

FENYVESI FÉLIX LAJOS

Versei

Az őrálló férfi

*Kálvin szobra
a budapesti templom előtt*

Figyeli, vigyázza körben a teret a nagy-
város elviselhetetlen zajában.
Magas, szakállas férfi, hosszú köpenyben, néz
az istentiszteletre érkezőkre.
Mögötte házak holdas íve: időmart, sűrű
falak és kitárt ablakok.
Milyen egyszerű, így állni az esti csendben;
az őszi levelek betakarják,
naponta szavak nélkül prédikálni, hallgatni:
porló kövek gyöngyei hullnak.
Hirdetni, mikor minden elveszett, az élettől
erős hit és csoda megsegít.
Genf őrállója, keveset tudott rólunk, mi
annál többet; óvjuk sorait
Kibéleltük vártemplomok hideg, nagy
termeit forró Igéjével.
Mint merülő arc éji időn, néz messzi
századokba az ég alatt.

Férfiportré

Idősebb Lucas Cranach olajképe (1533)

Bölcs tekintetű wittenbergi férfi,
eltűnt körötted a világ. Irgalmatlan lett.
Avagy lényed legmélyén ott volna védelmező
szereteted. Nézésed régóta ismerős
nekünk, érezzük, tudsz rólunk mindent.
Professzor, életed, időkből szökötten
ott van a félezer éves festményen: néma szavakkal

szólít, hív szüntelen, sötét bársony
ruhában.
Mit számít az ötszáz év nem-találkozás?
Semmi nem történt a nap alatt, folytatódott
a pusztítás.
Bátor, boldog, töprengő férfi a régi képen.
Gondok miatt annyira kimerült, hogy meg lehet
számolni a bőre alatti csontokat.
Kevesen ismerik nála jobban a S z e n t í r á s t.
Néha erőszakos, nem hibátlan. Ember.

Marosszentimrei ima

*„Így éneklünk mi, pár megmaradt”
Jékely Zoltán*

Ledőlt a fal, kövei földbe vástak,
vén kuvik se szól már.
Szél tenyerében a porhamu-templom.
Marosszentimrén nem támad
föl SZENCI MOLNÁR
A hű, zengő gyülekezet
végleg eltöröltetett,
sírkő-férfi már a pap.
Az alkonyi erdő felett
rozsdás lakatként lóg a Nap
Összetört ikon-arc itt az
idő, a hallgatag.
Kék búzavirág nő ki
holtak szemüregéből
a szuvas padló alatt.
Görnyedő háttal csak
Isten virraszt a késő éjben,
óvja a csillag-mécseket.
Maradék magyarjaidnak
küldj reményt, éneket!

Luther-töredékek

1

kinek zsoldáros énekében felolvadtak
jeges századok, a mai nagy napon
hajolj hozzánk: reményért küszködőkhöz;
taníts meg Istennel beszélni, merni újat,
kibírni a rettenetést is

2

köves földön áttörő virág,

idők rózsája:

WITTENBERG

névtelen nemzedékek ápolt csodája,

születések és halálok otthona,

L. M. vigyázó, óvó hajléka, ki újra-

teremtette a jövőnek

3

egy madár ül

az őszi ágon,

öt évszázada, hogy odaszállt,

aztán újra este lett, éj, éjfél,

de túl nyáron, halálon,

a madár ott a csupasz ágon

4

csak azok a gyerekhálók

ne lettek volna,

a menny magasában látod:

Isten néz, zokogva

5

íme az isteni fények a Biblia lapjain élnek,

több-ezer esztendőn átsuhanó szavaink,

tiszta, erős mind, friss kenyerünk s italunk a sötétben,

és az idő sem fog rozsdát ejteni már.

Hány szép, űzött, nyugtalan emberi lélek üzen,

mélységből szól, kér, szüntelen és könyörögve.

Legszebb az, ha kopott. És holt kéz adja tovább,

boldog örök diadal, az legyen mindig a sorsa.

Láng és porszem

Kétezer éve, a Koponyák hegyén
halottam délután:
ormótlan kalapács veri
a szöveget Jézus tenyerébe –
ott voltam, én: a FŰSZÁL
Éjszaka fal-ívei, tíz
hattyú-fehér gyertyaszál,
Michelangelo mester faragja
márványból a Pietát –
ott voltam, én: a PORSZEM
A virrasztó csendben ír,
ég-küldte szavakat,
készül a reformátor
kilencvenöt tétele –
ott voltam, én: a LÁNG

Világpanoráma

SPANNRAFT MARCELLINA

Élet-jel-képek József Attila költészetében

„Én nem értem, csak érzem az egészet.”
(József Attila: *A hullámok lágy tánca*, 1936)

BEVEZETŐ

A József Attila életmű kutatói – bizonyára a költő korai, tragikus halála miatt – az elmúlás motívumára, nyelvi megjelenésére nagyobb figyelmet fordítottak, mint a születés és újjászületés költői képeire. Elsősorban ezért határoztam el, hogy az élet jeleire, jelképeire kiváltképp a növény- és állatmotívumok megjelenésére fókuszálok. E vizsgálati körben azután közelebről is szemügyre veszem a *búza* szónak és a jelentésmezőjébe tartozó nyelvi elemeknek (pl. *kalász*, *kéve*, *mag*) az előfordulásait.

Meggyőződésem, hogy az élet-jelek, a hit és a remény jelei ott rejtőznek az egész életműben, s József Attila költészete elbeszélhető ezeknek a jeleknek a felmutatása révén is. Erre teszek most kísérletet egy olyan költő szövegszövetének szálait követve, aki – saját szavai szerint – „reménységnek és tulipánnak”¹ született.

ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYSZÓTÍPUSOK

A teljes költői életmű újraolvasása során számos állat- és növénynevet találtam. Ezek egy része csupán egyetlen alkalommal fordul elő (pl. a *nyuszt*, az *aligátor*, a *medúza* vagy a *cédrus*, a *datolyafa*, a *bolondgomba*), más részük viszont újra meg újra előbukkan a versek sorában (pl. a *szarvas*, a *kutya*, az *egér* vagy a *búza*, a *krumpli*, az *alma*).

Az állatneveket az alábbi nagyobb csoportokba oszthatjuk: emlősök, madarak, rovarok, egyéb.

Csoportokba és alcsoportokba rendezve, betűrendben az alábbi állatnevekkel találkozunk:

Emlősök:

Ház körül élő emlősök: *bika*, *borjú*, *csikó*, *disznó*, *eb*, *egér*, *kutya*, *ló*, *macska*, *malac*, *marha*, *ökör*, *paripa*, *patkány*, *tehen*.

A Kárpát-medencében őshonos vadállatok nevei: *farkas*, *medve*, *mókus*, *nyest*, *nyuszt*, *őz*, *szarvas*, *ünő*.

Ázsiai és afrikai vadállatok nevei: *elefánt*, *hiéna*, *maki*, *majom*, *oroszlán*, *sakál*, *teve*, *tigris*.

Madárnevek:

Csibe, galamb, gém, gólya, barkály, holló, jérce, kócsag, liba, pacirta, sas, varjú, veréb.

Rovarnevek:

Bolha, cincér, dongó, hangya, légy, lepke, méh, pillé, természet, tücsök.

Egyéb állatnevek:

Aligátor, béka, csiga, féreg, gyík, kígyó, medúza, pók, rák, virágállat.

Az állatfajok neve mellett a fenti listában is megjelennek állatok hímjére, nőstényére vagy éppen kicsinyére vonatkozó szavak is, például: *bika, tehén, borjú*. A verszövegekben emellett nem ritka, hogy a konkrét állatnevek helyett ezek valamely hiperonimája fordul elő, például *madár, hal, vadállat, bogár*.

A növényneveket az alábbi csoportokba sorolhatjuk: fogyasztásra termesztett növények (gyümölcs, zöldség, gabona), vadon növekvő növények (fák, bokrok, vadvirágok) és kerti virágok.

Fogyasztásra termesztett növények nevei:

Alma, búza, cseresznye, datolyafa, dinnye, dohány, eperlevelek, földieper, krumpli, köles, körtefa, málnató, napraforgó, paprika, répa, rozs, saláta, szilva, szőlő.

Vadon növekvő növények nevei:

Akác, bodza, bolondgomba, cédrus, fenyő, gólyahír, jegenye, juhar, káka, kutyatej, nád, nyírfa, pipacs, vadrózsa, vadzab.

Kerti virágok nevei:

Tulipán, rózsza.

Szívszorító a felismerés, milyen kevés a néven nevezett kerti virág a József Attila versekben, s milyen sok az ehető növény: zöldségféle, gyümölcs, gabona. A magyar nyelvben a *rózsza* a virág prototípusa, népköltészetünkben is az egyik leggyakoribb virágnév. A *tulipán* szó egyetlen egyszer jelenik meg József Attilánál: az *Április 11.* című születésnapjára írt versében, szimbolikusan. A megjelenő növénynevek egy része a magyar népköltészetben is gyakran előfordul. Ilyen a már említett *rózsza* és *tulipán* mellett az *almafa*, *körtefa*, *eperfa*, a *szőlő*, a *cseresznye*, az *akác*, a *jegenye* és a *búza*.²

Érdekes megjegyeznünk, hogy a növényvilág megjelenítésekor a konkrét növényneveknél lényegesen gyakrabban fordulnak elő általánosabb kifejezések (pl. *fa*, *fű*, *bokor*, *virág*), növényi részek megnevezései (pl. *ág*, *gyökér*, *levél*, *lomb*), valamint növények alkotta terek, tájak megnevezései (pl. *erdő*, *mező*, *rét*, *tarló*, *vadon*).

Vajon mi lehet ennek az oka? Megelégelhetnénk azzal is, hogy József Attila bizonyára nem rendelkezett alapos és szerteágazó botanikai ismeretekkel. Van azonban a háttérben valami más is.

A „DOLGOK EGYETEMÉRŐL”

József Attila írja:

„a műalkotás bontatlan egész, valóságos egység, nyilvánvaló, hogy a költő a földidézett több tárgynak egy bizonyos közös lelkét indítja mennynek a poklok ellen. Mert a szellemre az anyag poklai tátognak mindenünnen, ezek fölött kell, mint Madách mondja, »glóriával általlépnie«. Az anyag végtelen, határtalan. És noha minden egyes dologban rábukkanunk a lélekre, a dolgok egyetemének lelke mégis elsikkad előlünk. Hiszen a dolgok egyetemét nem szemlélhetjük közvetlenül, mint teszem azt, egy cseresznyefát, hanem legföljebb elmélkedhetünk róla.”³

Nem tagadván a tárgyias-intellektuális stílusirányzat⁴ jegyeinek jelenlétét József Attila költészetében, a fentiek fényében megkockáztathatjuk, hogy a költő nem egyszerűen a pillanat aprólékos, részletgazdag megörökítésére törekszik, hanem „földidézi a tárgyak lelkét”,⁵ s a látás végtelen, határtalan élményét kísérli meg határok között megfogalmazni. József Attila saját szavaival: „Az ihlet a szellemnek az a minősítő ereje, amely az anyagot végessé teszi. Ezek szerint a mű közvetlen egyetemesség, vagy szem előtt tartva, hogy belsejében kimeríthetetlen, határolt végtelenségnek is mondhatjuk.”⁶

„A költő [...] vajákos, táltos,⁷ bűbájos” – írja József Attila. (Nem véletlen „elszólás” ez, hanem küldetéstudat. Gondoljunk csak *A hetedik* és *Talán eltűnök hirtelen... c.* versekre, vagy akár a szél és a vihar motívumának folyamatos jelenlétére az egész életműben, például az *Április 11.* vagy a *Jön a vihar... c.* költeményekben!)⁸ Ezt az időtlen látóképességet állítja elének *A Dunánál* című, 1936-os vers alábbi néhány sora is:⁹

„Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer ós szemlélet velem.”

A szemlélet sokrétűségéről így ír a költő egy művészetbölcseleti tanulmányában:

„A belátás, vagy szemlélet, amelyet valószínűleg a közérthetőség elkerülése végett intuíciónak nevezgetünk, alakra irányuló: fát szemlélek, mozog a gallyacskája – a fúvó szél meg a hajlékony lomboszat összetetten egységes tevékenységét látom. Vagy nem külső tárgyat szemlélek, hanem csak úgy szemlélődöm, amint mondani szokás. Az értelem számára azonban ekkor is valamit szemlélek, csakhogy ez a valami én magam vagyok, pontosabban a szemlélt tárgy a magam egységes és fölfoghatatlan egésze.”¹⁰

A SPIRITUÁLIS KÖZVETÍTÉS VERTIKÁLIS TENGELE¹¹

„A költő [...] táltos” – írja József Attila.¹² A táltos természetfeletti képességekkel rendelkezik, áldozópapi szerepet tölt be az ősi magyar hitvilágban: közvetítő ég és föld között.¹³

„Mióta éltem, forgószeiben
próbáltam állni helyemen.”
(Íme, hát megleltem hazámat..., 1937)

A spirituális közvetítéshez¹⁴ stabilitásra van szükség. Olyanra, mint a földben mélyen gyökerező fának.¹⁵ Ha ez a földi gyökérzet nem elég erős, akkor a „forgószeiben” „elvált levélen lebeg a világ”.¹⁶ Az utolsó életév egyik nagy veszteségversében az emelkedés, a látás lehetetlenségéről olvashatunk:

„Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.”
(Nem emel föl, 1937)

A spirituális közvetítéshez szükség van az emelkedés képességére, kegyelmére. Az emelkedés vertikális tengelyének prototípusa a Világfa vagy Életfa,¹⁷ de minden – természete szerint – felfelé növekedő, magasodó-magosodó¹⁸ növény is e körbe tartozik. Az állatvilágból – a madarak mellett – József Attila költészetében a *Medáliák* elefántja és a versek sokaságában előbukkanó „villó” agancsú szarvas¹⁹ jelenik meg mediátorként. E szimbolikus üzeneteket hordozó állatok szoros összefüggésbe hozhatók a költő mitikus, szakrális énprezentációjával.²⁰ „A Világfát gyakran ábrázolják szarvassal” – írja Jankovics Marcell.²¹ A fák ágai, koronája és a szarvas királyi dísz, agancsa közötti hasonlóság nyilvánvaló. (Nem meglepő, hogy a nyelvújítás korában az *agancs* szót az *ág* szóból hozták létre.)

A fa és a szarvas – mint mediátor – motívuma többször is megjelenik József Attila verseiben egyidejűleg (pl. az *Erősödik* vagy a *Bánat* c. versekben). E két motívum leg tisztább összefonódását *A csodaszarvas* című, 1933-as vers végén olvashatjuk:

„Kortyolgat az ég tavából,
villó agancsa világol -
ága-boga tükröképe
csillagvilág mindensége.”

Az 1920-as évek második feléig József Attila verseinek jelentős részét átsugározza az égi fény. Az 1923-as *Tanítások* ciklus ötödik versében például ezt olvashatjuk a költői hivatásról:

„Néha napszámosnak hívjátok őket,
Néha pedig költőnek mondjátok, [...]
Ők maguk is átlátszóvá lesznek,
Ragyogó, nagy kristályablakok
A belőletek épülő jövődön.”

Valami magától értődő, természetes reménység hatja át e költeményeket. 1925-ben például így szól a népdal tisztaságú²² istenes vers:

„Én az Istenem úgy szeretem,
Hogy a szívemet földbe vetem,
Megérik, akkor learatom,
Fölösét pedig másnak adom.”
(Isten, 1925. május)²³

Azonnal hozzátehetjük, hogy éppen ebben az évben keletkezett a *Tiszta szívvel* is, benne a megrendítő sorokkal: „s halált hozó fű terem / gyönyörű szép szívemen”. Különös kontraszt mutatkozik az egész életműben a „búza-versek” és a „fű-versek” között.²⁴

Az 1928-as *Medáliák* már felidézett, első verse sajátosan utal a spirituális közvetítés természetére.²⁵ A dombon álló elefánt a Föld szeretetüzenetét közvetíti az Égnek („megsimogattam a holdat, a napot”), illetve megszentelő csókra nyújtja fel ormányával az ásványi, a növényi és az állati létszint szimbolikus képviselőit („a fát / a zöld cincért, a kígyót, a kovát”). A spirituális közvetítés képességének megőrzése nehezen egyeztethető össze a hétköznapi emberi élettel, a kudarc fájdalmas lehetősége már itt felszlik „most lelkem: ember – mennyem odavan”, kilenc évvel az utolsó könyörgések egyike, a *Nem emel föl* előtt („ne vakítsd meg a lelkemet, / néha engedd, hogy mennybe lásson”).

A BÚZA MINT ÉLETSZIMBÓLUM JÓZSEF ATTILA KÖLTÉSZETÉBEN

Az egyik leggyakrabban előforduló konkrét növénynév a költő lírai életművében a *búza*. Ha végigtekintünk az előfordulásokon, kétségünk sem lehet afelől, hogy a növény nevének felbukkanása mindig hordoz valami önmagán túlmutatót.

„Napszimbólum lehet (...) a nyáron érő gabonafélék hosszú száron ülő, aranyos szemtermése. A gabonaistenek (...) szellemei rendszerint a nap megtestesülései.”²⁶

„A búzát személyesítette meg az elvetett maggal meghaló és a kikelővel feltámadó Ozirisz; a sarlós Kronosz.”²⁷

A búza gazdag és összetett mitopoétikus képe²⁸ része a keresztény kultúrának is.²⁹ „Az Újszövetségben Krisztus jelképe a búza, és mint ilyen, maga az élet.”³⁰ Az első learatott búzakévével egyes vidékeken ma is *jézus*nak nevezik.

Az Evangéliumok példázatai mellett, népdalok, népénekek is ébren tartják ezt a mély, a kollektív tudattalanba belegyökerezett tudást, melynek jelei József Attila „búza-verseinek” szemantikai összefüggéseiben is megmutatkoznak.

A *búza* szó verskörnyezetében számos, a Nap képzetkörébe tartozó, pozitív értékjelentésű szóval találkozunk. Például: *arany, élet, fény, nap, remény*. Illusztrációként csupán néhány verssort idézünk:

„Fölrugják az életünk
Arany porfellegetnek.”
(Egeres, 1930)

„De gyűl a keresztekbe-rakott élet.”
(Aratásban, 1922)

„A rengő búza hódoló remény.”
(Aratásban, 1922)

„De itt a búza s rozs méhébe száz
Apróság vár a fényre, napra, csendbe.

És várnak egyre mind a virradatra,
Mikor az égből napsugár pereg.”
(Aratás előtt, 1922)

A búzatáblák, a búzaföldek, a búzamezők, a learatott búzakévék, a szalma ragyogó, napsárga fénye metaforák, komplex képek forrástartományaként³¹ is gyakran megjelenik József Attila verseiben. Például:

„Arany hajad, mint a nap sugára
Vet fénykévét ruhácskád fodrára.”
(Hozzá! 1921)

„Csendes, kévébe kötött reggel,
zsömle-zizegésű világ”
(Töredék, 1929)

„És mint reklám léggömb, majdnem elrepül
a szalmaszinü, könnyü nyári ég”
(Töredék, 1932)

A *kéve* szó a kései versek egyikében is megjelenik egy hasonlatban:

„hisz »nyiltan« dönt, ki ezer éve
magával kötve mint a kéve,
sunnyít vagy parancsot követ.”
(Hazám, 1937)

A *búza* szemantikai mezőjébe tartozik még a József Attila-i versvilágban is oly gyakran előforduló *kalász*, *mag* és *kenyér* szó is.³² Például:

„Több kalászt adj, de azért el ne vedd a
Rózsát.”
(Lázadó Krisztus, 1923)

„Az én akarásom nem bolondság,
Hanem tövigkalászos táblája a tibennetek
Még csak csirázó búzaszemeknek.”
(Tanítások, 1923)

„Most a magok békessége él
Házakban, lovakban, emberekben.
A magok békessége, mely leszáll
Oda, ahol minden testvér és örök
Puha meleg sár.”
(Tavaszi sár, 1925)

„porhanyó falucska, mondd el
a lány kenyér dalát.”
(Töredék, 1929)

„Hátha kenyér nő idegen igán”
(Határ, 1932)

Az *Érted haragszom...* megrendítően utal a Fiúisten áldozatára:

„ha akarod, hát csak ama városdaloló győzelem után térek meg hozzád,
vagy majd a pékek összekötik kenyérvető, jó lapátjaikat,
végigfektetnek rajta engem és lehajtott lisztes fővel elhoznak lassan az ágyadig”
(Érted haragszom, nem ellened, 1926)

A *Karácsony* c. versben a cím a *magvető* és a *hit* szavakkal alkot egységes, keresztény mintázatot. A *meleg* melléknév pozitív értékjelentése még bensőségesebbé teszi a képet:

„Meleg magvető hitünkről
Komolyan gondolkodnak a földek,”
(Karácsony, 1923)

Némelyik versben a betlehemi születéstörténetre utaló szavakat találunk (pl. *jászol*, *szalma*).³³ E szavak szoros szemantikai kapcsolatban állnak a *búza* szóval, beleillenek a Jézus születését elbeszélő, egységes narratívába, mintázatba, önmagukban is képesek a „Kenyér házában” világra jött Jézus történetére utalni. A jászol a mai napig az állatok eledelének elhelyezésére szolgál, a szalma, amire Jézust fektették, a levágott búza szára. Így egyetlen képben mutat a születés, halál és feltámadás misztériumára,³⁴ még a nyomorúságos peremvidék roncsolt életképein is. A *Végül* és a *Téli éjszaka* c. versekben megjelenik a küldetéses Fiú-sors, a nyomor tereit is képes áthatni, átragyogni a fény:

„Kazánt súroltam; vágtam sarjat;
elnyúltam rothadt szalmazsákon;
bíró elítélt; hülye csúfolt;
pincéből tódult ragyogásom.”
(Végül, 1926)

„Üllőt csapott a tél, hogy megvasalja
a pántos égbolt lógó ajtaját,
melyen a gyümölcs, a búza, fény és szalma,
csak dőlt a nyáron át. [...]
A város peremén,
mint lucskos szalma, hull a lámpafény,
kissé odább
a sarkon reszket egy zörgő kabát,
egy ember,”
(Téli éjszaka, 1933)

A *Betlehem* c. vers keserűen beszéli el azt a létállapotot, melyben már csak pusztá díszlet, szakralitását vesztett keret a *jászol*, a *szalma*, a *pásztor*, a *három király*:

„s a tűz fényénél a jámborok mintha
ugrándoznának a jászol körül.
De ez nem igaz. Résztes-szalmát hajszol
az úri szél és gözlik a magyar
s a két pásztor fonott kalácsot majszol
s a három király pálinkát nyakal.”
(Betlehem, 1929)

A FIÚ ÉS A NAGY ANYA³⁵ ARCHETÍPUSA

„Az anya archetípus hordozója elsősorban a személyes anya, mivel a gyermek először vele él kizárólagos participációban, vagyis tudattalan azonosságban.” – írja Jung.³⁶

Bagdy Emőke megjegyzi az *Eszmélet után* c. Jelenczki István filmben,³⁷ hogy József Attila sebzett „mama-verseit” érdemes a Magna Mater archetípusa felől szemlélünk. „A Nagy Anya archetípusa a vallástörténetből ered, és az anyaistennő típusának különböző kifejeződéseit fogja át.”³⁸ Elég akár csak a jól ismert *Mama* zárósortait felidézni ahhoz, hogy lássuk, a Nagy Anya, az Égi Édesanya képe bele-szövődik József Attila legközvetlenebb, legszemélyesebb anyaelményébe:

„most látom, milyen óriás ő -
szürke haja lebben az égen,
kékítőt old az ég vizében.”
(Mama, 1934)

A Magna Mater archetípusa hol az Istenszülő édesanya bensőséges, szinte idilli képében jelenik meg József Attila költészetében, hol az egyszülött Fiát sirató Istenanya fájdalmas alakját idézve. Például:

„Irul-pirul Mária, Mária,
boldogságos kis mama.
Hulló könnye záporán át
alig látja Jézuskáját.”
(Betlehemi királyok, 1929)

„Széthull a testem, mint a kelme,
mit összerágtak a molyok.
S majd összeszedi a halott,
ki élt, ki dajkált énekelve.”
(Majd..., 1937)

A búza: élet;³⁹ a szónak a mindennapi kenyérré utaló, és a Fiúistenre mutató értelmében is. Ugyanakkor a vetés és aratás mitopoétikus képei József Attila verseiben – hol direkt, hol indirekt módon – nemcsak a Fiú, hanem a Nagy Anya archetípusát is felidézik. Nincs ebben semmi meglepő, hiszen például az egyiptomiak „a búza és az árpa felfedezését Ízisznek tulajdonították, ünnepeiken ezeknek a gabonaféléknek a szárát hordozták meg körmenetben, hogy megemlékezzenek az emberiségnek juttatott jótéteményeiről.”⁴⁰ „Démétért, a gabonaföldek istennőjét a rómaiak Ceresként tisztelték.”⁴¹ „A kalász [...] Rász Samra istennő, Istár [...], valamint a Madonna szimbóluma, aki Földanya minőségében a »Kalászos Madonna«.⁴² Szűz Mária nemcsak közvetlenül – az ősi gabonaistennőkhöz hasonlatosan –, hanem közvetetten, Fián,

az „égből szállott szent kenyéren” keresztül is bekapcsolódik a búza szakrális mintázatába. Néhány példa a költői életműből:

„A rengő búza hódoló remény.
Tikkadtan fekszik lábaikhoz hullva;
Mint fáradt gyermek, anyjára borulva.”
(Aratásban, 1922)

„De itt a búza s rozs méhébe száz
Apróság vár a fényre, napra, csendbe.”
(Aratás előtt, 1922)

„A lány: Ős, termő, naphajú mező,
Az Élet vár szent méhében magokra”
(Egy asszony s egy leány, 1923)⁴³

A Magna Mater archetípusának több kultúrában szoros az összefüggése az Éggel, az Éjszakával, a Holddal és a csillagokkal.⁴⁴ A Nagy Anya „az égi napút karácsonyén a Tejút-Életfára feszülve szüli újjá Napfiát, Krisztus Urunkat, ki ama csillagméhszáj-mandorlakapun kilépve támasztja fel bennünk újra és újra a reményt”⁴⁵ – írja Mária-tanulmányában Baji Lázár Imre. A Magna Mater égi vonatkozására utalnak Szűz Mária különféle nevének bizonyos körülírásai is, például a „Napba öltözött Asszony”, „Tengercsillag” vagy éppen a „Sarlós Boldogasszony”.⁴⁶

József Attila verseiben is megjelenik a Nagy Anya világot ringató, kozmikus alakja. Például:

„Füstjében, tengve
egy ölnyi végtelenbe,
keringenek, kihunynak csillagok.”
(Téli éjszaka, 1933)

„Úr a lelkem. Az anyához,
a nagy Űrhöz szállna, fönn.
Mint léggömböt kosarához,
a testemhez kötözöm.”
(„Költőnk és kora”, 1937)

Az utolsó előtti életév verseiben felerősödik az égi szülőjét kereső „riadt gyermek”⁴⁷ képe, az árva kislány alakja felváltja a küldetéses Fiút. Például:

„Mint a mezőn a kisfiút, ha
eléri a vihar
s nincs tanya, anya, hova futna”
(Mint mezőn a kisfiút..., 1936)

„mint a gyerek
kezében a csörgő csereg,
ha magára hagyottan rázza.”
(Nagyon fáj, 1936)

„alattam kő és üresség fölöttem.”
(Gyermekké tettél, 1936)

Az utolsó életév Flóra-verseiben a Magna Mater képe mellett átmenetileg megjelenik és hangsúlyossá válik a Szűz archetípusa is. Flóra vágyott közelségében feloldódni látszik a szülőanyához való görcsös, regresszív ragaszkodás, gyógyulásnak indulnak a korai kötődési sebek, s a versekben megjelenik a vágyott hitves, jövődő édesanya ideális képe.

Szűz Mária alakjában a szűzi és az anyai aspektus harmonikus, szoros egységet alkot.⁴⁸ Az alábbi Flóra-versekben kifejezetten Szűz Máriára utaló motívumokkal is találkozunk.⁴⁹ Például:

„Ő a mezőn a harmatosság,
kétes létben a bizonyosság,
lábai kígyóim tapossák,
gondjaim mosolyai mossák. [...]”
hát dicsértessél s hirdettessél,”
(Flóra, 1937)

„Flóra, karcsú, szép kehely, állsz előttem,
mint csokor van tűzve beléd a mennybolt”
(Én, ki emberként..., 1937)

Tudjuk, a vágyott szerelem, a szerelemben való megváltódás mégsem következik be, s a „semmi sodra”⁵⁰ elől már nem lát kitérésí lehetőségét a költő.⁵¹ Az Utolsó Ítélet képét idézik az alábbi sorok: „Jön a vihar, tajtékja ében, / haragos bírák feketében, / villámok szelnek át az égen”.

A halál előtti versek az Atyához fohászkodnak. A titokban kezdettől fogva apaként tisztelt, de a fiú kegyetlenségével mélyen megbántott Babitscsal és az édesapával való lelki kiengesztelődést követően,⁵² visszatér a szoros-személyes Isten-kapcsolat, csakhamar nem a *Tanítások* fényes Fiú-hitével, hanem a mélyből kiáltó zsoltáros hang-

ján, például a már többször is idézett *Nem emel föl...* c. versben: „ne vakítsd meg a lelkemet, / néha engedd, hogy mennybe lásson”.

Istenközelség nélkül nincs tiszta költészet. „Az intuíció [...] ellentmondást nem tűrő isteni kinyilatkoztatásként jelentkezik bennünk.”⁵³ „Ha valamit megértettünk, csak akkor vesz föl bennünk alakot, csak akkor válik bennünk intuícióvá.”⁵⁴ – írja József Attila.

Személyes földi életének feloldhatatlan ellentmondásain, a teljes elveszettség érzésén túl, a költő utolsó verseiben mégis megfogalmazódik valami végső bizonyosság:

„ha százszor nincsen, akkor is
Istenre bízom a világot.”
(Csak most..., 1937)

„Az Isten itt állt a hátam mögött
s én megkerültem érte a világot”
(Az Isten itt állt a hátam mögött..., 1937)

ZÁRÓGONDOLATOK

József Attila költészete nem csupán az egyéni élet élményeit, az életfelszín közvetlenül megtapasztalható, megragadható jelenségvilágát állítja elénk. Az életműben ott van egy mélyáramlás is, tele örvényekkel, távol a víztükör „fecsegő felszínétől”⁵⁵. Hogy ez a tudás hogy bukkan vagy szivárog elő, csendül fel a természete szerint nehezen hozzáférhető, többnyire hallgató mélyből, arról többfelét is gondolhatunk. Beérhetjük azzal is, hogy egy tudós költő nagy műveltséganyagára (filozófia, esztétika,⁵⁶ mitológia, etimológia, csillagászat,⁵⁷ szépirodalom stb.) hivatkozunk, tulajdoníthatjuk a „dudás”⁵⁸ pokoljárását és a Fiú Ősapaközelség⁵⁹-, Istenközelség-élményét az álomfejtésnek,⁶⁰ a szakemberekkel és önállóan végzett pszichoanalitikus munkának. Ezek együttes megléte mellett sem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül azt a küldetéstudatot, mely – az élet jeleit, a hit és a remény jeleit felmutatva – a fentebb felidézett versvilágokat is beragyogja, átsugározza, s mely különös hangsúlyt kap a *Curriculum Vitae*-ben is.

„Az ember azért ír verset, mert a szó szoros értelmében sürgős szüksége van reá. Földidézi a tárgyak lelkét, vagy az együgyű népekről szóló tudomány polynéziai műszavával élven *tondi*-ját, s ez sikerül is annak, akinek *mana*-ja, vagyis varázsereje van.”⁶¹ – írja a költő.

A sok betegséget, szenvedést – József Attila szavai nyomán – tekinthetjük költészete „aranyfedezetének”,⁶² a több helyütt is megfogalmazott táltoslátást, a spirituális közvetítés képességét pedig életre szóló, az életművet gazdagító és hitelesítő kegyelmi ajándéknak.

Jelen tanulmány olvasatában a költő végső elkeseredését, reményvesztettségét elsősorban nem földi életének kedvezőtlen eseményei, hanem a tiszta látás képességének megrendülése okozta. A vihar, a forgósél képe a kései versekben felváltja a Szél-Szellemét, a „villó” agancsát vesztett⁶³ szarvaslélek tavaszt, újjászületést „már végképp másoknak remél”.⁶⁴ Korokon átívelő áldozatos szeretetüzenetként is olvashatjuk az *Íme, hát megelétem hazámat...* fenti sorait, ahogyan az egyik költészetbölcseleti írásában megfogalmazottakat is: „Nem szükséges, hogy én írjak verset – de úgy látszik, kell, hogy vers írassék, különben meggörbülnek az adamant rudak.”⁶⁵

BIBLIOGRÁFIA

- BAJI Lázár Imre: Mária-felejtés, *Kortárs*, 2000, 1. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00032/baji.htm>
- BARNA Gábor: *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*, 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- BENCZE Lóránt: *Ómagyar Mária Siralom – József Attila: Óda. Kognitív és szociokulturális összevetés*, in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 42–48.
- BOLEN, Jean Shinoda: *Bennünk élő időződő istennők*, Budapest, Studium Effektive, 2008
- Cs. VARGA István: „Boldogasszony anyánk...” *A Mária-kultusz költészetünkben*, Forrás: www.arssacra.hu/ArsSacraII/ArsSacraII-C5.htm (Letöltés: 2017. aug. 16.)
- DÁVID Katalin: *A teremtett világ misztériuma*, Budapest, Szent István Társulat, 2002.
- DOPPELFELD, Basilius: *Szimbólumok III. Ember és állat*, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1998
- FALVAY Károly: *Boldogasszony*, Budapest, Tertia Kiadó, 2001
- FEHÉR Erzsébet: *Az önkép és önbemutató változatai József Attila leveleiben*, in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 5–14.
- FEHÉR M. István: *József Attila esztétikai írásai és Gadamer hermeneutikája*, Pozsony – Budapest, Kalligram, 2004
- FEJTŐ Ferenc: *József Attila költészete*, <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/fejto1.htm>
- FRAZER, James G.: *Az Aranyág*, Budapest, Osiris–Századvég, 1995
- FREUD, Sigmund: *Álomfejtés*, Budapest, Helikon Kiadó, 1985
- HOPPÁL Mihály et al.: *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 2004
- HORVÁTH Katalin: A szóhasadás szerepe az etimológiai vizsgálatokban. *A magas* eredetéről, *Névtani Értesítő* 15. sz. Budapest, 1993, 147–150.
- HORVÁTH Katalin: *Táltos. Még egyszer a szó eredetéről és szócsaládjáról*, in CSISZÁR Gábor és DARVAS Anikó (szerk.): *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*, ELTE, Budapest, 2011, 162–174.
- IPOLYI Arnold: *Magyar mythologia*, Reprint. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987
- JANKOVICS Marcell: *A fa mitológiája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1991
- JANKOVICS Marcell: *A Nap könyve*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996
- JUNG, Carl Gustav: *Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekéről*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1995

- JUNG, Carl Gustav: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*, Budapest, Sclar Kiadó, 2016
- KEMÉNY Gábor: „...dudás a fuvolást...” (*Babits-motívumok József Attila-versekben*), in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 29–42.
- KÖVECSESE Zoltán: *A metafora*, Typotex, Budapest, 2005.
- LÜKŐ Gábor: *A magyar lélek formái*, Budapest, 1942. Reprint Exodus, 1987
- NÉMETH Andor: *József Attila és kora. A szélén behajtva*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1973
- NEUMANN, Erich: *A Nagy Anya. A Magna Mater archetípusa a jungi pszichológiában*, Budapest, Ursus Libris Kiadó, 2005
- NYILASZ BALÁZS: *A Medáliák és az Eszmélet*, Kortárs online, 2013. 04. <http://www.kortarsonline.hu/archivum/2013/04/arch-medaliak-eszmelet.html>
- PÁL JÓZSEF–ÚJVÁRI EDIT: *Szimbólumtár*, Budapest, Balassi Kiadó, 2001
- PILINSZKY JÁNOS: *Megmentett hangszalagok*, (Petőfi Irodalmi Múzeum, 1969. július 26.) in PILINSZKY JÁNOS: *Beszélgések*, Budapest, Századvég, 1994. 40–61.
- PORKOLÁB JUDIT–BODA ISTVÁN KÁROLY: *A mikrovilág József Attila költői nyelvében*, in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 64–75.
- SPANNRAFT MARCELLINA: *A Szűz Mária litániák szemantikai megközelítése*, *Vallástudományi Szemle*, 2011, 3, 106–114.
- SPANNRAFT MARCELLINA: *A jászol és az utolsó szalmaszál. Evangéliumi szimbólumok Nagy Gáspár költészetében*, *Vallástudományi Szemle*, 2014/3–4, 126–131
- SPANNRAFT MARCELLINA: *A költő mint spirituális közvetítő*, in VASSÁNYI MIKLÓS ET AL.: *A spirituális közvetítő*, Budapest, KRE BTK – L'Harmattan Kiadó, 2014, 355–365.
- SZABÓ ZOLTÁN: *József Attila egyéni stílusának jellemzése szövegstilisztikai alapon*, in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 21–30.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR: *Hogyan teremtsünk világot?* Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1997
- TÁNCZOS VILMOS: *Szimbolikus formák a folklórban*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2007.
- THASS–THIENEMANN, THEODORE: *The Subconscious Language*, New York, Washington Square Press, 1967
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *Leng a lelkem. Egy metafora világa József Attila költészetében*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 49–55.
- TVERDOTA GYÖRGY: *József Attila költészetének kozmológiai vonatkozásai*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1979/2. Utóközlés: *Ponticulus Hungaricus*, 2000. június IV. 6. <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/tverdota.html>

A JÓZSEF ATTILA-IDÉZETEK FORRÁSAI

- József Attila összes költeménye, <http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/>
- József Attila: *Az Istenek halnak, az ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mibály verseskötetéről*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/irasok-1928-30.html#az-istenek-halnak-az-ember-el>

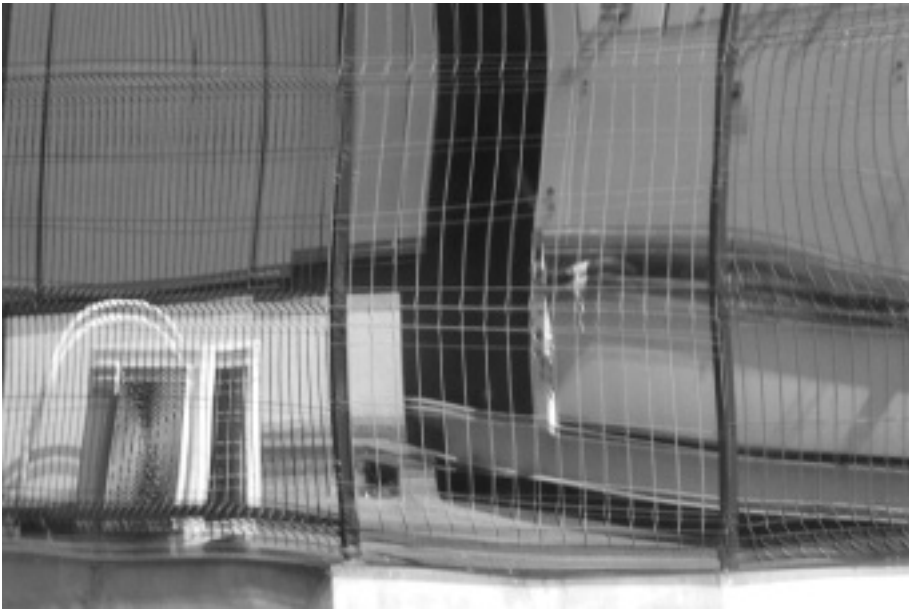
- József Attila: *A második költészetbölcsélet*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/a-masodik-kolteszetbolcselet.html#kolttoi-egesz-adatos-elemzese>
- József Attila: *Ihlet és nemzet*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/ihlet-es-nemzet.html#a-kolteszet-nyelvben-valo>

JEGYZETEK

- 1 József Attila: *Április 11. c. versében*
- 2 Tánczos Vilmos: *Szimbolikus formák a folklórban*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2007. 384.; vö. Jankovics Marcell: *A fa mitológiája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1991, és Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*, Budapest, 1942. Reprint Exodus, 1987. 129.
- 3 József Attila: *Az Istenek halnak, az ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/irasok-1928-30.html#az-istenek-halnak-az-ember-el>
- 4 Szabó Zoltán: *József Attila egyéni stílusának jellemzése szövegstilisztikai alapon*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 21.
- 5 József Attila: *Az Istenek halnak, az ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről*
- 6 Uo.
- 7 Vö. Horváth Katalin: *Táltos. Még egyszer a szó eredetéről és szócsaládjáról*, in Csiszár Gábor és Darvas Anikó (szerk.): *Kláriskok. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*, ELTE, Budapest, 2011, 162–174.
- 8 Vö. „Nagyivánban ma is azt mondják, ha nagy szélvihar vonul át, hogy a táltos ereje ment el ott.” Barna Gábor: *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*, 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 31.
- 9 Vö. még pl.: *A kutya, Koldus, Isten, Medáliák, A város peremén, Eszmélet, Nem emel föl...*
- 10 József Attila: *A második költészetbölcsélet, [A tudomány abban különbözik...] 1.* <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/a-masodik-kolteszetbolcselet.html#kolttoi-egesz-adatos-elemzese>
- 11 Szilágyi N. Sándor: *Hogyan teremtsünk világot?* Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1997. 10–19.
- 12 József Attila: *Az Istenek halnak, az ember él*
- 13 Vö. Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia*, Reprint. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987, 449.
- 14 Vö. Spannraft Marcellina: *A költő mint spirituális közvetítő*, in Vassányi Miklós et al.: *A spirituális közvetítő*, Budapest, KRE BTK – L'Harmattan Kiadó, 2014, 355–365.
- 15 Vö. Pilinszky János: *Megmentett hangszalagok*, (Petőfi Irodalmi Múzeum, 1969. július 26.) in Pilinszky János: *Beszélgetések*, Budapest, Századvég, 1994. 57.
- 16 József Attila: *Medáliák 2*, vö. még az *ing, leng* igék gyakori előfordulása, erről bővebben I. Tolcsvai Nagy Gábor: *Leng a lelkem. Egy metafora világa József Attila költészetében*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 49–55.
- 17 Hoppál Mihály és mtsai (szerk.): *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 2004. 81–83.
- 18 Vö. Horváth Katalin: A szóhasadás szerepe az etimológiai vizsgálatokban. A *magas* eredetéről, *Névtani Értesítő 15. sz.* Budapest, 1993, 147–150.
- 19 Basilius Doppelfeld: *Szimbólumok III. Ember és állat*, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1998. 46–48.
- 20 Vö. Fehér Erzsébet: *Az önkép és önbemutató változatai József Attila leveleiben*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 5.
- 21 Jankovics Marcell: *A fa mitológiája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1991, 189.
- 22 „József Attila Bartók és Kodály módjára formailag csiszolta a folklórmintákat, és nemcsak átvett stílusesszközöket, hanem maga is teremtett a folklóréval azonos jellegű és hatású elemeket, főleg képeket és összetételeket,” Szabó Zoltán: i. m. 26.

- 23 Jn 12,23
- 24 Vö. Porkoláb Judit–Boda István Károly: *A mikrovilág József Attila költői nyelvében*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 64–75.
- 25 Vö. Nyilasy Balázs: *A Meddaliák és az Eszmélet*, *Kortárs online*, 2013. 04.
- 26 Jankovics Marcell: *A Nap könyve*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996, 103.
- 27 Jankovics Marcell: i. m. 104.
- 28 Szilágyi N. Sándor: *Hogyan teremtünk világot?* Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1997. 6.; James
- 29 Vö. Dávid Katalin: *A teremtett világ misztériuma*, Budapest, Szent István Társulat, 2002. 44–45.; James G. Frazer: *Az Aranyág*, Budapest, Osiris-Századvég, 1995. 245–252. és PÁL József–ÚJVÁRI Edit: *Szimbólumtár*, Budapest, Balassi Kiadó, 2001.
- 30 Dávid Katalin: *A teremtett világ misztériuma*. Budapest, Szent István Társulat, 2002, 45.
- 31 Kövecses Zoltán: *A metafora*, Typotex, Budapest, 2005, 20.
- 32 Falvai Károly: *Boldogasszony*, Budapest, Tertia Kiadó, 2001, 62–67.
- 33 Vö. Spannraft Marcellina: A jászol és az utolsó szalmaszál. Evangéliumi szimbólumok Nagy Gáspár költészetében, *Vallástudományi Szemle*, 2014/3–4, 126–131.
- 34 Vö. Tanczos Vilmos: *Szimbolikus formák a folklórban*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2007, 327.
- 35 Vö. Erich Neumann: *A Nagy Anya. A Magna Mater archetípusa a jungi pszichológiában*, Budapest, Ursus Libris Kiadó, 2005.
- 36 Carl Gustav Jung: *Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekről*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1995, 51.
- 37 Jelenczki István: *Eszmélet után, Elégia József Attiláról IV*. <https://www.youtube.com/watch?v=ol5jgP09oNA>
- 38 Carl G. Jung: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*, Budapest, Scolar Kiadó, 2016, 85.
- 39 *Az élet szó a búza tájnyelvi szinonimája is egyúttal*.
- 40 James G. Frazer: i. m. 250.
- 41 Jean Shinoda Bolen: *Bennünk élő idősödő istennők*, Budapest, Studium Effektive, 2008, 198.
- 42 Erich Neumann: i. m. 274.
- 43 Az Anya és a Szűz archetípusáról József Attila költészetében I. Bencze Lóránt: *Ómagyar Mária Siralom – József Attila: Óda. Kognitív és szociokulturális összevetés*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 47.
- 44 Theodore Thass–Thienemann: *The Subconscious Language*, New York, Washington Square Press, 1967, 150–163.; Erich Neumann: i. m. 194.
- 45 Baji Lázár Imre: Mária-felejtés, *Kortárs*, 2000, 1. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00032/baji.htm>
- 46 Erről bővebben I. Cs. Varga István: „Boldogasszony anyánk...” *A Mária-kultusz költészetünkben*, Forrás: www.arssacra.hu/ArsSacraII/ArsSacraII-C5.htm (Letöltés: 2017. aug. 16.)
- 47 József Attila: *Ha a hold süt...*
- 48 Erről bővebben I. Baji Lázár Imre: Mária-felejtés, *Kortárs*, 2000, 1. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00032/baji.htm>
- 49 Vö. Spannraft Marcellina: A Szűz Mária litániák szemantikai megközelítése, *Vallástudományi Szemle*, 2011, 3, 106–114.
- 50 József Attila: *Bukj föl az árból*, 1937.
- 51 Vö. Németh Andor: *József Attila és kora. A szélén behajtvá*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1973, 515.
- 52 József Attila: *Magad emésztő*, 1933.; *Csak most...*, 1937.
- 53 József Attila: *Ihlet és nemzet*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/ihlet-es-nemzet.html#a-kolteszet-nyelvben-valo>
- 54 Uo.
- 55 József Attila: *A Dunánál*, 1936.

- 56 Erről bővebben I. Fehér M. István: *József Attila esztétikai írásai és Gadamer hermeneutikája*, Pozsony –Budapest, Kalligram, 2004.
- 57 Vö. Tverdota György: József Attila költészetének kozmológiai vonatkozásai, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1979/2. Utóközlés: Ponticulus Hungaricus, 2000. június IV. 6.
- 58 József Attila: Magad emésztő..., 1933. vö. Kemény Gábor: „...dudás a fuvolást...” (*Babits-motívumok József Attila-versekben*), in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 29–42.
- 59 József Attila: *Ősapám*
- 60 Vö. Sigmund Freud: *Álomfejtés*, Budapest, Helikon Kiadó, 1985
- 61 József Attila: *Az Istenek halnak...*
- 62 József Attila szavait idézi Fejtő Ferenc: József Attila költészete, <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/fejto1.htm>
- 63 József Attila: *A csodaszarvas és Bánat*
- 64 József Attila: *Íme, hát megelétem hazámat...*
- 65 József Attila: *A második költészetbölcsélet, [A tudomány abban különbözik...] 9.* <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/a-masodik-kolteszetbolcselet.html#koltoi-egesz-adatos-elemzese>

Törzö

TORNAI JÓZSEF

Nem tudnak a létezésről

Ha már egyszer fényre ébredt,
a körből nem menekül
árva lelke mivoltában,
akit ide anyja szült.
Hol öröm van, hol halál van,
hol ki ember, hasztalan
mondana le sorsa útján
ezer bajról, háborúról,
tövis vérzik koszorúján,
közben bármily zene szól.

Egy bilincsed másik váltja,
északi szél ereje
nem szakít ki a hús-rácsból:
az ember kínnal van tele.
Lehetsz kertész, művész, vadász,
egyszer a lepel lehull,
a koponyád gyártja gondod,
s a boldognak látszó ember
fölött az ég beborul.

Mit tehetnél? Szabadulnál,
fegyenc-sorsod végtelen,
és az utolsó szó mindig az,
hogy nincs semmi védelem.
A mentsvár az állatoké:
tudat helyén ösztönök
szolgálják a mindennapi
harccal járó börtönöd.

Nem tudnak a létezésről,
ez a titka, hogy jó vagy rossz
végük egymást követi,
boldog minden rinocérosz
vagy fecske s a cáparaj
zúdul zsákmányára lent,
az elmúlás – nincs elméje –
neki semmit se jelent.

A költő október 9-én volt 90 éves. Isten éltesse!

Töredék

Egyetlen népvészér elég,
s a világ tűz-káoszban ég.

Történelmünk teste végig
sebektől sebekig vérzik.

Vannak, voltak, akik hitték,
meggyógyul az emberiség.

Pedig Vörösmarty óta
tudjuk, fajom kornyadó fa...

Holtpont

A győztes most már a holtpont. Nincs tárgyalás.
A földrészeken hidrogénbombák várják,
az államfők adjanak zöld utat
a megsemmisítésnek.

Ki akarná elpusztítani az enyészet
szerkezeteit? Gyártatnak még többet
az eddigiekhez. Úgy simogatják a szörnyek
fém hátát, mintha kedvenc versenylovuk
volna. Csak az indításjelző tétovázik.

Aranyvárosokban nyüzsögnek az
emberek a tereken és az üzlet-katedrálisokban.

Egy aszteroida is megmenthetné
legalább a Föld egy-két távoli részét.
A fölrobbantott atommagok sugarai
élve hagyják a talaj legmélyén
a mikrobákat.

A felszínen sárgás-vörösen
izzik a megkeményedett
világűr, mint egy porszem.

DALLOS ISTVÁN

100 Tükör

“Lássak! – látást adjál nékem!”

(*Szent Ágoston fohásza*)

„Az imaginatív művész az, aki lát. Látni ugyanis minden nyelv szerint határtalanul többet jelent, mint csupán érzékileg észrevenni.(...) Az imaginatív szem... mint a szó is mondja, felszabadítja a benne lévő mágikus aktivitást, a dolgok felszínét feltépi és azoknak rejtett értelméig hatol – látja az ideát és éber. Látja azt, ami a dolgok felületi és érzéki látszatán túl van.” – mondja Hamvas Béla a „Forradalom a művészetben” című írásában.

A *megapixel* (2014), a *100 Blues* (2014), a *100 Csend* (2015), a *deszkarésen - fotográfiák-versek* (2016) után, Fülöp Péter újabb fénykép-összeállítással jelentkezik, *100 Tükör* címet adva ezen új kötetnek. Ezzel nem teljes képet rajzolva, de visszatekintve alkotó tevékenységére, az elmúlt pár évre mondhatjuk, az első rácsodálkozástól (*megapixel*), a belső elkéseredésen (*100 Blues*), az elmélyülésen (*100 Csend*) keresztül, Fülöp Péter eljut a hit képeihez.

A 100-as szám érdekes, visszatérő képlet nála, talán a teljesség kifejezése, de az is lehetséges, hogy csak egyszerű praktikum. Sokkal fontosabb és érdekesebb a *tükör* metafora alkalmazása a könyvre. Ezzel pedig olyan területre tévedünk, ami a festészet talán egyik legnagyobb metatoposza, a mimézis elmélet forrása.

„ha egy tükröt veszel, és azt mindenfelé körülhordozod: így egykettőre alkothatsz Napot, mindent, ami az égen van, földet, sőt nagyon hamar madarat, a többi élőlényt, használati tárgyat, növényeket, s minden egyebet is megalkothatsz, amiről az imént szóltunk”

Platóntól származó értelmezés: „a festészet nem más, mint tükör” – amely hasonlat nyilvánvalóan a festészet mesterségének lealacsonyítását fejezi ki. A tükörhasonlat tökéletesen megfelel Platón szándékának: rámutatni arra, hogy a művészetek termékei nem valós dolgok, nincs valódi létük, ahogyan a tükörben megjelenő képeknek sem, így ontológiailag kevesek, a megismerés szempontjából pedig hasztalanok. Ebből is következik Platón szigorú ítélete a művészetek fölött: az utánzó művészeteknek nincs helyük az ideális államban.

A platóni mimézis-fogalom elmélete szerint, a művészet a valóság tükrökre. A tükrök, a már amúgy is láthatót idézik. Létezhet-e valami, ami nem valódi?

„Ami a kimondás és elgondolás (számára) létezik, annak lennie kell: hiszen létezését tekintve (az) van, / a semmi pedig nincs. Arra intelek, fontold meg ezt! / Mert először a kutatásnak ettől az útjától tartalak vissza, / azután meg attól, amelyen a mit sem tudó balandók / tévelyegnek, a kétféjűek; mert tanácstalanság / kormányozza keblükben a tévelygő gondolkodást, így sodródnak / süket és vak, elkábult, különbséget tenni nem képes népség, / akik azt hiszik, hogy lenni és nem lenni ugyanaz / és nem ugyanaz, és mindannyiuk ösvénye a visszájára fordított.”

A mimézis-elv platóni-arisztotelészi fogalmának legpontosabb jelentése a reprezentáció (Szt. Ágoston: imitatio rerum), újra jelenvalóvá tenni. Alapkonstrukciója szerint az utánzás-ábrázolás-kifejezés hármasságát foglalja magában. A mimézis fogalma ugyan sok változáson ment keresztül napjainkig, mégis ennek félreértése volt az, amivel a fotográfia művészet voltát megkérdőjelezték, a valóság egyszerű másolatának tartva azt. Nem véletlen, hogy minden fényképezőnek fontos ezért a fényképek valósághoz való viszonya. Folytassuk azzal elmélkedésünket, hogy feltételezzük, Fülöp a *100 Tükör* alatt tulajdonképpen a saját képeit érti, és vizsgáljuk meg, milyen hasonlóság van a tükörkép és a fénykép, a fénykép és a valóság között. Azért, hogy szemléletesen lássuk, milyen viszonyok munkálnak, a hasonlóságról egy olyan négyszöget rajzoljunk, amelyben egyik oldal mentén a kép áll, csúcaiban a megismerés és a valóság helyezkedik el, míg a szemben lévő oldalon a tükörkép és az oldal végein pedig a megismeréssel szemben a megtevesztés, a valósággal szemben a látszat áll. A hasonlóság fajtái, mint a megfelelés, a leszármazás, az analógia és a szimpátia, vagyis a rokonszenv arról szólnak, miként szerveződik a világ a hasonlóság által egységgé. A képek körkörösén, a tükörképek láncolatban kapcsolódnak egymáshoz. A nyilvánvaló hasonlósággal szemben, a rejtett hasonlóság felfedéséhez kell valami jelzés a dolgok látható felszínén: a láthatatlan azonosságok látható hasonlóságokban kell, hogy megmutatkozzanak. Nincs hasonlóság megjelölés, rejtett jel nélkül. Isten, ha el is rejtett dolgokat, megjelölte őket külső, látható jelekkel – elmélkedik Paracelsus a teremtés mibenlétéről.

A tükör hasonlatnak három jelentését különíthetjük el. Az első: a tükör egy optikai eszköz, mint ahogy a fényképezőgép is, és ahogyan a tükörkép hasonlít a tükrözött tárgyra a fénykép is hasonlít az általa reprezentált tárgyra. Állíthatjuk tehát: a tükörhasonlat első jelentése a hasonlóság feltétele. Meg kell azonban jegyezni, hogy a tükörkép csak jelenvalóságában létezik, addig a fénykép ennek a jelenvalóságnak a rögzítése. Vilém Flusser, a fényképeket technikai képeknek nevezi, és megállapítja: *”a rögzítés eredményeként létrejön a technikai kép, amely tehát, úgy tűnik, ugyanazon a valóságsíkon van, mint jelentése”... Jelentése látszólag automatikusan megjelenik felületén... A technikai kép eme látszólag nem szimbolikus, objektív karaktere a nézőt arra indítja, hogy ne képnek, hanem ablaknak tekintse.”* Flusser a továbbiakban kifejti

a technikai képek objektivitása illúzió, ezeken a képeken is ugyanúgy kódolt a benne lévő üzenet, mint a hagyományos képeknél.

Második jelentése: az önismeret. Az én megtapasztalása kívülről érkezik, visszatükröződésként, képzetként és imagináriusan. Az önazonosság félreismerés következménye, egy hamis kép önmagunkról, amely elkísér életünk során, mint ideális ego. Benne vagyunk minden képünkben, mint cselekvő jelölő. A tükör ebből a szempontból kitüntetett hely. Szembesít minket azzal a ténnyel, hogy mi magunk is látványt képezünk, és rögtön azzal is, hogy ez a látvány nem elidegeníthetetlen tulajdonunk. Nárcisz tükre hihetetlen és megrázó szembesülés azzal a ténnyel, hogy saját képünk a miénk és nem a miénk egyszerre.

Harmadik jelentése: a másik fölöttébb szükséges volta. Ez azt jelenti, hogy a tükör nélkül nincs kép, néző nélkül nem létezik a fénykép. A kép létmódja folyamatos újratereptődés. Mint az új hajnal, amikor a felkelő nap fénye új horizontot rajzol, újra teremti a földi világunk képét, mint az univerzumét is, amelynek léte is folyamatos újratereptés csak más idő és térléptékben. Nem anyagból áll, hanem teremtségből, ami minden egyes pillanatban újból létrehozza, mint az angyalokat, akik alighogy elzengik Isten dicséretét, máris tovatűnnek a semmibe.

Képek és szavak. A képek képesek általános, a szavak képesek konkrét vonások ábrázolására, ám mégis a képek a tárgyak és jelenségek specifikus jellegzetességeinek reprezentánsai, míg a szavak a dolgok állásának minőségi és viszonylagos aspektusait írják le.

A tükörben látható kép speciális, mert nem anyag és nem foglal el a térből helyet. A fénykép is speciális létező, mert a felületén lévő információ csupán. A kép maga olyan létező, amely lényege (szubsztanciája) szerint pusztán látvány, láthatóság, látszat. Az a létező speciális, amelynek lényege egybeesik az önmagáról nyújtott látvánnyal.

A látványt a középkori filozófusok intenciónak, irányultságnak nevezték. Ezzel feltárták azt a feszültséget, amely minden létezőt arra készítet, hogy képként mutakozzon meg. A fényképezés számára ez a fotograficitás egyértelmű magyarázata. A tükörkép mechanikus tükröződése a valóság képének, a fényképezés pedig jelentéstulajdonítás, értelmezés, a valóság szellemi tartalmának közvetítése.

A tükörkép nem szubsztancia, hanem akcidencia, hozzájárulás. A tapasztalásban a szubsztanciából és akcidienciából álló egésszel találkozunk, úgy, hogy a szubsztanciát az akcidienciák segítségével tapasztaljuk meg.

A tükör a képnek nem helye, hanem szubjektuma, és ezért expozíció.

In memoriam Lőrinczy Huba

BOKÁNYI PÉTER

Emlékbeszéd

TISZTELT HÖLGYEIM ÉS URAIM!

Egészen tegnap reggelig úgy gondoltam, ez, a mai megszólalásom nem papírról olvastatik majd fel, hanem szabadon, pusztán jegyzeteim segítségével emlékezem Lőrinczy Huba professzorra. Az emlékezés beszédhelyzete – gondoltam – nem tűri a papírt s a felolvasást, az emlékezésnek nincs szüksége az írott szöveg kapaszkodóira. Aztán, ahogy idézgettem magamban Lőrinczy tanár úr alakját, eszembe jutott egy 2001-es rövid beszélgetésünk: első kötetemet küldtem el neki, s rá pár napra találkoztunk. Megköszönte a kötetet, gratulált hozzá – 2 percben – aztán további 10 percben gondosan és udvariasan legorombított a kötet első írásának egy – ma már számomra is bárdolatlanak tűnő – kifejezéséért. „Szóban – mondta – óhatatlanul belekerülhet egy szövegbe egy-egy rosszul megválasztott, a helyzethez nem illő kifejezés, de le nem írjuk, az írott szöveg komoly dolog. Korábban – folytatta, s oldotta fel akkori zavaromat – én is írtam így, a tudatos megbotránkoztatás céljával, ma már nem tenném.”

Nos, ez az emlékfoslány volt az, ami miatt úgy döntöttem, jöjjön inkább a papír: Lőrinczy professzorhoz, aki – ahogy a bibliográfiában is idézett, Villányi László által írt emlékvers mondja – *„még egy dedikációt is tökéletessé akart csiszolni,”* nem illenék az élőbeszéd szabadságából adódó legkisebb pontatlanság, pongyolaság sem.

Semmi nem jogosít fel arra, hogy én emlékezzem Lőrinczy Hubára. Nem voltunk közeli barátok, nem volt köztünk szoros munkakapcsolat, nem tartoztam közeli tanítványai közé sem. Aztán meg mégis, sok minden feljogosít, hiszen csodált tanárom volt, több mint 10 évig az irodalom tanszék óraadójaként tanárkollégája is lehettem, s annak a folyóiratnak, az Életünknek vagyok a szerkesztője, amelynek évekig arculatmeghatározó írásai voltak dr. Lőrinczy Huba írásai. Furcsa, kettős helyzet ez tehát, amit tovább bonyolítanak olyan apró, személyes kis momentumok, amelyek afféle rejtélyes-motivikus kapcsolatot jelentettek számomra Lőrinczy Hubához. Gimnazista korom óta kedvenc íróm volt például – a ma már sajnos szinte ismeretlen nevű és

Elhangzott 2010. november 22-én a Nyugat-magyarországi Egyetem megemlékezésén.

életművű – Bólya Péter, amikor a szombathelyi főiskolára kerültem, s kezembe akadt Lőrinczy Huba *Fénytörés* című kötete, örömmel láttam benne két írást is a szerzőről (azóta már tudjuk, lényegében az egyetlen átfogó, a Bólya-életművet értékelő tanulmányt Lőrinczy Huba írta meg). Később kérdeztem Bólyáról Lőrinczy tanár urat: kiderült, barátok voltak, a 80-as évek elején az országot együtt járva mutatta be Bólya műveit – s ilyenkor, ha erről beszélt, csendesen hozzá szokta fűzni: „akkoriban volt egy kis copfom is”.

Kezdő kritikus voltam, amikor a 90-es évek közepe táján recenziót vittem az *Életünk*be egy barátom frissen megjelent kötetéről: a főszerkesztő köszönte, s mondta, az imént ment el dr. Lőrinczy Huba, s ugyanerről a könyvről hagyott ott egy írást: nagyon büszke voltam rá, hogy az én kritikám Lőrinczy Hubáé mellett megjelenhetett az *Életünk* adott lapszámában. A „*személyiségnek lenni a legtöbb...*” című kötetet recenzeáltam, a megjelenés előtt gondosan elküldve a tanár úrnak: ő egy szép levélben megköszönte, majd személyes találkozásunk során javasolta, valamikor beszéljék meg, hogy én mit értek a „kultúrába menekülés” fogalma alatt, mert az az érzése, mintha valami zavar volna az olvasmányaimban. Az *Életünk* folyóirat sorsát folyamatosan figyelemmel kísérte, nehezebbnek tűnő időszakokban nem egyszer ajánlotta fel személyes segítségét, az irodalom tanszéken azzal a témával – a kortárs irodalommal – foglalkoztam óraadóként, amit én tőle hallgattam annak idején, a 2000-es évek elején pedig egy-egy meglepő, megható telefonhívással biztatott az akkor végeláthatatlannak tűnt minősítési eljárásom során, s ajánlotta a segítségét, hogy gyorsabban alakuljanak a dolgok, s végül 2006 táján sajnos még egyszer, utoljára összevillant a sorsunk. Vagyis, furcsa módon folyamatosan „diskurzusban maradtunk”, ahogy ő fogalmazott egy nekem írt dedikációjában, tudott rólam, s nekem ez roppant fontos volt akkor – s válik egyre fontosabbá, ahogy múlnak az évek.

Mindig lenyűgözött az a tudatosság, ahogy Lőrinczy Huba tudományos pályáját, életművét alakította. Lőrinczy Hubának nincsenek korai írásai, „zsengői”. Első kötetében, a *Szépségvágy és rezignációban* már teljes fegyverzettel áll olvasói előtt, csak annyiban kezdő kötet ez, amennyiben felvonultatja azt az apparátust, amelyből indulni és táplálkozni fog majd a „nagy mű”, a tudományos életmű, s jelzi azokat az irányokat, amelyekhez a későbbiekben igazodni kíván. Ezt követi egy évvel később a *Fénytörés*, amely kritikákat tartalmaz: az élő irodalom részeként és alakítójaként. A kötet bevezetőjének nyelvi eleganciája, finom ironiája a könyv egészét áthatja, s az írásokból kirajzolódó kritikai portré távolról sem „érdektelen”. A kora irodalmában és a korában benne élő irodalmár szólal meg ezekben az írásokban, akinek ily módon minden leírt sora hiteles: darabok a saját életéből. E kötet megjelenését követi az az időszak Lőrinczy Huba életében, amikor másokkal együtt ő is hitte, a korban nem csak benne élni, de alakítani is lehet: a rendszerváltozás környékén közéleti szerepvállalása közismert. Nemrég a szerkesztőségben kezembe akadt egy 1988-as fotó: Ambrus Lajos, az *Életünk* akkori főszerkesztő-helyettese és Lőrinczy Huba március 15-én Szombathely Fő terén az ünneplők élén: ezt követte az újságszerkesztés a rendszerváltozás után, a szombathelyi színházért folytatott, nem egyszer reménytelennek

tűnő küzdelem – a *Fénytörés* kritikusi portréjába tehát belelátja az ember a 80-as évek végének, 90-es évek elejének Lőrinczy Hubáját is, aki felelős értelmiségiként tisztában volt a feladatával: azzal, hogy szólni és tenni kell, szerepet kell vállalni akkor, amikor annak jön el az ideje.

Aztán 1993, az első Márai-kötet megjelenésének éve. A *Szépségvágy és rezignáció* világa, Ambrus Zoltán, Török Gyula műveiben való elmélyülés konzekvensen juttatta el Lőrinczy Hubát Márai Sándor életművéhez. Szintézisnek tűnt 1993-ban ez a kötet több tekintetben is: Márai közel évszázadot felölelő életműve láttatja azt az utat, amit a XX. század irodalma bejárt, így összefoglalhatná Lőrinczy Huba első két kötetének témáit: a századforduló epikáját bemutató *Szépségvágy és rezignációt*, illetve a kortárs irodalom kritikagyűjteményét, a *Fénytörést*. A szintézis megvalósulása azonban ennél jóval összetettebb. A kötet írásaiban ott kavargó a századelő urbánus irodalma annak valamennyi meghatározó alakjával, mintegy szemléltetve az alapot, ahonnan a Márai-mű indul, s ott a kortárs Márai, akinek a problémafelvetései Lőrinczy Huba személyes problémái is, a XX. század végének problémái.

Bár Lőrinczy Huba e kötete darabjainak műfaját tanulmányként definiálta, a kötet vonzereje éppen vállalt szubjektivitásában, személyességében rejlik. Abban, hogy az írásokban nem egyszer nem a szaktudós, hanem a személyében is érintett esszéista nyilatkozik meg, aki közvetett módon, Márain keresztül önmagáról is vall. Többről van tehát szó itt, mint pusztán „tudományos teljesítményről”. Olvasónaplónak nevezvén a kötet előszavában a könyvet Lőrinczy Huba megteremti a lehetőségét annak, hogy úgy is olvashassuk a tanulmányokat, mint a Márai-féle világon keresztül megszólaló kutató vallomásait: gondolatokról, könyvről, szerzőről és világról.

Az irodalomtörténész munkája – hiszem – mindig szubjektív. Az objektivitás, a tárgyilagos tudományosság akadálya az a tény, hogy a vizsgált mű, szerző akarva-akaratlan valamilyen viszonyba kerül a kutatóval, s e kapcsolat jelei, tünetei nem számúzhetők többé – nem is szabad őket számúzni. Lőrinczy Huba és a Márai-életmű egymásra találása egy kegyelmi pillanat eredménye: kutató és a kutatás tárgyának a tökéletes összhangja. Az első Márai-kötetet követő többi írás, könyv éppen arról tanúskodik, hogy Márai Sándor Lőrinczy Huba egyik legszentebb magánügyévé vált: s alig van annál nagyszerűbb, mint amikor az ember saját szenvedélyei és boldogságai mások hasznára is lehetnek.

Torokszorító olvasni a – ma már tudjuk, utolsó – Lőrinczy-kötet, Az emigráció jegyében előszavát: „Egy nagy munka végeztét s egy másik, még nagyobb munka kezdetét jelzi ez a könyv. Egy nagy munka végeztét, mert a benne közreadott öt regényelemzéssel a szerző befejezte Márai összes nagyepikai művének feldolgozását. S egy másik, még nagyobb munka kezdetét, mert az analízisek sora után csakis a szintézis következhet. A szerző immár monográfia írására készül, amely áttekintené Márai nagyepikus pályafutását...” Ritka igazságtalansága a sorsnak, hogy ez a monográfia, amely az életmű megkoronázását jelenthette volna, nem készülhetett el – annál is inkább, mivel, ahogy Lőrinczy professzor több helyütt utalt rá, az egyes fő egységek már „készen voltak”, a monográfia terve és szinte a kompozíciója is összeállt. Viszont,

azt gondolom, a korábbi kötetek sora mégiscsak monográfiává egyesült immár: „formálisan”, kötetként lehet, hogy nem született meg a könyv, aztán meg mégis, hiszen az életmű egésze megadja a lehetőségét annak, hogy ama „szintézist” minden Lőrinczy-olvasó, Márai-olvasó maga teremtsen meg magának.

Lőrinczy Huba amúgyis nagyban számított olvasóira: azon kevés kutatók közé tartozott, akik nem csak a kutatás tárgyát, a szaktudomány módszertanát és terminológiáját tartják szem előtt írásaikban, hanem potenciális olvasóikat is. Lőrinczy Huba írásaiban az olvasó mindig megtisztelve érezheti magát: a stílus eleganciája, a tárgyszeretet, ami minden soron átüt az alkotó udvariassága, aki számít arra, hogy munkáját el is olvassák. Ez az udvariasság és elegancia érvényesül a tanulmányok hangnemében is: Lőrinczy Huba, ahogy írta egy helyütt, olvasatokat közöl, nem az egyetlen autentikus olvasatot keresi, illetve kínálja.

„Alighanem kétségtelen” – szokta idézni Ambrus Lajos Lőrinczy professzor 90-es évekbeli, az Életünkben közölt tanulmányainak egy gyakori fordulata. E valóban szokatlan szókapcsolat lehetne annak eszköze a szövegekben, hogy általa a szerző magáénak tudhassa a „bizonytalanság biztonságát”, azaz, eszköze annak, hogy esetleges határozott hangsúlyok lekerüljenek bizonyos kijelentésekről. Lőrinczy Huba tanulmányainak nem volt szüksége az effajta biztonságra: az „alighanem kétségtelen” attitűdöt jelez, s ebből adódó lehetőséget az olvasónak. A jó tanár attitűdjét, aki tisztában van azzal, hogy nem abszolút tudás az övé, hanem az ő tudása tanítványi tudásának alapjává kell, hogy legyen. Vagyis felszabadító a tanítvány – esetünkben az olvasó – számára: maga keresheti tovább a maga „kétségtelenjeit”, a maga bizonyosságait.

„Olvasó” vagy „tanítvány” – tudatosan mostuk össze a két szót. Hiszen Lőrinczy Huba számára sem voltak ezek különvaló fogalmak, ahogy a tudományos kutatás és a hétköznapi tanári munka is tökéletes harmóniában állt számára. Egyazon érem két oldala: az érmet irodalomnak hívják, kutatás és tanítás pedig egyaránt az irodalommal való foglalkozást jelenti a magunk és mások hasznára, örömére. Lőrinczy professzor órái tanítványai számára szinte afféle beavatási rítusok voltak: lehetőségei annak, hogy úgy tekintsenek irodalomra, ahogy addig csak nagyon ritkán vagy egyáltalán nem. S Lőrinczy professzor, a tanár, úgy volt képes vezetni tanítványait, ahogy könyveinek olvasóit: könnyed eleganciával, határozott udvariassággal, s a tudomány iránti mély tisztelettel. *Mint nagy színészekért, úgy rajongtak érte* – szól Villányi László már idézett emlékverse, s valóban: Lőrinczy Huba szemináriumaira megtiszteltetés volt járni, a rajongás oka pedig vélhetően éppen abban rejlett, ahogy Lőrinczy Huba tanítványaihoz és a tárgyához viszonyult. Meg abban is, ahogy mítosz épült köré már a 90-es években, amely mítosznak építői voltak a Haladás-meccsek, a Magyar Nyugat című újság, a szemináriumok előtt gondosan az asztalra készített kétfajta cigaretta (egy erősebb meg egy gyengébb), az otthoni kaktuszgyűjtemény s a kutya – mindez együtt alkotta a „Lőrinczy-jelenséget”, (Lőrinczy Huba kifejezése: első, bemutatkozó előadása ironikus nyitányaként hangzott el a kifejezés 1990 táján).

„Mindenről tudni egy picit, egy piciről meg mindent” – Lőrinczy Hubától hallottuk először szombathelyi főiskolásként ezt a mondatot. Boldog az az ember, aki megtalálja a maga „picijét”, a maga területét, helyét világban, életben vagy akár a tudományos pályán. Lőrinczy Huba ilyen ember volt, a bibliográfia pedig, ami egy elhivatott kutató, tanár megkerülhetetlen életművének krónikája, tartalmazza a művet, ami valóban a „minden” volt alkotója számára is.

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Aki a legtöbbé formálta magát

„Maga egy fárosz!” – kiáltott fel Lőrinczy Huba. Minek is tagadnám, meglehetősen hízelgő volt lelkesedése, mert hát a „fárosz” én lettem volna, pusztán azért, mert Ady-ból vizsgálva szóba hoztam egy tanulmányt expresszionizmusáról, amit az Irodalomtörténet című folyóiratban olvastam. Huba dicsérete végül is arra vonatkozott, hogy van egy vizsgáló, aki szeret tájékozódni, olvasni. Minden tétovázás nélkül döntöttem úgy, hogy nála írom szakdolgozatomat, Csáth Géza életművéről.

Barátságáról ekkor még nem lehetett szó, de rokonszenves volt hangja, mimikája, hogy a nagy tekintélyű tanár nem átalotta növelni önbizalmamat. Később elküldtem neki megjelenő könyveimet, s távolról ugyan, de kölcsönösen figyeltük egymás publikációit.

Barátságunk akkor bontakozott ki, amikor a Műhely főszerkesztője lettem, s ő izgalmasabbnál izgalmasabb Márai-tanulmányokkal jelentkezett. Ennek bizonyítéka egy dedikáció 1996-ból: „tartós és mély kapcsolatot képzelve” – írta. 1997-ben már így címezte új könyvét: „ki lőn tanítványból barátta”. 1998-ban sajátos humorát is megcsillantotta, a Vivaldi naplójából és a Szabadkai villamos című könyvemre utalva: „a zeneszerző villamoskalauznak”. 2005-ben már bensőséges barátomnak mondhatam, hiszen megtisztelt bizalmával. Ekkor így szólt a dedikáció: „bonthatatlan barátsággal – kaktuszok helyett”. Az ígért kaktuszok – hiszen a kaktuszok csodálója és szakértője is volt – aztán végképp elmaradtak, miként a tervezett újabb beszélgetés is: „(folyt.köv. A legközelebbi találkozásokor!)” – feladatlan maradt a zárójel.

Győrbe többször hívtam előadást tartani a Műhely-estek keretében – Máiról. Az óriási tudásanyagot, vonzalmát Máraihoz mindig izgalmasan, elegánsan közvetítette, láthatóan élvezettel. Ifjan nem hiába kacérkodott a színészettel. Jelen voltak az egykori győri tanítványok is, akik aztán rajongva vették körül. Én persze alig vártam, hogy kettesben maradva beszélgethessünk irodalomról, közügyekről, magánéletünk dolgairól. Többször találkoztunk, sétáltunk Szombathelyen is, az egyik alkalommal elmesélte, miként látogatta meg az öltözőben a Haladás focistáit, lelkesítő beszédet rögtönözve. Naivítását jellemzi, hogy pénzzel is támogatta a nehéz helyzetben lévő csapatot.

Megadatott a vele való közös munka is. Márai századik születésnapjához közeledvén az ő ötlete nyomán szerkesztődött a Múhely Márai tematikájú száma. Együtt kerestük föl egykori tanítványát, Mészáros Tibort a Petőfi Irodalmi Múzeumban, s az együttgondolkodás nyomán megjelent szám hamar elfogyott, rengeteg lelkes visszajelzést kaptunk az olvasóktól.

Az évek során ha valamelyikünknek könyve jelent meg, alaposan megvitattuk. Rendszeresen elküldtem neki új verseimet, kötetterveimet, rengeteg hasznos észrevétele volt. Ami pedig fölöttébb jólesett: ha öröm ért – akár irodalmi, akár személyes – velem örült.

Egy 2003-as – természetesen kézzel írt – levelében már fölsejlik a tragikus jövő: „Köszönet a Rómában történt valami elemzéséhez fűzött jó szavaidért rám fértek. Azóta tán Déry-Márai-tanulmányomat is láttad a Forrás áprilisi számában. Nem árt, ha kölcsönösen olvassuk és erősítjük egymást... Máskülönb? Tavasz nincs, újjászületés nincs, mély depresszió van.” 2005 áprilisából egy bizalmas közlése: „Magam ismét súlyos kedélyborulattal küszködöm...” Egy másik, keserű leveléből, szintén 2005-ből: „Megint csak kurtán, kapkodón, ezúttal azért, mert hetek óta (és még hónapokon át) a felsőoktatás lerombolásával foglalatostkodunk. Időigényes, lelkesítő munka!... Hát igen, mondom melankolikusan, most már elhányjuk csikófogunkat (- fogainkat), sörényünk gyérül, illúzióink fogyatkoznak (vö. Arany László!), de még van miből veszítenünk, s félek, leszünk kevésbé délcegek is. Márait parafrazálva: ne szidjuk a jelenlegi állapotot! Még vissza fogjuk sírni. Most örülünk, hogy a vérnyomásunk (az enyém is) rendben van, örülünk, hogy néhány napnyi rémület után visszanyerted régi látásodat, s ne örüljünk, mert főfájásomra nincs orvosság! Így kerek ma a világ.”

2006 nyarán a nagy hőség miatt halogattuk a találkozást, gyűlölte a kánikulát. Így írt ekkor: „Jólesik tudnom, hogy gondolsz velem, s nyavalyám távoztát kívánod. Sajnos, ennek semmi jele, s a doktorok sem igen kecsegtetnek. Törököt fogtam ezzel a bajjal, de előbb-utóbb mindannyian így járunk.” Ősztől már maradtak a hosszú telefonok, megértésemet kérte, hiába ajánlottam a látogatást. Azt akarta, hogy az egészséges barát képét őrizzem emlékezetemben.

Milyen is ez a kép? Miként él bennem a hatalmas munkát végző, belső szabadságát minden körülmények között őrző polgár, a szellem embere, aki kitartó szorgalommal kutatja Márai életművét, s legfőbb terve a monográfia megírása? Vállalt, szembeötlő hiúságát festett, gondosan ápolt haja szimbolizálja. Konokul ragaszkodik az erkölcsi és esztétikai értékekhez, következetesen szigorú másokkal, de főként önmagával szemben. A megbeszélte határidőket pontosan betartja, lelkiismeretessége sohasem csorbul. Minden előadását, megnyilvánulását az elegancia jellemzi. Méltósága, büszkesége kivételes érzékenységet takar. Lőrinczy Huba a legtöbbször formálta magát, amennyiben elfogadjuk Márai tételét: „személyiségnek lenni a legtöbb”.

Őszi nap

Minden egész eltörött, minden láng részekben lobban, minden szerelem darabokban. Lőrinczy Huba tanár úr – a Tanár úr – ébresztett rá minket az 1980-as évek közepén, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán az Ady-látomás mélységére, mindent átható, borzongató érvényességére. Minden egész eltörött, ezzel kínlódnak azóta is.

(**Térfogat és magatartás.**) De miközben a Tanár úr megnyitotta a magyar szakosok generációi előtt a fin de siècle, a „megrendült evidenciák” beláthatatlanul gazdag, csodálatos birodalmát – az élmény okozta letaglózottság és az ámulat nem múlik azóta sem –, a saját személyisége, létmódja által fölmutatott valami mást is: az Egészet, a csorbíthatatlan – és muszáj hinni benne: csorbíthatatlan – integritást. Azt a térfogatot és magatartásformát, amely képes föltartóztatni a mindennapok fölmozsoló mechanizmusait. Tudtuk-e ezt akkor? Nyilván nem. De az biztos, hogy megérettük az első – tényleg a legelső – pillanatban. Tanár úr – csak így lehet gondolni rá. Ez az egyetlen evidens és érvényes megszólítás. Ő maga talán nem is sejtette, hogy milyen nehéz helyzetbe hozta a tanítványát, amikor – a hivatalos tanár-diák viszony megszűnte után néhány évvel – följánlotta a tegeződést. A nagyvonalú gesztust – mint a barátságot megpecsételő fejedelmi ajándékot – természetesen nem lehetett nem elfogadni, de mindvégig elkísérte valami nyelvbötlő, furcsa szorongás. Az óráin – a szemináriumokon, az előadásokon – nem szorongtunk: engedélyt és muníciót kaptunk a fölszállásra. (Legföljebb a vizsgák előtt jelentkezett némi diákos szorongás, de nem az indexbe kerülő jegy miatt: előtte nem akartunk szégyent vallani. És persze – így – önmagunk előtt sem.) Lőrinczy Huba a föltétlen tiszteletet és szeretetet – sőt, mondjuk csak ki, rajongást – azzal vívta ki, ahogyan nagyvonalú, szellemes eleganciával meghívott minket az irodalomértés tereibe-labirintusába; ahonnan nincs menekvés. (De ki akarna menekülni?) „Vívta ki”, micsoda iskolás megfogalmazás. Dehogy. Nem vívott: vívódásokra nyitotta rá a szemünket. (A saját vívódásait főiskolásként nem érzékeltük, elég vívódásra adott okot kedvenc korszaka, a múlt századforduló.) És nem mintha tegeződve nem lehetne tisztelni, szeretni – rajongani. Mégis. A tegeződés okozta, már-már megmosolyogtató, de azért ügyel-bajjal legyűrhető szorongásnál világosabban, pontosabban talán semmi sem jelzi, hogy ebben a viszonylatban az ember örök diák marad (akár úgy is, mint Csehov csetlő-botló örök diák, örökké valami szépre, jóra, nagyszabására készülődő antihősei), Lőrinczy Huba alakja pedig valahogy megáll az időben. Ő a Tanár úr. Zsinórmérték. Viszonyítási alap. Akkor is – főleg akkor –, amikor minden egész eltörött.

(**Harmincéves füzet, piros, kék, zöld tintával.**) A Lőrinczy-kötetek mindig szem előtt várakoznak a polcon (ahol két, néha három sorban bújnak meg – sokszor hosszú időre egyszerűen eltűnnek, mintha ott se lennének - a könyvek). Az íróasztal

középső fiókjában, legfölül egy régi iskolás füzet, nem kell keresni a múlt ilyen-olyan kincseit összegyűjtő, szekrényekben egymásra halmozódó-rétegződő dobozokban. Lőrinczy-előadások jegyzetnyomát őrzi: mindig kéznél van, a biztonság kedvéért. Akkor is, ha évek telhetnek el az egyik föllapozástól a másikig; és akkor is, ha mindaz, ami benne van, voltaképpen már régen nem a füzetben, hanem egészen más térfogatban lakik. „Irodalomtörténet ea. II. Ölbei Lívía M-O/III. 1987.” Harminc év – az mennyi? Mindenesetre kerek évforduló. A belső borítón piros tintával Rilke-sorok (Nemes Nagy Ágnes fordításában): „A nagyra-bátor egzisztenciák / közt vakmerőbb, izzóbb ki volna nálunk? / Határainkon megvetjük a lábunk, / s a Névtelent magunkhoz tépjük át.” Mit jelenthetett (személyesen) harminc évvel ezelőtt a következő Rilke-idézet (még mindig a füzet belső borítóján, még mindig piros tintával): „...s ki most maga van, már marad magára...” A rend kedvéért tegyük hozzá, hogy az *Őszi nap* fordítója Komlós Aladár.

És ezzel megállíthatatlanul kanyarogni kezd az életet behálózó (megtartó?) asszociációs lánc. Hiszen már Lőrinczy Huba első kötetének (*Szépségvágy és rezignáció – A századforduló epikájáról*, Budapest, Magvető Kiadó, Elvek és utak sorozat, 1984) előszavában találkozunk Komlós Aladár nevével, a rá való – megint csak messzemenő következményekkel járó, apró kis virágmagként elhintett, szárba szökkenő – hivatkozással: „Irodalomtörténésznek lenni az íráság legalsó foka.” És hozzá, valahonnan máshonnan, azonnal fölmerül az időből a másik alapállítás, hogy: nem mond semmit, aki nem önmagáról beszél. Önmagáról, de mindig az irodalom – a szöveg – prizmáján át. Utólag kimondható – utólag mondható ki –, hogy minden bizonytalannak a szemérmes közvetlenségnek, személyes átéltségnek a hitele érintett meg minket rögtön az első találkozás alkalmával, a legelső szemináriumi órán, amikor Lőrinczy tanár úr belépett – kitétte az asztalra kicsi, elegáns, fedeles hamutartóját – és Riedl Frigyes idézve azt mondta: a tanár akkor dolgozik jól, ha fokozatosan fölölegessé teszi, mintegy megsemmisíti önmagát. Tartásos alázat, irizáló, finom és nagyvonalú iróniával: nem csak nekünk, leendő tanároknak (és pályaelhagyóknak) szólt az ars poeticának följajánlott köszöntő és gyöngéd figyelmeztetés; Lőrinczy tanár úr azon a régi őszi napon (valami okból úgy maradt meg, hogy szép idő volt, jótékony napsütés) Riedl Frigyes által önmagáról is beszélt.

A piros tintával rögzített *Őszi nap*-részlet azonban voltaképpen tavaszi szemesztert idéz (csak a Babits-i értelemben vett hitelesség kedvéért). A füzet tanúsága szerint Lőrinczy Huba 1987. április 6-án beszélt nekünk Rainer Maria Rilke létköltészetéről; sok más mellett arról, hogy bár a világ káoszként mutatkozik meg, mozgatója a „céltalan, örök visszatérés”, Rilke „nem adja oda magát a nihilnek”. A filozófiai háttérzene Kierkegardé – magányos bolyongás az emberi lét –, illetve Heideggeré: az önformálás, az értékérvényű élet – mint kötelesség. „Mindenkinek rá kell lennie a személyes, nem készen kapott ontológiára”, mondja a bejegyzés (zöld tintával). Aztán csupa nagybetűvel, bekarikázva az *Archaiikus Apolló-torzó* verdiktje: Változtasd meg élted! (Lám, megint a hiány, a megsebzettség, a széttört egész – amely titokban a tökéletességre mutat, magában hordozza a teljességet.)

A harmincéves füzetben Ady következik, előbb az „Ifjú szívekben élek”-állítás módszeres lebontásával; aztán korszakalkotó zsenialitása összetevőinek föltárásával. Ma is eleven az az ámulat, az a heuréka-élmény, amely a fényhozó magyarázatot kísértte. Aztán – a másik póluson – Kosztolányi, aki – ritka tünemény – költőnek is, prózaírónak is elsőrangú. Akinek minden művében kitapintható a halálra ítéltség tudata, amelynek árnyékában felülmúlhatatlanul fölragyog a lét minden fájdalmas csodája, és amelynek egyetlen ellenszere, túl- és átélési stratégiája van: a játék. Ez a harmincéves füzet rejti azt az *Édes Anna*-elemzést, amelynek alapvetéseihez – a füzet nélkül is – muszáj vissza-visszatérni. Illetve nem kell visszatérni: ezek az alapvetések ma már az élet alapvetései. (Mint az a hajósúly Ottlik *Iskola a határon*-regényében, amelyhez az első utakat szintén Lőrinczy tanár úr nyitotta meg annak idején.) Ha *Édes Anna*, akkor a politikai, szociológiai, pszichológiai vetület mellett mindenképp a regény metafizikai rétege: a Moviszter doktorban megtestesülő részvét és irgalom, miszerint emberiség nincsen – csak emberek vannak. Péter és Pál van. Édes Anna van. (Moviszter doktor figurája nem halványul akkor sem, ha ma már a „beteg humanizmus” is túlságosan gyöngéd megfogalmazásnak tetszik. Beteg humanizmus. A füzetben csupa nagybetűvel, piros tintával.)

Természetesen nem fontos, hogy mi mindent őrzött meg – a figyelem buzgalmával, de nyilván sok vonatkozásban ügyetlenül és töredékesen – egy főiskolás jegyzetfüzet. Visszanézve mégis már-már megrendítő, hogy ezek a piros, kék, zöld tintával rögzített, itt-ott felkiáltójellel, nagybetűkkel kiemelt mondatok, félmondatok töredékességükben is milyen pontosan kijelölik azt a teret, ahova Lőrinczy Huba által nyertünk bebocsáttatást, és amelynek jelzőbójái – most már világosan látszik – nem tűnnek el a hullámzó időben: az ember értékválasztásaiban, személyes életében hosszú távon érvényesen mutatják az alapvető irányt.

(Régimódi történetek.) A Lőrinczy-jelzőbóják a legváratlanabb helyeken tűnnek föl, bár egyáltalán nem váratlanul: ez a törvény. (Azért vagyunk ott, mert.) Mondjuk a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Szabó Magda-centenárium (lám, újabb kerek évforduló) alkalmából rendezett újmódi kiállításon, amely minden erényével együtt nem képes kiszabadulni a „Szabó Magda-csapdából”: hagyja, hogy az író élete-életrajza (amelyet persze elsősorban Szabó Magda könyveiből ismerünk) eltakarja, már-már fölülírja magát az életművet. Az életműben való tájékozódáshoz a kiállítás nem, vagy csak nagyon kevésbé ad releváns (irodalmi) támpontokat. (Persze nem adnak a ma érvényben lévő kánonteremtő irodalomtörténetek sem.)

És akkor a tárlat terében: egy sarokban, egy ablakmélyedésbe állított széken, csak úgy odavetve föltűnik egy Thomas Mann-kötet, *A Buddenbrook ház*. Mintha valaki néhány percre abbahagyta volna az olvasását, de alig várja, hogy kézbe vehesse megint. Egy pillanatra elfog a bizonytalanság: A könyv a kiállítás része (miért ne), vagy valamelyik teremőr személyes érdeklődése révén, véletlenül került ide, a Szabó Magda-relikviák közé? Bár a bizonytalanság nem is egy pillanatig, csak a pillanat tört részéig tartja magát (persze hogy a teremőrlány hozta magával a Thomas Mann-regényt), a

mágia már működésbe lépett. *A Buddenbrook ház*-nak a Szabó Magda-kiállítás terében jelentése van: színre lépése nem, akkor sem lehet a véletlen műve. „Személyes-családi tapasztalataimat stilizáltam regénnyé, bár azzal az érzéssel, hogy van benne valami irodalmi, vagyis szellemi, vagyis általános érvényű, de nem is sejtve, hogy miközben egy polgári ház széttüzléséről írtam regényt, hírt adtam a nagy széthullásról, egy korszak végétől, egy kulturális, társadalomtörténeti cezúráról.” Ezzel az idézettel indítja Lőrinczy Huba Szabó Magda *Régimódi történetének* elemzését (mintegy „lépre csalva” az olvasót): „*A Buddenbrook ház*-at értelmezte e szavakkal Thomas Mann, immár életének alkonyán, ám vallomását – mutatis mutandis – akár a *Régimódi történet* szerzője is vállalhatná. S Szabó Magda él is a felkínálkozó lehetőséggel; évődve, játékosan ironizálva bár, de tudtul adja a két mű s a beléjük zárt világok rokonságát: most ’debreceni Buddenbrookokat’ emleget (42.), majd meg ’lübecki Kismester utcai emlék’-nek aposztrofálja (236.) Thomas Mann első regényét. Az összevetés, a fölcserélhetőség, a kölcsönös behelyettesítés nem is jogtalan ötletét sugallják e röpké allúziók, s szándéktalanul is az olvasó és az értelmező kötelességévé teszik az elmélkedést: miért, hogy – noha a *Régimódi történet* nyersanyagában és kontúrjaiban benne rejlik egy nagy családregény ígérete – a Jablonczayak, a Riclek és a velük összenőtték históriája végül mégsem lényegülhet magyar *Buddenbrook ház*-zá? Miért, hogy a mű, bármily számosak is részértékei, villanjon benne (s nem is akárminő!) szépség, bújjék meg látszólagos eszköztelenségében a modern fogások egész arzenálja, mégsem töltheti be maradéktalanul hivatását, és – ’dacolva’ mintegy önérdেকেivel – egészségként nem jut fel tulajdon lehetőségeinek ormára?” (Nem jut fel tulajdon lehetőségeinek ormára – Lőrinczy Hubát olvasni – az olvasásért is öröm. Mondatainak egyfelől zenéje, másfelől íze, tapintása van.) A lényegbevágó kérdésre az alapos és szerteágazó elemzés révén megszülető válasz úgy szól, hogy Szabó Magda a dokumentaritás és a fikció (vagyis a „teremtő képzelet”) hintajátékában végül nem rugaszkodott el eléggé: a dokumentaritás javára döntött, ezért nem válhatott a *Régimódi történet* modellérvényű, igazi, nagy családregénnyé. (A *Régimódi történet*-elemzés előbb – 1978-ban – az *Életünk* folyóiratban látott napvilágot, aztán helyet kapott a Magvető Kiadónál 1985-ben *Fénytörés – Válogatott bírálatok* címmel megjelent Lőrinczy-kötetben is.) A PIM Szabó Magda-kiállításának terében néhány percre kiállítási tárgyává váló Thomas Mann-kötet, *A Buddenbrook ház* – mintegy fordított tükörként – így mutatja meg azt a Szabó Magda-csapdát, amelyet voltaképpen maga az író állított föl; és amelyet olyan nehéz kikerülni.

(**A Senki szigete.**) Ha a Szabó Magda-életmű – úgy tűnik – több vonatkozásban nem tud szabadulni az életrajziségtől, akkor Lőrinczy Huba a legritkább esetben állt a nyilvánosság elé; irodalmi vonzalmain és választásain azonban mindig átütött a személyesség: irodalmi vonzalmai és választásai által – hogyan másképpen – beszélt, mintegy rejtjelezve, önmagáról is. Ezért aztán különösen nagy ajándék, hogy a főiskolai évek után néhány alkalommal interjúban nyílt meg az időközben újságíróbőrbe bújt tanítványnak (akiről különben sose feledkezett el). A Vas Népe „Ez az a ház” című sorozatában 1995-ben kerestük fel őt. A kiindulópont szerint: „Emlékeken lép-

kedünk. Ez az az ország, ez az a város, ez az a ház – ahol megszülettünk, ahol felnőtünk, ahol... Mindenkinek megvan a maga története. Sorozatunkban a megye, a város ismert személyiségeit kérjük arra, mutassák meg, az ő emlékezetükben melyik az a ház. És mesélik el azt is, miért.” Lőrinczy Huba tanár úrral egy szombathelyi (Kinizsi utcai) háztól indultunk el az emlékezés ösvényein: „Ha felfuvalkodott volnék, azt mondanám, hogy ezt a házat az én tiszteletemre emelték. Éppen abban az évben kezdték el építeni és adták is át, amelyben novemberi gyerekként – Skorpióként – megszülettem. Ez az épület fogadott, ebbe tértem haza – föltehetően fülsiketítő ordítás közepette –, és mi tagadás, ahogy cseperedni kezdtem, remekül éreztem benne magamat. Ez egyáltalán nem volt csoda, mert hiszen ez a ház az építetés idején és főleg egy vidéki városban rendkívül korszerűnek számított. Egy akkortájt jónevű építész, Klosovszky Ernő tervezte, és szüleim – innen-onnan kölcsönöket is fölvéve – őszig felépítették. Igaz ugyan, hogy ez volt az az idő, amikor havi kétszáz fixszel az ember könnyen viccelt – és az apámnak körülbelül kétszáz pengő volt a havi jövedelme –, de azért házépítésre mégse futotta kölcsönök nélkül. (...) A belső részek, a szobák már sokkal polgáribbak. Olyannyira, hogy akad köztük ebédlőnek nevezett helyiség is, amely, ahogy visszaemlékszem, polgári szalon, afféle múzeum volt – szép ebédlőasztallal, kemény támlás székekkel –, ahol csak sátoros ünnepeken időztünk. Márai ír arról az *Egy polgár vallomásai*-ban, hogy akadt a háznak egy olyan fontos, de mégis funkciótlan helyisége, amelybe a bejutáshoz külön engedély kellett – ezért egyszer azt kérte az anyjától, hogy külön az ő kedvéért nyíljék ki az ajtó, és bemásírozhasson. Nálunk azért ennyire nem volt szent helyiség az ebédlő, de nem a napi játszások színhelye volt. Az ötvenes években már csak azért sem, mert albérlőt telepítettek bele, havi harminc forintért – szorongtunk helyben és lélekben egyaránt. (...) Hogy ez a ház csudabirodalom volt számomra, az föltétlenül köszönhető az udvarának is, két olyan fenyővel a kerítés mellett, amelyeket szintén az én tiszteletemre ültetett az apám: akkor száz-százötven centisek voltak, ma az ágaik az égbe nyúlnak... A közelükben apácálimok sorakoztak katonás rendben, kábító illatukra ma is emlékszem. (...) Ezt az udvart természetesen belaktam, számomra a Senki szigete volt – akkor persze még nem mondtam így –, de mindenesetre olyan sziget, amilyenre Robinson költözött, és én egy Pénteket is szívesen elfogadtam volna magam mellé. Az volt a tervem, hogy ezen az udvaron egy külön birodalmat is teremtek magamnak: egy tavat, kis szigettel. Óriási buzgalommal ástam reggeltől estig – szülői dorgálástól kísérve –, kialakítottam egy árokrendszert, föltöltöttem vízzel, és óriási volt a csalódásom, amikor a víz elszivárgott, és az én szigetem többé nem létezett.” A kérdésre, hogy milyen viszonyban van különleges nevével – nomen est omen? – így válaszolt: „Az egész életem története benne van a nevemben. A családom régi nemesi család, kiterjedt rokonsággal. A kapcsolatokat nemigen tartom, vagyok annyira polgár, hogy ne a nagy családban érezzem jól magamat, hanem továbbra is magányosságban, illetve egy szűk körben. A fáma szerint az utolsó Árpádok idejébe nyúlik vissza a család története. Tény, hogy apámtól örököltem egy címeres pecsétgyűrűt, amely a legféltettebb kincseim egyike: a folytonosságot jelenti számomra. Szorongok, hogy el ne veszítsem.

Ezt az érzést Márai nagyon pontosan megírja a '46-os Naplójában (Ami a Naplóból kimaradt): ő ugyanis elvesztette az apjától kapott címeres pecsétygyűrűt. A családban szokás volt a különleges névadás, rendszerint az elsőszülött fiút tisztelték meg vele. Az apám is Huba volt. Nem tagadom, gyermekkoromban súlyos traumák forrása volt számomra a nevem. Csúfoltak miatta. Ráadásul az osztályellenség gyanújába kevert, még egyetemista koromban is. Aztán, ahogy telt-múlt az idő, a félelmet és a szégyenérzetet, amely a nevem miatt élt bennem, fölváltotta a büszkeség. (...) Hadd legyen egészen őszinte: úgy érzem, ez a név egyedül adekvát módon kifejezi a személyiséget. Hogy aztán a névhez nőtt-e hozzá a személyiségem, vagy fordítva – nem tudom. Az biztos, hogy a nevem formált engem. Ha gyermekkoromban gyakran kívántam, hogy bár hívnának Horváth Istvánnak, az egyetemi évektől nem is tudtam más nevet elképzelni magamnak, mint amit a keresztségben kaptam. Azóta szívesen mutakozom be.”

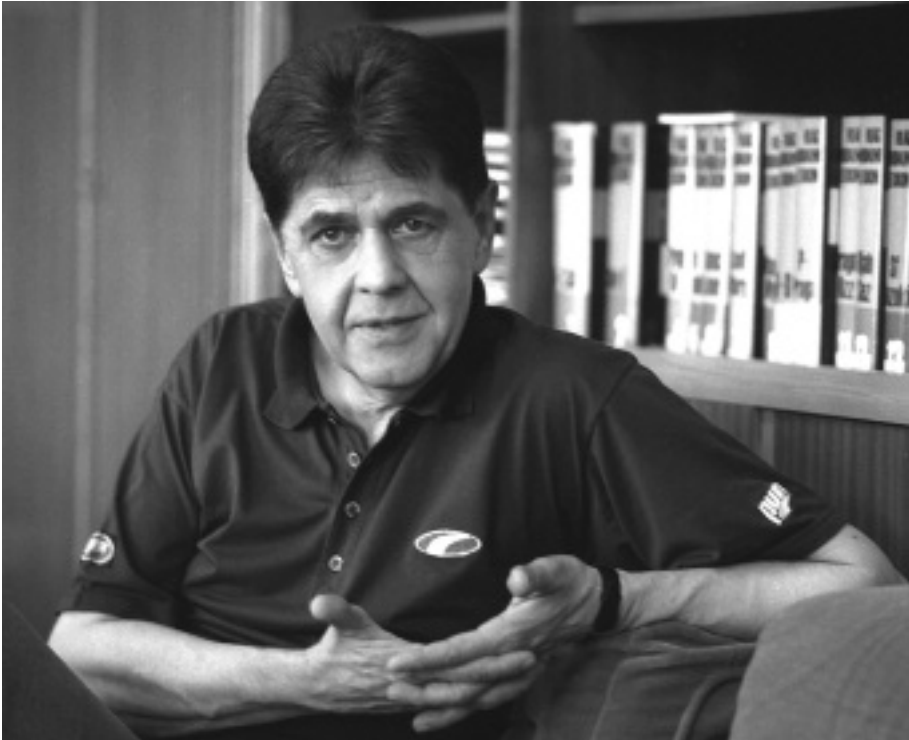
(**Szindbád mosolya.**) A professzori kinevezése alkalmából, 2005 szeptemberében készült interjúban is a rá jellemző, szemérmesen szókimondó, nagy mélységeket nyitó öniróniával beszélt a centrumtól távol fölépített irodalomtörténeti, tanári pályájáról: „Természetesen nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy egy vidéki felsőoktatási intézmény – ráadásul 'csak' egy főiskola – oktatójaként lettem egyetemi tanár, és büszke vagyok arra, hogy született szombathelyiként, Szombathelyről értem el ezt a rangot. Azt, hogy idáig eljutottam – társam és a munkámat segítő kevés számú igaz barát nevét most hálátlanul nem említve – három írónak köszönhetem. Legelőször is Török Gyulának, Márai első mesterének, akiről bölcsészdoktori disszertációmát írtam. Másodszer Ambrus Zoltánnak, akinek gazdag nagyepikai életműve lehetővé tette egy kandidátusi értekezés elkészítését, harmadszor és leginkább Márai Sándornak, aki megszerezte nekem a habilitált doktori címet, és ezzel biztosította az utamat az egyetemi tanársághoz. Éppen ezért professzorságomat az ő emlékének ajánlom.”

A Berzsenyi főiskola egyetemi akkreditációra készülő magyar irodalomtörténeti tanszékének vezetőjeként a 2006/2007-es tanévet már nem tudta megkezdeni.

„A világ elmaradt a batár mögött, és Szindbád mosolygott, mert tudta, hogy idejében kell elmenni egy világból, amelyhez nincs már igazi közünk.” Márai engedí így útjára talányos hősét *Szindbád hazamegy* című regényében. 2007 szeptemberében ezzel a mondattal búcsúztunk Lőrinczy Huba tanár úrtól a Vas Népe hasábjain.

Nemes Nagy Ágnes az idő működésén gondolkodva Rilkére hivatkozik a *Látkép, gesztenyefával* címmel megjelent életút-interjúban (*A magasság vágya – Összegyűjtött esszék II.*, Budapest, Magvető Kiadó 1992, kérdezi Kabdebó Lóránt): „Rilke mondja valamelyik elégiájában, hogy a halottak nemcsak azért halottak, mert megszűntek jelen lenni. Akkor halottak, ha nem hatnak ránk. És fölteszi azt a nagyon fontos, rilkei kérdést, hogy tudnánk-e *mi* nélkülük élni. Nem hiszem, hogy tudnánk nélkülük élni, a halottak nélkül; az időszintek elválaszthatatlanul folynak át egymásba.”

A batár úton van, Szindbád mosolyog: mosolya a cirógató, fájdalmasan szép őszi napfény.

Lőrinczy Huba (1940–2007)

KOVÁCS ISTVÁN

Gyermekhang

Az a gyermekhang az éjszakában,
amit éber utasként meghallottam,
amikor a nyílt pályán
csaknem megállt a vonat!
Az a láthatatlan gyermek...
Mit kérdezhetett édesanyjától
a töltésre kapaszkodva?
Valamit lekéstek
vagy el nem értek?
Aztán megrándult a szerelvény,
s zihálva gyorsult,
mintha félne.
Sírásra görbült
az ég fogyóhold-szája.
A sötétségben megmerítgetett
folyosóablak négyszögében
változó számú csillagrög akadt.
Nem lettem tőlük gazdagabb.
Zakatoló örökmozgásukból
kiolvashatatlan volt a sorsom.
Igaz,
nem voltam kíváncsi rá.
Elég volt tudnom egy belém rögződött
családi történetből:
ha éjfél körül
apám után felsírtam,
mindig kézen fogott anyám
és felöltöztetett,
hogy nekivágjunk az éjszakának.

A lélek vízjelei

Úgy állt ott, mint vásári fényképész
harmonikás dobozmasinája előtt
állt régen a megilletődött ember...
Mintegy véletlen
szólítottam meg őt
az anyanyelv kifosztott peremvidékén.

A szemében ellobbant csodálkozás
a városnak szólt, ahonnan jöttem,
s nekem, aki meseszerűen arra jár,
amerre a madár se már,
és a nyelvnek, amelyen köszöntem.
Olyan volt, mint az üveglemez-kép.

Néhány kérges mondatot szült a kézfogásunk:
kire mit mért a sors „odaát”, meg „emitt”?
A közösen ragozott létigében
azóta érzem
a lélek lüktető vízjeleit –
jelen időben és többes számban.

Aztán folytatta a csákányozást...
Apránként verítékbe öltözött.
S én mintha folyton arra járnék,
az általa már rég
sírmélyig ásott csatornák fölött...
Ahol egyszer tétován megálltam.

Fejtartása lassan az enyém lesz...
És a szeme, ahogy múlnak az évek,
a legváratlanabbul csillan meg naponta.
Az egésznél maholnap
már fontosabb a részlet
létünk közös arcképcsarnokában.

MOLNÁR MIKLÓS

Érett ésszel, józanon (II. rész)

Olvassátok, ha nincs jobb dolgotok

„Ne azért olvassunk, hogy megértsünk másokat, hanem hogy megértsük magunkat.” – E. M. Cioran

Új fogalmat vezetünk be: a Rabelais-tól való távolság metafizikai együttathóját, ami egy-egy szöveg terjedelmének, humorral átítatott vagy végzetesen humortalan voltának, az ironikus önreflexió meglétének vagy kóros hiányának összegéből / szorzatából / négyzetgyökéből adódik, egy százfokú skála szerint. Minél nagyobb a szóban forgó együttathó, annál fontoskodóbb, önteltebb és unalmasabb a könyv, szerzője annál inkább elmarasztalható a rabelais-telenség főbenjáró vétkében.

CERVANTES: DON QUIJOTE

„A nevetés a fölény cselekedete, az ember diadala a világ-egyetem fölött, csodálatos lelemény, amely valóságos méretekre zsugorítja a dolgokat.” – E. M. Cioran

Ha öt könyvet lehetne magammal vinnem arra a bizonyos szigetre, elvacakolnék egy darabig, mi kerüljön be a kiválasztottak kvintettjébe (Petőfi Sándor *Összes költeményei...* az *Ezeregyéjszaka...* a *Lúdas Matyi...* Steinbeck regénye, a *Tortilla Flat* (magyarul *Kedves csirkefogók* címmel jelent meg)... az *Ez mind én voltam egykor* Füst Milántól, vagy inkább Hašek *Švejkje...* vagy egy üres lapokból álló, nem túlságosan vastag könyv...). De ha csak egyet vihetnék, rögtön tudnám: az az egy nem lehet más, csakis a *Don Quijote*. Már csak azért is, mert 2005-ben, a Cervantes-év alkalmából megjelent Benyhe János remekbe szabott friss magyarítása. Ünnepelesen meg kellett volna, hogy szólaljon minden csengettyű, kolomp, kürt, sziréna, harang, el kellett volna, hogy induljon az összes még meglévő szélmalom, hogy hirdesse országnak-világnak: – Örvendeztetek, emberek, megjött a Búsképű Lovag, hogy orvosolja a sérelmeket, eligazítsa a ferdeségeket, jóvátegye a törvénytelenégeket, megszüntesse a jogtalanságokat, kiegyenlítse a tartozásokat!

Don Quijote históriája egy spanyol börtönben fogant, „ahol csak kényelmetlenség tanyázik, és minden siralmas zaj otthonos”. Első ízben én is börtönben olvastam, mint „politikai fogoly”, s közben így sóhajtoztam: – Hej, hispániai börtönök, hát tibenetek Don Quijotéről lehetett írni? Tudod mit, Miguel? Én megyek a tizenhetedik századi Sevillába, a legkatolikusabb II. Fülöpnek, a hit pajzsának, az eretnekek pallosának az alcalái hercegnél elzalogosított királyi börtönébe, rablók, anyagvilko-

sok, zsebtolvajok, csalók, pénzhamisítók, selyemfiúk, adósságért bekasztlizottak közé, te meg jössz a huszadik századba, holt lelkek közé a kecskeméti megyei börtönbe, majd meglátjuk, mire mész a másfél centis ceruzacsonkkal, ha egyáltalán megkapod a zárkafőnöktől, meg az efféle szellemi táplálékkal: *Az Y alsó szárának mikroszkopikus vizsgálata a harkovi traktorgyárban – A tajga acélfurulyái – A volgai bűvárpoloska színérzékelése – Lenin az uborka savanyításáról – Grisa Puzirevszkij belép a komszomolba – A lapostetű törzsfjlődésének Razumovszkij-féle dialektikus tipológiája – Lenin mauzóleumának pártszerű lelinóleumozása*, s miként teszed túl magad egyik rabtársad tízpercenként ismétlődő, mindannyiszor az ÁÁÁCSKAPOCS szóba torkolló öblös bőfögésén...

„Mit képvisel Don Quijote?”, kérdezi Hamletet és Don Quijotét egybevető tanulmányában Turgenyev, és így válaszol: „Mindenekelőtt hitet, abba vetett hitet, hogy a valóságban van valami örök és megingathatatlan, hitet az egyénen kívüli valóságban, amelyhez az egyén nem férhet hozzá egyikőnyen, mert azt követeli tőle, hogy áldozza föl magát érte, de amely végül meghajol a szolgálat állhatatossága és az áldozat ereje előtt.”

Aki nem fél a termékenyítő gondolatoktól, nem fél tőle, hogy forradalmat robbantanak ki fejében az olvasmányai, nem fél változtatni az életén, olvassa el a Don Quijotét!

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 0,000000001.

RICHARD KATZ: KUTYAPOSTA

„Az állat napja majd akkor jön el, ha előbb eljött az ember napja, ha nem lesznek többé kínzók és megkínzottak az emberek között.” – Bálint György

Kényszeresen visszatérő rögeszmék gyötörnek? Állandóan le vagy törve? Megszokott tevékenységeidben nem leled már örömed, mert a könyöködön jön ki az egész? Nehézre esik összeszedni a gondolataidat? Befellegzett az étvágyadnak? Nem bírsz aludni, éjjel szüntelenül hánykolódsz az ágyadban? Bűnösnek, haszontalannak, sikertelennek érzed magad? Folyton azon töröd a fejed, hogyan szabadulhatnál ki létezésed szűk kis ketrecéből, hogyan szabadulhatnál meg önmagadtól? Meg-megkísért az öngyilkosság gondolata?

Ha 'igen'-nel válaszoltál bármelyik kérdésre, íme, a személyesen neked szóló gyógyír: Richard Katz *Kutyaposta* című regénye. Minden során érződik, hogy Domokos Mátyás, a kiváló szerkesztő, kritikus és irodalomszervező, jókedvében fordította magyarra.

Nick, a Rio de Janeiro-i boxer, meg Seppli, a zürichi skót terrier, mind a ketten kan kutyák, könnyfakasztóan mulatságos levelekben számolnak be egymásnak mindennapi tapasztalataikról, az emberek állhatatlanságáról és öntelt fontoskodásáról, a kutyaélet játszi forgandóságáról, gyerekekről, macskákról, csontokról, szukákról,

kicsi és nagy mókákról meg vadászatokról, a lét elviselhetetlenül nehéz illatgazdagságáról... „Az emberekben nincs semmi kitartás. Sehol se bírják ki sokáig. Mindig máshova akarnak menni. Mi sokkal kitartóbbak vagyunk. Ha egyszer megszoktunk egy házat, éppoly kevésbé szeretjük cserélni, mint az emberünket.”

Arról, hogy miként gondolkodnak az emberek a kutyákról, mindnyájan közhe-lyek tucatjait fújjuk. Manapság szinte lehetetlen elkerülni, hogy kajla nőszemélyekbe ne botoljunk lépten-nyomon, akik órákon át a blökijükről locsognak. Ha az inkvizí-ció kínzókamráiban vagy az ávó vallatópincéiben kutyákról fecsegő nőszemélyeket alkalmaztak volna, nem kellett volna több negyedóránál, és a korábban mindenféle kínzásnak hősiesen ellenálló vallatottak fölülvöltenek: „Mindent bevallunk, mindent aláírunk, csak ezt a némbert vigyék ki innen!”

Arról azonban, hogy miként gondolkoznak a kutyák az emberekről, alig tudunk valamit. „Homályos, tétova értelmük titka – ha hihetünk Francis Jammes-nak – fent él egy ártatlan, vidám paradicsom ölén.” Hogyha megkérdeznénk őket, bizonyára egyetérténeek Szabó Magdával: „a szenvedélyes állatbarátok többet ártanak, mint használnak az állatoknak. Az állatvilág igazi védelme nem épülhet fanatikus szenvedélyekre, szélsőséges érzelmekre, csakis racionális alapokra. Ez annyit jelent, hogy megértjük: az állatnak éppúgy saját élete, sorsa van, mint az embernek. Az erkölcs-telenség ott kezdődik, amikor játékszernek tekintik az állatot.” (Tudhatjuk viszont, hogy miként gondolkodnak az indiánok a fehér ember kutyáiról. Szerintük a sápadt-arcúak ebei, ezek a leigázott, megalázott, pojjá-cává idomított, gazdáik erőszakosságának levezetésére és dilynők kiélésére szolgáló, kényüknek-kedvüknek alávetett farkcsóváló-, nyáladzó- és ugatógépek, csak hitvány utánzatai, szánalmas paródiái a vadon élő állatoknak. Bármilyen galádul bánik is velük teljhatalmú gazdájuk, ők boldogan nyalják kegyelmes lábait. Akármelyik medvebocs egyetlen támadó mozdulat-tal széttépi a legbőszebbnek tartott, körmönfont gonoszsággal és ostobasággal kitenyészített harcikutját is.)

Ha nekiállsz, nekiülsz vagy nekifekszel, hogy elolvasd Katz („Macska”) Richárd csehországi születésű német író (nem lehetetlen, hogy rokona a *Švejk, a derék katona* részeges tábori lelkészének) *Kutyapostáját*, a csontjaid velejéig érezni fogod, hogy élni (és könyveket írni) nem kis kunszt, egyszersmind (legalábbis ami az olvasást illeti) páratlan gyönyörűség is, és hogy a mérleg – ehhez persze kissé meg kell piszkálnod a nyelvét – el-elbillen, jóval többször, mint hinnéd, a gyönyörűségek irányában... Olvasni annyi, mint beszabadulni a gyönyörűségek kertjébe, s ott kedvünkre téblábolni.

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együttthatója: 3,7.

ROBERT FRANKLIN LESLIE: A MEDVÉK – ÉS ÉN

„Ne menj az emberek közé, maradj az erdőben! Menj inkább az állatok közé! Miért nem akarsz olyan lenni, mint én – medve a medvék, madár a madarak között?” – Friedrich Nietzsche

Csendélet

Manifeszt

Ha jól belegondolok, megbocsátón hagyva, hogy jóváírja magát a múltam, mérhetetlenül gazdag és szinte mennyeien boldog gyerekkorom volt, bár időnként cefetül mozgalmas. Jó nevelésemről leginkább háziállatok gondoskodtak: csirkék, kacsák, pulykák, bivalyok, lovak, tehenek, juhok, kecskék, kutyák, macskák. Virágok és fák, a kert és az erdő lényei avattak be az élet értelmébe; szitakötők, cserebogarak, csigák, hangyák, gyíkok, siklók, viperák, borzok, nyulak, sünök, rókák, szarvasok, meg százféle madár. Dalokat költöttem és daloltam őket, és ha dalokat költöttem, nevettem, sírtam és dörmögtem: így dicsértem az én istenemet. Minden élőlény a testvérem volt, a tollas állatok, a kétlábúak, a négylábúak, nagyok és parányiak, a nyolclábúak, a tizenkét lábúak, a százlábúak, minden, ami a földön kúszik, a levegőben repül vagy a víz alatt él. Kertünk egyik-másik fája többre tanított meg, mint amire bármilyen „guru”, nevelő vagy tankönyv valaha is megtaníthat. Soha nem fogom elfelejteni a gyerekkorom felett őrt álló nemes fenyőfákat, meg azokat a nagylelkű diófákat, amelyekről barátságot, búvóhelyet és táplálékot kaptam. Boldogságomnak tán csak egy híja volt: hogy nevelőim közt nem lehetett *medve*.

Mikor ötéves koromban elolvastam életem első könyvét egy medvebocsról – James Oliver Curwood írta a Kanada hó borította rengetegekben, észak nomádjai közt játszódó regényt –, feledhetetlenül belém ivódott az író egyik mondata: „Az életben hagyás nagyobb örömet szerez, mint a megölés.”

A medvék – és én olvasása közben hevesen kívántam: bárcsak engem is örökre fogadnának a medvék, ahogy például a kanadai R. F. Leslie-t, aki mellé odaszegődött három medveboc. A közösen átélt két év alatt, miközben az embertől táplálékot és oltalmat kaptak, és megtanulták saját természetes kötelességeiket, bámulatos engedelmességükből, tiszteletükből, bizalmukból, együttműködésükből és vonzódásukból olyan mély és kölcsönös barátság bontakozott ki, amely felülmúlja minden várakozásunkat.

„... az ember eltörli a föld színéről a vadon természetes közösségét, és még csak meg sem érti, mivel pusztította el. A sólyom vándorrigót zsákmányol, a medve kirabolja a fajdtyúk fészket, de ez nem sorsdöntő. Ez a természet egyik sajátossága, még ha nem értjük is. Vándorrigóink nem élnek félelemben, miután a sólyom tovaszárnnyalt, és a fajdtyúk új fészkaljat költ. A vadon élete így zajlik kezdetek óta; a zsákmánynak állnia kell a zsákmányolást. De mihelyt közbelép az ember, akár úgy, hogy fölnevel három elárvult medvebocot, akár úgy, hogy trófeákat szerez, mert ki akarja elégíteni a benne lappangó Neander-völgyi sóvárgást a prédára, maga a természet is elrestelli magát, amiért egyik teremtményét olyan értelemmel ruházta föl, amely nem áll arányban a felelősségérzetével.”

A medve csaknem olyan értelmes, mint az ember, de sokkal finomabb a lelke. Egyetlen medvének sem jutna eszébe, hogy két lábon járó csupasz majmokra lövöldözzön, láncra verve táncoltassa, vagy „emberkertbe” zárva mutogassa őket.

Sánta Szarvas lakota sámán mondja a medvében rejlő erőről – hogy milyen is az, mikor a természetes állati erő támad valami „mesterségesen kitenyészített állatutánzatra”: „Lassan a medveerő is visszatér belénk. Ha megdühödünk, támadó kedvünket

medvemorgással adjuk tudtul, medvenyelven. HARRRNH – és már el is búcsúzhatsz az életedtől.”

Aki be szeretne iratkozni a medvék egyetemére, suvassza be szütyőjébe ezt a könyvet, mielőtt nyaralni vagy telelni indul – nem bánja meg!

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 18,5.

NYIKOLAJ VASZILJEVICS GOGOL: A REVIZOR

„Hát az talán lehet, hogy a kozák erő hiába pusztuljon, hogy az ember csak döglődjék, mint a kutya, jó cselekedetek nélkül, hogy hazájának ne legyen hasznára? Akkor hát mi az ördögnek is élünk?” – Gogol: Tarasz Bulba

„Uraim! Azért kértem önöket ide, mert egy igen kellemetlen hírt kell közölnöm: revizor jön hozzánk.” Így kezdődik a legmulatságosabb vígjáték, ami valaha is színre került.

Hlesztakovot, a vidéki kisvárosban pénze fogytán rostokolni kényszerülő kelekötya szélhámost inkognitóban utazó kormány-főfelügyelőnek nézik. Az egész város a kegyeit keresi, pénzzel és különféle ajándékokkal vesztegetik meg. Kezdeti zavara után belejön a huncutságba, pompás hangulatban, nagy beleérzéssel játssza a tőle elvárt szerepet – vagyis a biztonság érzetével tölti el a hozzá fordulókat. Az utolsó jelenetben csendőr hozza híriül, hogy megérkezett a valódi revizor. Egyetlen pillanat alatt semmivé foszlik a megvásárolt biztonság, mindenki lemeztelenedve áll a magasabb ítélőszék előtt.

„Gogol a legfranciább a nagy orosz regényírók között, és egyúttal a legoroszabb is – állapítja meg Claude Roy. – Olyan életet élt, amely megfelel a némelyekben az orosz írókról dédelgetett elképzelésnek. Kellően meggyötört lélek volt, misztikus válságokkal vívódott, meg volt győződve róla, hogy vallási, szent hivatást teljesít; tűzbe dobta kéziratait, városról városra vándorolt, félőrülten halt meg, bolondos látomásokkal küszködve.”

Jó és rossz egybeolvad Gogol színpadán, a középszerűségben dagonyázó szereplők egyszerre nevetségesek és szánalomra méltók. Gogol halálos csapásokat mér rekeszizmainkra, de közben ébren tartja részvétünket is. Az emberi állapot, „háncsbocskoros, nagy nyomorúságunk” méltán keltett benne mélabús keserűséget és sátáni kacajt. „Rettenetes hatása volt – írta Gogol a *Revizor*ról –: az olvasó kiérezte a szomorúságot a nevetésből, amely pedig még sohasem volt nálam ilyen hangos.”

A *Revizor* a képtelen és nyomasztó közigazgatás, az általános korrupció szatírája, mélyebb szinten pedig szarkasztikus példázat az ember kiszolgáltatottságáról a rossz-nak, a „gonosznak”. De misztikus jelentése is van: a vígjátékbeli város az ember „lelki városát” is jelentheti, a korrump hivatalnokok pedig „a lelkünk kincstárát meglopó szenvedélyeinket”, s a darab célja Gogol szerint: félelmet ébreszteni a nézőben a valódi revizortól, „szunnyadó lelkiismeretüinktől”.

Olvasmányként is hallatlanul szórakoztató. Párját ritkítóan alkalmas rá, hogy családi körben fölolvassuk. Már a marakodás is, hogy ki „alakítsa” a két földbirtokost, Bobcsinszkijt és Dobcsinszkijt, akik úgy hasonlítanak egymásra, mint két tojás, nem mindennapi gyönyörűséggel jár.

*Hát az talán lehet, hogy a magyar erő hiába pusztuljon, hogy az ember csak dög-
lődjék, mint a kutya, hogy hazájának ne legyen hasznára? Akkor hát mi az ördögnek
is élünk?*

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 1,1.

IVAN ALEKSZANDROVICS GONCSAROV: OBLOMOV

„... olyan értelme, amelyet az emberi elme keres benne, nemcsak az egész életnek és világnak, de semminek, egyetlen részletének sincs. Minden földi jelenségnek egyetlen igaz és nagy értelme van csupán, és ez az, hogy létezik. Aki ennél többet keres benne, azt nevezzük mi, istenek magunk között tudákos bivalynak.” – Füst Milán

Oblomov a létezés botrányára nemet mondó jámbor, aki kitér a világ kísértései elől. Nem akar az élet nevezetű összeesküvés cinkosává lenni, hanem – kigyógyulva a cselekvés illúziójából – a tétlenség szentségi állapotába emelkedik. Naszrudin mester, Diogenész, Don Quijote, Falstaff, Till Eulenspiegel, Simplicissimus, Gulliver, Pickwick úr, Hány János, Bolond Istók, Münchhausen báró, Josef Švejk és Übü papa rokona – panoptikumfigura és maga az ember. „Amikor a társadalom szétesik vagy a hazugság hínárjába kerül – mondja Claude Roy –, diadalmasan megjelennek a szelíd agyalágyultak, és ekkor az igazságot a nagy gyerekek, Don Quijote, Candide, Simplicius Simplicissimus vagy Švejk, a derék katona szájából halljuk.”

A regény elolvasása után nem gyűlöljük többé a semmittevést, a megfutamodást, az ábrándozást: *szeretjük Oblomovot*. Olyan emberre bukkanunk, akinek létezéséről korábban sejtelmünk sem volt. Egy nevetséges orosz nemessel találkozunk, aki nem Oroszországban, hanem bennünk, a lelkünk mélyén lakozik. Alternatív létezésért esengő korunknak talán ő az igazi hőse.

„Oblomov azért nem tud bekapcsolódni környezetének életvitelébe – írja *Édes anyanyelv* című, az orosz irodalom aranykoráról szóló könyvében Pjotr Vajl és Alekszandr Genisz –, mert azt ember-gépek, ember-bábok csinálják. Mindenkinek megvan a maga célja, a maga fogaskereke, amellyel másokhoz kapcsolódik. A sima, márványszerű Oblomovnak nincs mivel a többiekbe kapaszkodnia. Egyéniségét nem tudja a férj, a földbirtokos, a csinovnyik szerepére forgácsolni. Ő egyszerűen csak ember.”

Az érzékeny olvasót mindenekelőtt az írás kimondhatatlan gyöngédsége ejti rabul. Az *Oblomov*, mint az igazán jó regények, nem mint műfaji „szabályoknak” vagy szokásoknak eleget tevő írásmű fontos: jelentősége, hatóereje, sugárzása abban

a másban van, ami nem történet, nem alakok hierarchiája, nem végkifejlet, nem „üzenet” és nem is „katarzis”, hanem valami sajátságos terjeszkedés az olvasó létidejében, valamiféle lélegzés és lélegeztetés: nem annyira beszéd, inkább el- és meghallgatás; valamiféle *beszívárgás*. Mintha kozmikus csapok nyílnának meg valahol, és mérhetetlenül sűrű köztes rétegeken átszivárogna a szabadság csalóka ígérete...

„De hát mi lett Oblomovból? Hol van ő? Hol? A közeli temetőben nyugszik a teste, bokrok közt egy eldugott zugban. Baráti kéz ültette orgonagallyak szenderegnek a sír felett, s háborítatlanul illatozik az öröm. Mintha a csend anyala óvná az álmát.”

A regényt mind tájat taglaló Ortega y Gasset írja: „A regényszerűség lényege ... nem abban rejlik, ami történik, hanem épp abban, ami nem történés: a szintiszta elevegenségben, az alakok ilyenségében és itt-létükben, mindenekelőtt pedig az összességük adta hangulatban, a légkörben. ... Ha bizonyos könyvek címét említik, mintha egy város nevét mondanák, amelyben egy ideig éltünk: rögtön egy éghajlatra, az utcák sajátos illatára, lakóinak közös arckifejezésére és a jellemző életritmusra emlékezünk.”

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 9,5.

LEONYID SZOLOVJOV: A CSENDHÁBORÍTÓ

„Kiskölyök koromban bementem egyszer az apám dolgozószobájába, és nyitva hagytam az ajtót. Nem szólt rám, hogy csukjam be, hanem azt mondta: – Lám csak, nyitva felejtettem az ajtót. Légy szíves, csukd be. – Ez az emlék több mint negyven éve eleven bennem.” – Idries Shah

Szakajtónyi datolyát vett egyszer Naszrudin, és magvastul-mindenestül majszolgatta. Ennek láttán firtatni kezdték az emberek, hogy miért nyeli le azt a rengeteg magot. – Magvastul mérték, magvastul vettem, magvastul is eszem meg – felelte Naszrudin. Egyszer meg tejet árult, és ahogy róttá az utcákat, behívták egy házba, hogy mérjen ki egy liternyit. Belenéztek a korsajába, hát víz volt benne. – Ejnye, a kutyafáját – resztekedett Naszrudin –, elfelejtettem hozzáönteni a tejet!

A Közel-Keleten széltében-hosszában ismert és kedvelt kópékirály, minden idők legsodálatosabb csavargója állítólag csakugyan élt, valamikor a tizennegyedik században, és *hodzsa*, vagyis muszlim papi személy volt. Temérdek csíny és furfangos cselekedet fűződik a nevéhez. Mások szerint az emberek gyarlóságait, viselkedésük fonásait példázatosan magára öltő Naszrudin alakját dervisek találták ki, mégpedig nevelési-beavatási célzattal, hogy a történeteinek mélyére hatoló tanítványt előrehaladni segítsék a misztikus megvalósulás felé vivő útján. Szufi fölfogás szerint ő a dervisek fejedelme, a bölcsesség fő-fő tanítómestere.

A múlt század első felében élt orosz író, Leonyid Szolovjov egységes történetbe foglalta a híres csalafinta és mókamester megfoghatatlanul sok arcú, kortalan figuráját, és gazdagon indázó regénnyé szötte, Illyés Gyula pedig magyarrá fordította.

Ahogy kigöngyölődik előttünk az igazságtevő népi hős kalandjainak az Ezeregyéjszaka színeiben tündöklő meseszönyege, lelkünk megtelik fényvel és derűvel, sőt bizakodással, hogy eljön az idő, amikor az emberek elkezdik átformálni és megtisztítani az életüket, megtisztítva e nemes munkában saját lelküket is mindenféle hitványságtól.

„Öszvérét az útszéli fához kötötte, maga pedig mellé feküdt a csupasz földre; fejét egy kőre hajtotta. Szeme előtt megnyílt a magas, sötétén áttetsző égbolt tündöklő csillagképeivel. Ismert minden csillagot: tíz év alatt oly gyakran látta maga fölött a szabad eget. És mindig azt gondolta, hogy a szemlélődésnek ezek a néma, bölcs órái gazdagabbá teszik a leggazdagabb embernél is. Mivelhogy pedig a világon mindenkinek meg van írva a sorsa: a gazdag aranytárból eszik ugyan, de tető alatt kénytelen hálni, s nem adatott meg neki éjfélkor, amikor minden elcsöndesedik, kék és hűvös csillagködön át megérezni a föld szárnyalását...”

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 0,00001.

CURZIO MALAPARTE: AZ ÁLLAM MEGDÖNTÉSÉNEK TECHNIKÁJA

„Miért nem folytatjuk, és [a gyűlölet büntethetővé tétele után] miért nem tiltjuk be a szeretetet is? ... Ne álljunk meg félúton! Helyezzünk törvényen kívülre minden olyan ellenőrizhetetlen emberi érzelmet, amely nincs irányra a kormánynak. Mindazoknak, akik helyeslik, támogatják vagy dicsőítik a szeretetet, háziőrizettel, a hazaárulás vádjával és emigrálással kellene szembenézniük. Száműzzük a »szeretet prédikátorait«, és vizsgáljuk meg, nem kellene-e a félelmet, az örömet, a reményt és a kétségbeesést is betiltani. Bármit, ami az emberek érzelmi Richter-skáláját elmozdítja a nulláról, azonnali büntetéssel kellene sújtani.»
– Neil Mackay: *The War on Truth*

Curzio Malaparte (1898–1957), a 20. század első felének nagy hatású olasz publicistája és írója, mindenféle ideológiai csepürágás és szemfényvesztés esküdt ellensége, Giovanni Papini és Pier Paolo Pasolini lelki tejtestvére, német apától és olasz anyától született a toszkánai Pratóban. Személyiségét „igen összetettnek” mondják: következtelen volt és szertelen, tele szenvedéllyel, csupa parázsló intelligencia, borotvaéles logika és makulátlan ízlés. Bövelkedett meghökkentő és paradox gesztusokban, a többi „átkozott toszkánhoz” hasonlóan, akiről könyvet is írt, éppen ezzel a címmel: *Maledetti toscani*, „Átkozott toszkánok”. Utolsó éveiben megkülönböztetett érdeklődéssel tüntette ki a maoizmust, s ezzel mintegy a mellett tette le a garast, hogy mégsem forog a föld, hanem áll és lapos, ékesen, vagy inkább éktelenül bizonyítva, hogy a következetes baloldaliságnak (akárcsak a következetes jobboldaliságnak) elhülyülés a vége. Tüdőrákban halt meg Rómában, 1957-ben. A halálos ágyán katolizált, noha

egész életében protestáns volt és engesztelhetetlen antiklerikális. Talán ez volt az *enfant terrible*, az örök fenyegetés utolsó polgárpukkasztása – vagy talán így adta be végül derekát a konformizmusnak. Nemcsak a művei maradtak az utókorra, hanem egy csodálatos villa is Capri szigetén, a *Casa Malaparte*, Itália egyik legszebb épülete, amely az ő tervei szerint épült, és amelyet ráhagyott a Kínai Népköztársaság kormányára. 1963-ban Jean-Luc Godard a Malaparte-villában forgatta egy Moravia-regény nyomán *Le Mépris* („A megvetés”) című filmjének egy részét. Az egyik jelenetben a film főszereplője, a tenyérbe mászóan undok kis szipirtót, hiú, szeszélyes, makrancos gyerekasszonyt alakító Brigitte Bardot pucéran napozik a villa tetején.

Eredetileg Kurt Erich Suckertnek hívták, a *Bonaparte* (’jó rész’) névre rímelve vette föl a *Malaparte* (’rossz rész’) írói nevet. Gabriele Brustoloni „ellentmondásos lángésznek” nevezi, és így jellemzi: „Malapartében nehéz elkülöníteni az embert a »szereplőtől«, hiszen olyan szoros szálak fűzik egyiket a másikhoz, hogy élete szinte azonosítható az irodalmi munkásságával – ekként építette egész életében, kivált a vége felé, a saját mítoszát. [...] Kezdetben militáns fasiszta – ám maga Mussolini ad parancsot a száműzetésére. A Duce veje, Galeotto Ciano közbenjár az érdekében, így sikerül megszabadulnia a Lipari-szigeten elszenvedett nyomorúságtól. Később a kommunista eszmék felé fordul, és sikerül megnyernie Togliatti barátságát – Gramsci erőteljes kritikája ellenére” (aki gátlástalan törtetést, mérhetetlen hiúságot és kaméleonszerű sznobizmust vetett Malaparte szemére, és olyan emberként jellemezte, aki „a siker érdekében bármilyen elvetemültségre képes”). „Kalandornak bélyegezték; élete mintha egy csiszolt kaleidoszkópban játszódott volna, amelyben láthattuk őt harcolni az első világháborúban, láthattuk mint szindikalistát, politikust, újságíró, költőt, dramaturgot, filmest, sőt még színészként is, egyre újabb szerelmi kalandok örvényében, láthattuk párbajozni, még a későbbi szocialista vezérrel, Pietro Nennivel is, láthattuk letartóztatásait és száműzetését, botrányait, kivált pedig kétes kapcsolatait a hatalommal.”

Magyarul egyetlen műve jelent meg csupán, a *Kaputt* című regény (több kiadásban is), a második világháború poklának ez a dantei ihletésű krónikája. „Malapartében minden megvan – írta róla a francia *Combat* kritikusa –, amit a férfiúi nagyság, a szabadságvágy és az ember iránti tisztelet megkíván. A *Kaputt* Veronika kendőjéhez hasonlatos: kimoshatatlanul rárajzolódott azoknak a gyászos éveknek vére és szennye, amelyekben élnünk adatott.” A katolikus egyház indexre tette a *Kaputt* folytatását, az 1949-ben megjelent *La pelle* („A bőr”) című szürrealista regényt, amely Nápoly teljes erkölcsi elzúllásáról szól, miután a szövetségesek fölszabadítják: minden és mindenki eladó, az emberek már csak egyetlen „zászlóért”, a saját bőrükért hajlandók harcolni.

Malaparte először 1931-ben, francia nyelven jelentette meg *Technique du coup d'État* („Az államörös technikája”) című, a kor forradalmi és ellenforradalmi Európájáról kíméletlen röntgenképet rajzoló, a legfelső fasiszta vezetést igencsak fölboszszantó művét, ami nyomban szárnyra kapta az író nevét. (A közkeletű – a *coup d'État* magyarításaként, a félreértett német „Staatstreich” kontár melléfordításaként szüle-

tett – *államcsíny* kifejezés annyira pontatlan és félrevezető, hogy ebben a szöveggörnyezetben nem használhatjuk.) A könyvet mind a bal-, mind a jobboldalon fólhívásként értelmezték a hatalom erőszakos megragadására az állam megdöntése révén, jóllehet Malaparte homlokegyenest az ellenkezőjét állította az olasz kiadás előszavában, mondván, hogy ő igenis az állam megvédésének technikáját óhajtotta elemezni: „Ennek a könyvnek ... az a célja, ... hogy megmutassa: az állam meghódításának és megvédésének gondja nem politikai, hanem technikai kérdés; az állam megvédésének művészetét ugyanazok az elvek szabályozzák, mint az állam meghódításának művészetét; az állam megdöntésére nézve kedvező körülmények nem szükségképpen politikai és szociális természetűek, és nem az ország általános helyzetén múlnak. Talán sikerül némi nyugtalanságot keltenem Nyugat-Európa jól szervezett, civilizált országainak szabad polgáraiban. Ez a szabad polgárok számára oly természetes nyugtalanság szülte a szándékot, hogy megmutassam, miként lehet meghódítani és hogyan lehet megvédeni a modern államot.”

„Minden művészetnek megvan a maga technikája – írja Malaparte. – Nem mondhatjuk el az összes nagy forradalmárról, hogy ismerték az állam megdöntésének technikáját: Catilina, Cromwell, Robespierre, Napóleon, hogy csak néhányat említsünk a legnagyobbak közül, sőt Lenin is, azt bizonyítják, hogy ezzel a művészzel kapcsolatban mindent ismertek, csak éppen a technikáját nem.” „Lenin volt a forradalom stratégiája, idealistája, sugalmazója, *deus ex machinája*, ám a bolsevik állampuccs technikájának Trockij a szülőatyja.”

A Machiavelli kristálytisztá prózáját idéző könyvet, melynek tanúsága szerint maroknyi elszánt összesküvő bármely demokratikusnak mondott országban kezébe kaparinthatja a hatalmat, jó néhány nyelvre lefordították (az Egyesült Államokban *A forradalom technikája* címmel jelent meg). Egyszerre értekezés és elbeszélés, pamflet és zseniális riport: mindenekelőtt azonban a hatalom erőszakos megragadásáról („palotaforradalom”, „zendülés”, „államtörés”, „puccs”, „az állam megdöntése”) szóló elmélet pontos és érzékletes kifejtése. „A modern állampuccs kérdése technikai jellegű kérdés. A fölkelés olyan gépezet, melynek mozgásba hozásához technikusokra van szükség; ám megállítani is csak technikusok tudják.”

„Gyűlölöm ezt a könyvet – írta 1948-ban, a könyv első olasz nyelvű kiadásának előszavában. – Szívem mélyéből gyűlölöm. Dicsőséget szerzett nekem: azt a szánalmas valamit, ami a dicsőség, ám rengeteg nyomorúságot is. E könyv révén ismertem meg a börtönt és a száműzetést, barátok árulását, ellenfelek rosszhiszeműségét, az emberek önzését és hitványosságát. E könyv nyomán kapott lábra az az ostoba legenda, hogy cinikus és kegyetlen vagyok, holmi Retz bíboros köntösébe bújt Machiavelli: pedig csak író vagyok, művész, szabad polgár, aki jobban szenved mások bajaitól, mint a sajátjaitól.”

Nyilvánvalóan sok szempontból vitatható könyv: azzal például egyáltalán nem vet számot, hogy a fasizmus, a nemzeti szocializmus, a kommunizmus és a globalokapitalizmus nagyon magas szinten lévő olyan embereknek a hatalom megragadására és megtartására irányuló nemzetközi (nem elméleti, hanem vérezen gyakorlati) össze-

eszküvése, akik nem rettennek vissza semmilyen eszköztől sem, hogy elérjék vágyott céljukat – a glóbusz fölötti teljes uralmat. A demokrácia terjesztésének hamis lobo-góját lengető „színes forradalmak”, melyek szerte a nagyvilágban előkészítik a létező hatalmak szája íze szerinti rendszerváltozásokat, az állam megdöntésének és a hatalom megragadásának kézikönyveként olvasott Malaparte-műben leírt, a körülményekhez igazított és finomított technikát alkalmazzák. Alighanem Soros György éjjeliszekrényén is ott hever *Az államtörés technikájának* egy ronggyá olvasott példánya.

Miközben Malaparte az „államtörés” technikai szempontjait taglalja, túlhangsúlyozva az eszközök és a *kivitelezők* szerepét, jótékony homályban hagyja a háttérből irányító, az előtérbe tolt figurákat pénzelő és mozgató erőket, mindamellet könyve bővelkedik mély meglátásokban egy olyan jelenség természetrajzáról, amely máig sem veszítette el időszerűségét. A diktátor személyiségéről írott szavai is elévülhetetlenül érvényesek: „... mélységesen női a szellemisége: gondolkodása, becsvágyai, sőt akarata a legkevésbé sem férfiasak. Férfinak gyöngé, és ezt erőszakkal leplezi... Ami megtalálható szinte minden diktátorban, s ami jellemzi azt a módot, ahogyan értelmezik az emberek és az események közti kapcsolatokat, az éppen a féltékenységük. A diktatúra nem csupán kormányforma, hanem a féltékenység politikai, erkölcsi és intellektuális szempontból legfejlettebb válfaja. ... Minden diktátor ... csak azokat szereti, akiket megvethet. Arra törekszik, hogy előbb-utóbb megrontsa, megalázza, kihasználja és rabszolgasorsba döntse a ... nemzetet a szabadság, dicsőség és hatalom nevében.”

Malaparte könyvének magyarra fordításával és megjelentetésével sajnálatosképp adós a honi könyvkiadás. Ha sikerülne méltó formában piacra dobnia, kiadója nem csupán egy régi szellemi adósságot törleszthetne, hanem számíthatna arra a fölfokozott érdeklődésre is, ami az ilyen témájú műveket fogadná olyan alkalmakkor, amikor Malaparte teorémájához képest visszajukra fordulnak a politikai viszonyok, és fejük tetejére állnak a fogalmak – amikor a hatalom erőszakos bitorlójától, az emberek szemének kilopására és kilövésére szakosodott puccsistáktól szeretné visszahódítani az államot az önmagát szabad polgárok közösségeként meghatározó társadalom. („Szabad polgárok közössége? Hol él maga, írókám? Húzza már ki a kezét a libiből...!”)

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 41,6.

ADONISZ: TÜKÖR ORFEUSZNAK

Adonisz (Ali Ahmad Szaid Eszber) 1930-ban született egy észak-szíriai hegyi faluban. Költő, esszéíró, műfordító, előadó, tanár, lapszerkesztő; jó néhány kitüntetés és irodalmi díj birtokosa; több ízben jelölték Nobel-díjra. 2011-ben Goethe-díjjal, 2014-ben – Yves Bonnefoy társaságában – Janus Pannonius-díjjal tüntették ki, s ebből az alkalomból a PEN Club és a Pluralica Kiadó *Tükör Orfeusznak* címen jelentette meg válogatott verseit.

Pályája elején, tizenhét éves korában öltötte magára a föníciai istenség, *Adoni* nevét, aki aztán Adoniszként, „kedves istenfiúként” kebeleződött be a görög mitológiába. Húszéves kora óta nagyvárosok: Damaszkusz, Bejrút, Párizs lakója, a világ metropolisainak vándora, örök úton levő, „bolygó arab”, a távolodás / a távolodva közeledés versben bujdosó peregrinusa. Alighanem remekül szót értene egy másik nagy peregrinussal, a zenében bujdosó Liszt Ferencsel. Meditatív lírája – „a nappalok antológiája és az éjszakák ontológiája” – keleti hagyományokat és nyugati hatásokat ötvöz, formák és megközelítések káprázatosan gazdag változataiban. Salah Stétie írja Adonisz kapcsán: „A nagy költő nem szerencsejátékos: elkötelezett fia fajtája emlékezetének, egyszerre természeti és természetfölötti gyermek” (gondoljunk Petőfire!). Aki a világhálón utánanéz, meggyőződhet róla, milyen vulkanikus öserő lüktet Adonisz verseiben, kivált ahogy szerzőjük előadja őket; alagutat lehetne fúrni velük a gránitsziklába. Azt sem tartja rangján alulinak, hogy közügyekben is állást foglaljon. Egy nyilatkozatában ekként figyelmeztette mindazokat, akiknek van fülük a hallásra, és szemük a látásra: „Ha vezetőink nem törődnek a nép jólétével, ha legfőbb gondjuk a hatalmon maradás, és a népet csupán a hatalom eszközének tekintik, holott a hatalomnak a nép javát kellene szolgálnia, ma még elképzelhetetlen katasztrófákkal kell szembesülniük.”

„A nemzeti irodalom manapság nem sokat számít – mondta Goethe 1827-ben Eckermann-nak –, a világirodalom korszaka van soron, és mindenkinek arra kell most törekednie, hogy sietesse ezt a korszakot.” Adonisz, korunk egyik legnagyobb arab nyelvű költője, „az arab irodalom megújulásának legékesebb szavú kutatója és szószólója” (Edward Said) *világlírárt* alkot a szó goethei értelmében. Más szóval őt is elérte a *Kommunista kiáltvány* „Búrsoák és proletárok” című fejezetében megjövendölt fejlemény: „A nemzeti egyoldalúság és korlátok közé szorítotttság egyre inkább lehetlenné válik, és a sok nemzeti és helyi irodalomból világirodalom alakul ki.”

Nem vállal azonosságot a távolságokkal, melyeket bejár. Megteszi őket; a távolságok arra valók. Távol tartja magát mindentől, ami megfészkelés, berendezkedés és meggyökeresedés, eközben szüntelenül érzékelteti, hogy mitől távolodik. Például a közel-keleti indíttatásoktól, a szufi misztikától. *Szufizmus és szürrealizmus* című értekezésében meggyőző bizonyítékok sokaságát tárja eléink az istenkereső keleti misztika és a másvilági üdvösségre fittyet hányó ateista művészeti mozgalom közti temérdek párhuzamosságról. A könyv *Rimbaud, az orientalista, a szufi* című fejezetében „keleti szufi költőként” olvassa Rimbaud-t, aki – hátat fordítva a „nyugati trespedésnek”, szembefordulva a descartes-i *Cogito, ergo sum* tétellel („Én, az valaki más. Ha a réz arra ébred, hogy kürt, nem tehet róla.”), egy húron pendülve a szufi mondással: „Gondolkodom, tehát én nem én vagyok” – rövid életéből tíz évet arab-izlám környezetben töltött el. „Rimbaud, a költő belső tudása ugyanaz, mint a szufi belső tudás – írja Adonisz. – Írásaiban nem szűk meghatározásokat találunk, hanem lehetőségek gyűjteményét, melyek jelentését minden olvasó és minden kor újraértelmezi. ... Ahogy Rimbaud szufi a szavak használatában, ugyanúgy abban is szufi, ahogyan a csönddel él. ... A látnok költő (vagy a szufi) eljut az ismeretlenhez vivő útjának leg-

Trio Pizza

Kirakat

szélső határára, vagyis elérkezik abba az állapotba, amelyet nem lehet szavakba önteni, a nem-beszéd állapotába. ... Az ismeretlennel való egyesülésnek ebben az állapotában tökéletes a szabadság. Ez a csönd a végső elragadtatás csöndje. Szóra nyílni lehetetlen. Az öröm pillanata ez, az őseredeti létezéssel való egyesülés elérésének pillanata, vagy ahogy Rimbaud írta, az öröklét megelélése: »Újra megvan! / Micsoda? Az öröklét. / A tengerrel egybeolvadó nap.«”

A modern arab költészetnek új irányt szabó adoniszi szóművek látszólagos egyszerűsége, végsőkig lecsupaszítottsága mögött (ahogy tágul a látóhatár, úgy szűkül a kifejezőmód) egy zárt, ezoterikus világ rejlik, amelynek fölfejtésébe a laikus olvasó aligha vághat bele, s amelynek egyenértékű visszaadására vagy akárcsak megközelítésére arabusul nem tudó, s emiatt közvetítőnyelvre fanyalodó fordító-átköltőként, a *Tükör Orfeusz* című kötet egyik munkatársaként nem vállalkozhattam, legföljebb arra – erősen remélve, hogy nem költöm át Herz szalámivá a Gangesz partjait –, hogy megsejtetni igyekszem e költészet nemes nagyszerűségét, magasztos tisztaságát, nyelven túli mágiáját. A többszörös transzformációt talán a költői jelentés kevésbé sínylette meg, mint a szó szerinti értelem.

„A nyelvek az idő múlásával az elszegényedés, nem pedig a gazdagodás irányába haladnak – írja *Kristályparadicsom. Iszlám tradíció a mór kultúrában* című értekezésében Titus Burckhardt. – Az arab nyelvben meglévő, az idő haladtával sem kopó eredeti gazdagság kivált a szavak és kifejezési lehetőségek mérhetetlen bőségében nyilvánul meg. Egyrészt több szóval jelölhet, különböző oldalakról világíthat meg egy-egy tárgyat, másrészt a szavak bensőleg kölcsönösen összehangolt jelentéseket hordozhatnak. Alighanem ezen a jó értelemben vett sokértelműségen alapul az a sajátossága, hogy szent nyelvként szolgálhat. ... [A] tömör fogalmazás lehetősége, valamint a szavak csaknem határtalan gazdagsága a fonémák sokféleségével, a rövid és hosszú szótagok ritmikus váltakozásával együtt költői nyelvvé teszi az arabot, belső eseményné alakítva egy-egy képet, állapotot, tájat, ami egyszerre dallam és ritmus.”

Adonisz kedvelt toposzai, költői mitológiájának építőkövei: a fa, a fű, a rózsza, a tükör, a mennydörgés, a villám, a vízözön, a tűz, a szél, a por nem(csak) önmagukat jelentik, hanem képviselnek, „üzennek” is valamit. „Adonisz olyan világot teremt újjá – állapítja meg Jacques Lacarrière –, ahol keverednek az évszázadok és az arcok a szavak fénylő porának fundamentumán. Alakokat, gesztusokat, fordulatokat, érzelmeket halmoz egymásra, hogy versről versre feledhetetlen képek és látomások letörölhető és újraírható pergamenjét hozza létre.” Adonisz nyelve – a szeretet, a szenvedés és az örület minden formájában az ismeretlennel való egyesülést kereső Rimbaud egyik látnoki leveléből idézek – „lélektől lélekig hat, mindent egybefoglal, illatokat, hangokat, színeket, gondolatokhoz tapadó és belőlük fakadó gondolatokat. A költő azzal adja az ismeretlen mennyiség meghatározását, hogy a maga korában ébred föl az egyetemes lélekben: többet ad, mint gondolkodásának vázát, mint a haladás felé vivő útjának lejegyzését. Ő a haladás megsokszorozója. Valójában kissé görög ez a költészet.”

Az ókorban Adonia-ünnepet ültek Adonisz emlékezetére, akinek szépsége a görög mítosz szerint a szépség istennőjét, Aphroditét is rabul ejtette (Adonisz vadászat közben halálra sebezte egy vadkan, kiömlött véréből sarjadt a kökörücsin virága). A *Tükör Orfeusznak* című, a szír poéta életműve előtt tisztelgő kötet sajnálatosan csekély figyelemben részesült, pedig a magyar versértők Adonia-ünnepének volt szánva.

*Ne kérdezd tőlem ki voltam
Honnét jövök
Rád találtam
Kiszabadultam a sötétségből
Megszülettem*

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 23,8.

JACQUES DERRIDA: GRAMMATOLÓGIA

Van, aki Jacques Derrida *volt*: 2004. október 9-én, fölmondva a végső filozófiai leckét, „megadta magát a halálnak” a jelenkor egyik legnagyobb hatású gondolkodója – bár aki *történetesen* (és látszólag) Derrida *volt*, ezt jogosan vitathatná, mivel, „mint tudjuk”, nincs olyan entitás, bárhol is *jelenlévő* létező, aki kivonhatná magát a „külömb-ség”, az „elkülönbözés” mozgása alól; nincs olyan alany, aki ágense, szerzője vagy mestere lenne a „külömb-ségnek”, és az „elkülönbözés” *történetesen* vagy empirikusan *megesne* vele. Az alany – a tudatos és beszélő alany – a megkülönböztetések rendszerétől, az elkülönbözés mozgásától függ. Az alany nincs *jelen*, következésképpen nincsenek jelenlévő alanyok, kivált pedig önmaguk számára nincsenek jelen *az elkülönbözésen kívül* vagy *előtte*. Ha mégis létrejöhetünk valahogy: csupán önmagunkat elosztva, szétszórva, „temporalizálódva”, önmagunkat „elkülönbözve”, halogatva. *A létesülés: halogatás, halatkozás, „curriculum mortis”.*

Derridának az olvasással és az írással kapcsolatos – kanti értelemben *kritikai* – fölfogása, dekonstrukciós praxisa, a fenomenológiára, a pszichoanalízisre és a strukturalizmusra vonatkozó újraértelmezései nem kis hatással voltak a kortárs európai és tengerentúli kritikai gondolkodásra. Téziseit világszerte hevesen vitatták; könyvtárnyi a róla szóló irodalom.

Munkásságában arra törekedett, hogy túlhaladja az európai bölcsélet „logocentrikus” kereteit. A *logocentrizmus* szerinte „nem filozófiai vagy történelmi tévedés, amelybe a Nyugat vagy akár a világ filozófiájának története várakozásokat meghazudtolva, patológikus módon beleesett, hanem szükségszerű mozgás és struktúra, ezeknek azonban szükségszerűen megvannak a maguk határai”. A meghaladási kísérlet nem azt jelentette Derrida gyakorlatában, hogy „hátat fordít a filozófiának (aminek legtöbbször rossz filozófia a végeredménye), hanem *bizonyos módon (újra)olvassa a filozófusokat*” – vagyis radikális kérdésekkel illette például Platón, Descartes, Hegel, Nietzsche, Freud, Husserl, Heidegger szövegeit. Eközben *törlésjel alá helyezte*

a metafizika történetét („amely, a preszokratikusoktól Heideggerig, mindig a logosznak tulajdonította az igazság eredetét”); e törlésjel alatt eltörlődött az *érzékfölötti jelölt jelenléte*, miközben mégis olvasható maradt; lerombolódott, de közben láthatóvá tette magát a jel eszméjét: ez az a szükségszerű írásfortély, amelynek segítségével az írás tudománya, a *grammatológia* ki próbálta tapogatni „a jövődönnek már a jelenben, a tudás berekesztődésén túl megmutakozó, elkerülhetetlen világát”.

Grammatológia című értekezésében Derrida az írás történetének újraírására tett kísérletet: kijelölt bizonyos történelmi támpontokat, és néhány kritikai fogalmat (*nyom, különbség, tartalék, elkülönbözés*) javasolt. Mindazoknak a jelentéseknek a dekonstrukcióját – nem lerombolását, hanem rétegekre bontását – hirdette meg, amelyek forrása szerinte a logosz forrásában, a jelenlét metafizikájában leledzik. Dekonstruálva a jelenlét metafizikájából táplálkozó időszemléletet, valamint az egyaránt ebben az időszemléletben gyökerező fenomenológiát és strukturalizmust, ki próbálta szabadítani az írást a másodlagosságból, beszéd alá szorítottságából.

Derrida fölfogásában a grammatológiai, azaz dekonstruktív elemzés olyan olvasás, amely nem szövegeket *védelmez*, hanem létrehozza és *vélelmezi* őket. (Szálakra bont, olvasatot termel, „létrehozza a szöveg textualitását”). A *szöveg* (irodalmi/filozófiai/pszichikus/antropológiai/stb., szűk és/vagy tág értelemben vett szöveg) nem egyéni termék: a nyelvhez tartozik, nem holmi „szuverén alkotóhoz”. Derrida szemében a textus: jelenlét és távollét *játéka*; az *eltörölt jel* helye. A textualitás nemcsak a vizsgálódás „tárgyat” öleli fel, hanem a vizsgálódó „alanyt” is – ily módon eltörlődik az alany és a tárgy közti *szabatos* megkülönböztetés. Minthogy a grammatológiai elemzés Derrida szerint sohasem érhet véget, ennél fogva mindig újra kell kezdődnie, s mert maga az elemzés is folyamatosan dekonstruálódik, a grammatológia nem válhat „pozitív tudománnyá”: e gondolkodásmód legradikálisabb elemei meggátolják a rendszerré szerveződést. Derrida arra buzdított: úgy használjuk a nyelvet, hogy közben egyszermind el is töröljük. Illetve: a nyelvet sem nem használni, sem nem eltörölni. Derrida szerint azonban: „A sem/sem, az *egyszerre*, vagy inkább *vagy inkább*”.

„Arról van szó – olvassuk –, hogy kidolgozzuk az írás új fogalmát. Ezt *grammá-*nak vagy *elkülönbözésnek* nevezhetjük.” Az *elkülönbözés*, a „külö**mb**ség” egyrészt a különbségeket létrehozó írás tevékenységét jelöli, másrészt és egyúttal annak a jelenlétnek a halogatását/elhalasztását is, amely e „létrehozás” által támad. „A megkülönböztetések játéka valójában szintéziseket vagy utalásokat tételez föl, és ezek megtiltják, hogy bármely pillanatban, bármilyen értelemben, valamilyen egyszerű elem önmagában *jelen* legyen, és csakis önmagára utaljon. Akár a beszélt, akár az írott diskurzus rendjében található is, semmilyen elem nem működhet jelként, csak ha egy másik elemre utal, amely maga nincs egyszerűen jelen. Ez a láncolat teszi, hogy minden egyes elem – fonéma vagy graféma – a benne lévő *nyom* alapján a lánc vagy a rendszer egyéb elemeiből tevődik össze. Ez a láncolat, ez a szöveget a *szöveg*, amely csak egy másik szöveg transzformációjából jöhet létre. Semmi, sem az elemekben, sem a rendszerben, soha sehol nincs egyszerűen jelen vagy távol. Keresztül-kasul csak megkülönböztetések és nyomok nyomai vannak.”

Az írás kérdéséről *van* tehát szó Derridánál, mindenestül az íráséről – a könyvből való kilépésről, amely a könyvön belül megy végbe. „Létezni annyi, mint könyvben lenni, még ha a létnek nem is az a természete, amit a középkor gyakran Isten könyvének nevezett. Isten maga is a könyvben keletkezik, ami ezáltal az embert Istenhez és a létet önmagához köti. A könyv azonban meg van szállva, veszélyben forog, a semmi, a nem-lét, a nem-értelem fenyegeti.” Derrida – a könyv kérdése, az önmagát kérdező írás, az önmagát kérdező kérdés kérdése. „Hátha a könyv – mégsem más, mint a beszélő korszak, a beszéd korszakának börtöne?” „Ha a könyv, a szónak minden értelmében, csupán egy *korszaka* volna a létnek (mégpedig végét járó korszaka, mely haláltusájának fényében, avagy szorításának csillapodtával tenné láthatóvá a létet, és amely, mint a végső betegség, mint némely haldoklók fecsegő és makacs emlékezet-túltengése, a holt könyvekről *szóló* könyveket szaporítaná)? Ha többé nem a könyv-forma volna a lét modellje? Ha a lét radikálisan kívül lenne a könyvön, az írás-jelen? Ha a lét elveszítené önmagát a könyvekben? Ha a könyvek a lét feloldását jelentenék? Ha a könyv világban való léte, előfordulása, létének értelme csupán az olvashatatlanságban, a radikális olvashatatlanságban tárulna föl, és ez az olvashatatlanság nem egy elveszett vagy keresett olvashatóság cinkosa, egy olyan lapé, amit még nem kötöttek be semmilyen isteni enciklopédiába? Ha maga a világ nem egy *Másik*-nak a kézírata volna, hanem mindenekelőtt minden lehetséges kézirat *Másikja*? Ha a könyv csupán a halál legbiztosabb elfelejtése volna?”

Derrida szerint Kant óta tudatosult a filozófiában, hogy felelős saját diskurzusáért – vagyis felelős azért, hogy újra megvizsgálja, amit ismerni vélünk.

A dekonstrukció szándéka és elve már *A szellem fenomenológiájában* bejelentődik: „Amit általában ismerünk, csak azért, mert *ismerjük*, még nincs kellőképpen megismerve. A legközönségesebb önámítás és mások ámítása, ha a megismerésben ismertnek tekintünk valamit, és ezért elfogadjuk. Minden ide-oda beszélés ellenére az ilyen tudás, anélkül hogy tudná, mi történik vele, nem halad előre. *Egy képzetnek eredeti elemeire való szétbontása visszatérés a mozzanataihoz, amelyek nem mutatják a készen talált képzet formáját*” – írja Hegel.

„A nyelv magában rejti saját kritikájának szükségét.” Ez a kritika kétféleképpen fejlődhet ki, írja Derrida. Egyrészt abban a pillanatban, amikor láthatóvá válnak a természet/kultúra opozíció határai, e fogalmak történetét módszeres és szigorú kérdésősködésnek kell alávetni. Ez nem lehet sem filológiai, sem pedig filozófiai eljárás. „A filozófia egész történetének alapító fogalmai felől nyugtalankodni, e fogalmakat dekonstruálni egyáltalán nem azt jelenti, hogy a filológus vagy a klasszikus filozófiatörténész munkáját végezzük el. Kivezető lépést teszünk a filozófiából. A második lehetőség: a régi fogalmakat eszközként őrizzük meg, és itt-ott fölmutatjuk használhatóságuk határait. Többé nem tulajdonítunk nekik igazságértéket és szigorú jelentést, hanem alkalmasabb eszközök birtokában arra is készek vagyunk, hogy lemondjunk róluk. Addig is ki kell aknáznunk viszonylagos hatékonyságukat, hogy a régi masinériát, amelyhez tartoznak, szét lehessen rombolni.”

A *dekonstrukció*: stratégia a „régí nyelv” nietzschei örömmel végzett gondos új-
ráírására – a *metafizika berekesztődésén belül*. *Metafizika* – ez Derridánál az összes
jelenlét-tudományt jelenti. Ennél szorosabb meghatározás csupán törlésjel alatt le-
hetséges. A metafizika története, a Nyugat története: metaforák és metonímiák tör-
ténete. Az alapokkal, alapelvekkel, középponttal kapcsolatos elnevezések – eidosz,
arché, télosz, energia, ouszia, lényeg, lét, létezés, szubsztancia, szubjektum, igazság,
érzékfölötti, tudat, lelkiismeret, Isten, ember stb. – mindig valamilyen jelenlét kons-
tansát jelölték.

„A grammatológiának dekonstruálnia kell mindazt, ami a tudományosság fogal-
mát és normáit az onto-teológiához, a logocentrizmushoz, a fonologizmushoz köti.
Hatalmas és véget nem érő munka ez, és szüntelenül óvakodnia kell, nehogy a tuda-
mány klasszikus tervezetének áthágása visszahulljon a tudomány előtti empirizmusba.
Ez valamiféle *kettős könyvelést* követel meg a grammatológiai gyakorlattól: egyszerre
kell túlhaladnunk a metafizikai pozitivismuson vagy a metafizikai szcientizmuson,
és hangsúlyoznunk mindazt, ami a hatékony tudományos munkában hozzájárul a
metafizikai föltevésektől való megszabaduláshoz, mert ezek teherként nehezdedek
meghatározására és mozgására kezdeti óta. Keresnünk és erősítenünk kell mindazt,
ami a tudományos gyakorlatban *mindig már* elkezdett kilépni a logocentrikus zár-
ványból.” „A grammatológia kétségkívül nem annyira... új tudomány, új tartalommal
megtöltött, jól meghatározott, új területű diszciplína, mint inkább a textuális osztá-
lyozás körülmények közötti gyakorlata.”

A metafizika berekesztődésének kérdéstámasztói – Nietzsche, Freud, Heidegger
például – a „törlésjel alatt” stratégiáját próbálták artikulálni: Nietzsche a *tudást* he-
lyezte törlésjel alá, Freud a *pszichét*, Heidegger a *létet*. Ezt a gesztust nevezi Derrida
írásnak – egy dolog jelenlétének eltörlését és mégis olvashatóként való megőrzését.
E gesztus révén szabadulunk meg a metafizikától, és maradunk is benne egyszer-
mind.

Derrida de-konstruáló olvasva-írásában megmutatkozik, hogy *minden szöveg ma-
gában hordja saját lerombolásának magjait*. Tudnunk kell azonban: „A dekonstrukció
az *igen* oldalán áll, az élet igenlésének oldalán.”

„A metafizika valamiféle irányultság – írja Derrida –: láncirányú mozgás. Nem
állíthatunk vele szembe valamilyen fogalmat, csak textuális munkát és másféle lán-
colatokat.” És ez a textuális munka bizony nem sétagalopp... „Minden egyes lépésnél
kihagyásokkal, javításokkal, a javítások javításaival kellett előrehaladnom, elengedve
minden fogalmat éppen abban a pillanatban, amikor felhasználni voltam kénytelen.”

Ha a fogalmakat nem csupán azért használjuk és dekonstruáljuk, hogy túlmutas-
sunk rajtuk, és jelezzük „elégtelenségben pompázó önelégültségüket”, ha „az állító-
lagosan nyugati metafizikától” nem úgy szabadítjuk meg a *szöveget*, hogy „együttal
megszabadítjuk minden szövegen kívüli dologtól is”, akkor a dekonstrukció (törlésjel
alatt) „konstruktívva” válik. Ebben az értelemben lehet szükségünk a dekonstrukció
állandó művelésére.

A Pécsi Tudományegyetemen 1993-ban, tiszteletbeli doktori címének átvételekor Derrida a dekonstrukció értékörző jellegéről, hagyományörző felelősségéről beszélt: „A félreértéseket elkerülendő engedjék meg, hogy arra hivatkozzam: amit dekonstrukciónak neveznek, kezdettől fogva kiemelt figyelmet szentelt azoknak a témáknak, amelyek olyan nyomasztóan és sürgetően foglalkoztatnak ma bennünket Európában: Európa, vagy helyesebben az európai azonosság, különbség és centralitás, a nyelvek és a fordítás, a határok és a mások, az idegen, az állam és a nemzet, a nemzetiség, az eredet és a születés kérdéseinek.”

Hogy miért van szükségünk a dekonstrukció állandó művelésére? Mert manapság (is) észlelhetjük, például politikai (tév)eszmecszeréinkben, hogy a diskurzus nincs tisztában saját föltételeivel, föltevéseivel, föltelezettségével, s éppen mert önfeledten, sőt önelégülten látatlanban hagyja saját metafizikai beágyazottságát, tulajdon kereteit nemhogy nem sérti meg vagy hágja át, hanem tovább erősíti és újratermeli. Az *igazság* szüntelen harsogása a tudatlanság harsogása – az *írás tudatlanság* harsogása, a *phoné* (a logosz) terrorja. Ez más szinteken, más rétegzettséggel, érvényes az irodalmi, a filozófiai, a néprajzi, a lélektani, a művészeti, a közgazdasági, vagy például a sporttal kapcsolatos közbeszédre is stb.; mindazokra a „berkekre”, ahol ülepítvényként tenyésznek a legodonabb evidenciák. A nemzettel-nemzetiséggel kapcsolatos hagyományokban, történetiségünk rituális szövegeiben elengedhetetlen a dekonstrukció fáradtságos, lankadatlan munkája, „mindig már” azonnali esedékességgel. Nélkülözhetetlen „a saját közösséget meghaladó írás képessége”.

Nagy Pál írja Derrida kapcsán: „Korunk ... számára létfontosságú, hogy dekonstrukciója: változása, átalakulása, adaptálódása a XXI. századi új felvilágosodás szellemében, az újítás, a kísérletezés, ugyanakkor a fokozatosság és a folyamatosság jegyében menjen végbe.” A jövő, bár a *dekonstrukcióban* csak abszolút veszélyként tud fölsejleni, szörnyűségként tud megmutatkozni, az írás másféle fogalmával fog dolgozni. Derrida kérdezői stratégiájának tagadhatatlanul megvan a jövőt formáló ereje.

Tapogatózó gondolkodásunknak, hűséggel és figyelemmel fordulva a jövődönék a jelenben, „a tudás berekesztődésén túl” megmutatózó elkerülhetetlen világa felé, már csak azért is el kell végeznie a szükséges dekonstrukciókat, hogy eszmecszeréinkben alakot ölthessen egy olyan politika, amely egyaránt tiszteli az igazságosság és az ismeretlen iránti vágyat.

„Derrida komoly, felelős, örömteli játékká tette az irodalmi szövegek újraolvasását és -írását, a demokrácia követelését és újraformálását. Ahogy ma másként gondolkodnánk, talán egész kultúránk más lenne, ha nem élt volna Plátón, Arisztotelész vagy Kant, ugyanúgy egész bizonyosan állíthatjuk, hogy másként látnánk korunkat, a demokráciát, talán önmagunkat is, ha nem élt volna köztünk Jacques Derrida” – írja „a letűnt huszadik század utolsó harmadának egyik nagy formálójáról” Boros János.

Derrida életműve abból a szempontból is megkerülhetetlenül fontos, hogy *az eljövendő Európa* paradigmaticus gondolkodója volt ő – azé az Európáé, amely „sosem létezett kielégítő módon, és amelynek el kell még jönnie”.

Derrida, a posztmodern egyik főguruja, az abszolút olvashatóság lehetőségétől megittasult „heroikus elvonatkoztató”, kivált pedig a követőivé szegődött „metafizikai pojácák” egybemosásáig ugyan a határokat filozófia és irodalom, fikció és tudomány, poézis és elmélet között, ám mégsem válik minden tehén feketévé az írás éjszakájában. A posztmodern berekesztődik ugyan a maga fénytelen zárványában, a „toleráns, hátsó gondolatok nélküli, nagylelkű”, „hihetetlenül szeretetre méltó, barátságos és barátsággra megnyíló” Derrida azonban szüntelenül világít.

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 89,9.

MATEI CĂLINESCU: ZACHARIAS LICHTER ÉLETE ÉS NÉZETEI

„Sietni annyit jelent – mondja Zacharias Lichter –, mint gyűlölni a világot, vagy képtelennek lenni a szeretetére; a kettő egyre megy. Aki siet, meghalni siet. Aki meghal, halált hoz a világra. Ezért nagy bűn a sietség...” – Matei Călinescu

A bolsevik rothadásban a kárhozottak kárhozottai, a tudat legkétségbeesettebb kocsmatöltelékei kézzől kézre adták a román Matei Călinescu kiskátéját Zacharias Lichter, e jelenkori héber próféta, útszéli metafizikus és groteszk lobogású bohóc életéről és nézeteiről (a könyv eredetijét Ceaușescu utasítására eltüntették a romániai könyvtárak polcairól, a szerző nevét pedig törölték a katalógusokból).

„A koldus finom ösztönével érez meg s a metafizikus lebilincselő szóáradatával kiált ki minden fonáságot, embertelenséget, hazugságot a létben s az emberi viszonylatokban, nem kímélvén a társadalom nagy vívmányait sem, amelyeket ez a világ lealjasít” – írta Zacharias Lichterről Szilágyi Domokos, Călinescu könyvének magyarra fordítója. (Az 1934-ben Bukarestben született Matei Călinescu 1973-ban az Egyesült Államokba emigrált, és ott élt 2009-ben bekövetkezett haláláig; összehasonlító irodalomtudományt tanított a bloomingtoni Indiana Egyetemen.)

Az ősrégi, kifakult, kopott ruhában, vasalatlan, pecsétes nadrágban, félretaposott, megégett cipőben járó, tagbaszakadt, otromba testű próféta távol tartja magát a munkától: magatartása egyik formája a birtoklás szelleme, a „hatékonyság” gögjétől fűtött butaság terjeszkedése elleni lázadásnak. Büszke a csúnyaságára, isteni kiválasztottságának jelére. Az egyetlen foglalkozás, amit egy kelet-európai nagyváros utcáit és parkjait járva néha megenged magának, a koldulás, mert szerinte ez az a foglalatosság, melynek révén leginkább közel kerülhetünk Istenhez. „Az olyan ember, aki alkatilag alkalmatlan a koldulásra, végleges és tudatos közepszerűsége van ítélve.” Sosem iszik, mert izzó személyisége a legkisebb alkoholos hatásra is szétbomlana. Nők, akár a leg-egyszerűbb nők társaságában érzi azt az ösztönző megértést, amely szárnyakat ad, és

egyre tisztább magasságokba röpít. Minden pillanatban végtelen felelősséget érez minden ember sorsa iránt. A természet közömbösen hagyja, és elítéli az utazás modern divatját. Lüktet benne a vágy, hogy megőrüljön, mert az örület magyaráz meg bennünket – az örület megnyilvánulása vagyunk... Egész lényével a kérdezős diadalért harcol. Megkísérléi eljutni arra a helyre, ahol már egyetlen válasz sem lehetséges.

„Minden, amit mondom, hazugság. Hazugság az *igen*, és hazugság a *nem*. Mindenről minden elmondható, és mind hazugság. Ontológiai értelemben semmi különbség sincs közöttük, ha azt mondom, hogy Isten végtelenül jó, vagy hogy Isten személtáda, fogpiszkáló vagy rongy; még közöttük sincs különbség, ha azt mondom: Isten *van* vagy *nincs*. És – ha rangsorba helyezhetjük a hazugságokat – én, Zacharias Lichter, én vagyok a legnagyobb hazugság, mert az én mondatom ez: *hazudok, tehát nem vagyok*. Ilyen értelemben nagyon közel állok az ördöghöz; néha össze is keverem magam vele.”

Azok közé az igen ritka emberek közé tartozik, akiknek sikerült legyőzniük a birtoklás szellemét. Szegénységéről méltán beszélhetünk úgy, mint *életműről*. A birtoklásra épülő társadalmat akként véli megdönthetőnek, hogy az emberek millióit megnyeri a koldulás hívéül: az új, anarchista-vallásos társadalomban a birtoklást, bár a törvény nem tiltja, az elmebaj jelének, szégyenletes betegségnek, az utálat és a szánalom tárgyának fogják tekinteni. Ebben a magasztos forradalomban helyet kell kapniuk a tolvajoknak is, hiszen lopni a birtoklás elleni lázadás egyik lehetséges formája. Mindenki szabadon és ingyen fog dolgozni; némelyek koldulni, mások lopni fognak a megélhetésükért; az lenne az eszményi, ha a koldusok a tolvajoktól kéregetnének, a tolvajok pedig a koldusokat lopnák meg.

A mai Magyarországon, bár nem egészen úgy, ahogyan elképzelte, megvalósulni látszik Zacharias Lichter létmodellje: a koldusok a tolvajoktól kéregetnek, a tolvajok pedig a koldusokat lopják meg.

„A zenével összehasonlítva minden mondatban van valami illetlen”, írta Nietzsche. Alkalmassint tehát azokban a mondatokban is van valami illetlen, amelyekben Zarathusztra ekként beszél az írásról és az olvasásról:

„Minden írott közül csak azt szeretem, amit vérrel ír az ember. Írj vérrel: és megtapasztalod, hogy a vér szellem.

Nem könnyű az idegen vért megérteni: gyűlölöm az olvasó naplopókat.

Aki ismeri az olvasót, többé semmit sem tesz az olvasóért.

Még egy évszázadnyi olvasó – és maga a szellem is bűzleni fog.

Hogy mindenki megtanulhat olvasni, ez idővel megrontja nemcsak az írást, hanem a gondolkodást is.

Valaha a szellem isten volt, azután emberré lett, most meg söpredékké válik.”

A mögöttünk levő több mint egy évszázad sokszorosán igazolta Zarathusztra látónoki szavait. A modern társadalomban, amely egyre inkább örültek igazgatta szabadtéri tébolydához hasonlít, jószerivel már csak naplopók olvasnak, a szellem bűzlik, mert elcsöcselékedett, az írás és a gondolkodás egyaránt megromlott.

Ahogy Petőfi írta: „A szellem rab, s a ronda légbe fúl.”

Rab a világ, igen, kezén-lábán bilincs...
Az volna lelken is, hanem már lelke nincs – –

Ezt pedig Albert Schweitzer írta: „Akik természetes fejleményként fogadják el a kultúra hanyatlását, azzal a gondolattal vigasztalódnak, hogy csupán *egy* kultúra, nem pedig *a* kultúra indult bomlásnak. Egy új korban egy új emberfaj új kultúrát fog fölvirágoztatni. Ez azonban tévedés. A földnek nincsenek már, mint valaha, parlagon heverő tehetséges népei, akik egy valamikori jövőben leválhatnak bennünket a szellemi élet vezetői tiszttségéből. Ismerjük a kínálatot. Egyetlen olyan nép sincs, amelyik ne volna már annyira részese a mi kultúránknak, hogy sorsa ne volna meghatározva a miénkben, a miénkkel együtt. Mindnyájukra, tehetségesekre és tehetségtelenekre, közeliekre és távoliakra egyaránt hatnak a kultúraihány, a műveletlenség kultúránkban működő erői. Mindnyájan velünk együtt betegek, és csak velünk együtt gyógyulhatnak meg.”

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együttthatója: 29,5.

E. M. CIORAN: A BOMLÁS KÉZIKÖNYVE

„Minden szó fáj. De milyen boldogan hallgatnám, mit fessegnek a virágok a halálról!”

A nagyszebeni román pópa fiából francia gondolkodóvá lett E. M. Cioran (1911–1995) ezerkilencszáznegyvenhét nyarán, nem valami nagy lelkesedéssel, Mallarmé műveit fordította románra egy normandiai faluban. Eközben kísértette meg a forradalmi gondolat: hátat fordít román anyanyelvének, és azontúl csak franciául ír – azon a nyelven tehát, amelyen a szintén romániai születésű Panait Istrati, Tristan Tzara és Eugène Ionesco is írtak. Fölpattant a bringájára, és visszakerekedett Párizsba. Levonta hirtelen született elhatározásának következményeit, és nyomban munkához látott.

1979-ben egy interjúban elmondta, hogy harminchét éves volt akkoriban, és azt hitte, pofonegyszerű dolga lesz, jóllehet korábban szinte soha nem írt franciául. Mihelyt azonban ezen az „elmeszesedett” nyelven próbált fogalmazni, egy csapásra óriási nehézségekkel találta szembe magát. A román ugyanis, a latin és a szláv keveréke, halhatatlanul rugalmas nyelv (akárcsak a magyar). Azt csinál vele az ember, amit akar, még nincs kikristályosodva. A francia viszont lezárt, véglegesült nyelv. Franciául nem lehet közzétenni az első fogalmazványt, ahogy eszébe jutott az embernek. Franciául világosan és tetszetősen kell fogalmazni. A románban nincs meg a pontos és tetszetős fogalmazásnak az a kényszere, ami a franciában.

És az anyanyelvnek meg a szülőföldnek radikálisan hátat fordító, a francia nyelvbe emigráló, ontológiai száműzetésben élő Ciorant elkapta a jöttment bevándorlók szorongása, akik olyan nyelven próbálnak írni, amely nem a sajátjuk. Dühödtt becsvágygyal föltette hát magában, hogy nem csupán *úgy*, hanem *jobban* fog írni, mint a franciák. És csakugyan jobban írt: makulátlanul tiszta, tömör és előkelő – magyarán

klasszikus – franciasággal. Noha a szülei csak románul és magyarul tudtak, meg egy kicsit németül, ám franciául szemernyivel sem többet a *bonjournal* meg a *merciniél*, belőle lett a XX. század egyik legjelesebb, vagy talán a legjelesebb francia aforistája, és még a nevét sem kellett megváltoztatnia (Ionesco eredeti neve Ionescu volt, Tristan Tzarée pedig Samuel Rosenstock). Oláh akcentusától azonban, mint maga is megvallotta, soha nem tudott megszabadulni. (A megtagadott anyanyelv bosszúja: élete végére az elmeszesedett agyú író *elfelejtett* franciául. Utolsó éveiben már csak románul értett.)

Bár a magyarokat a világ legnagyobbképubb, legelbizakodottabb nációjának tartotta, nem tudott ellenállni a magyar nyelv rettentő erejének, „a haláltusa kívánalmihoz annyira illő szavaiknak”, és azt írta: „magyarul kellene meghalnunk – vagy pedig lemondanunk a meghalásról”. Gyakran érzett kísértést, hogy „családfáját meghamisítva, ősoket cseréljen”, és „testestül-lelkestül turáni legyen, törvényes örököse a sztyeppéknek”. Az Ady óta Hunnia szellemi mappáján fároszként és zarándokhelyként világitó Párizsban órákon át magyar dalokat dúdolt magában, vagy magyar cigányzenét hallgatott: „Lelkemben románoknak és magyarnak érzem magam, magyarnak talán inkább, mint románoknak.”

Egy naplójegyzetében Adyt idézi, aki arról beszélt, hogy magyarnak lenni átok. „Persze, de mi ez ahhoz képest, hogy az ember román? Magyarország van, vagy volt; Románia nem volt és nincs. És csak annyit mondhatok róla: balsors, hogy az ember román.” A *balsors*, írja Cioran, passzív állapot, „amit az ember csak elvisel, míg az átkozottságban benne rejlik a *fordított kiválasztottság*, vagyis a nagyság gondolata, ami idegen a balsorstól”.

Jób és Chamfort tanítványa, Paul Celan, James Joyce, Samuel Beckett, Mircea Eliade és Eugène Ionesco baj- és sorstársa már fiatalon kijárta az öngyilkosság iskoláit: Heinrich von Kleist, Karoline von Günderode, Gérard de Nerval, Otto Weininger voltak az eszményképei. „Az öngyilkosságon kívül nincs üdvösség.”

Cioran, akárcsak Diogenész, a „mennyei kutya”, *üvöltő filozófus* volt. „Gondolataim ugatnak: nem magyaráznak, hanem kiobbannak.” A kétségbeesés jegesen fénylő ormaira, ahol az ő művei fogantak, magyar írástudó vajmi ritkán mer fölkapaszkodni: a Lucifer alakjában megszólaló Madách, *Az apostol* Petőfi, az elhallgatásba és tébolyba visszahőkölő Vörösmarty, az élet komédiájára és komédiásaira illúziók nélkül tekintő, a vaksors bedaráló gépezetét alkatrészekre elemző Kemény Zsigmond, az emberfaj történetének summájáról semmilyen hiú reménnyel nem áltató Tolnai Lajos, az „ezért a népért úgyis mindegy” Adyja, a sárteke bolhacirkuszából Swift módjára kiábrándult Remenyik Zsigmond.

Az életben-maradva-öngyilkossá-levés rettenthetetlen analitikusa, a lét elemész-tődésének haditudósítója, a létezés hátulütői elől heroizmusba menekülő „posztforradalmár” bölcselő ezt írta egyik levelében az anyanyelvéről: „A mi nyelvünk a legköltőibb mindazok közül, amelyeket ismerek vagy ismerni vélek. Micsoda esély és micsoda balszerencse! Egy nép, amely örök lefordíthatatlanságra van kárhozzatva.”

Cioran apokaliptikus érzékenységben és síron túli humorban fogant aforizmái időálló, nagybecsű drágakövek. Mindenhova magunkkal vihetjük őket, hogy kapóra jöjjenek, ha lesújt ránk a végromlás.

„Uram, add meg nekem a sosem-imádkozás képességét. Óvj meg mindenféle bálványimádás esztelenségétől, és távoztasd tőlem a szeretet kísértését, ami örökre kiszolgáltatna neked. Terüljön el úr szívem és az ég között. Cseppet sem óhajtom, hogy sivatagaimat jelenléted népesítse be, fényed zsarnokoskodjék éjszakáimon, Szibériáim napod alatt olvadozzanak. Azt kívánom, ki magányosabb vagyok náladnál, hogy kezem, mely tiszta, nem szennyes, mint a tiéd, soha ne formálja a földet, és ne avatkozzon a világ dolgaiba. Bárgyú mindenhatóságodtól csupán magányosságom és szenvedéseim tiszteletét kérem. Nem érdekel az üres fecsegésed, és félek az esztelenségtől, ami rá szeretne bírni, hogy mégis meghallgassam. Juttass nekem a teremtés előtti pillanatokba gyűlt mirákulumból: a békéből, amit nem tudrál elviselni, és ami arra ösztökölt, hogy rést üss a semmin, hogy megindíthasd benne az idő zsbivásárát, s ekképp a világegyetemre ítélj engem: a létezés megaláztatására és szégyenére.”

(*A bomlás kézikönyve* címmel két Cioran-mű is megjelent: az első egy aforizmagyűjtemény Réz Pál válogatásában és fordításában, és 1990-ben adta közre az Európa Könyvkiadó, a második a *Précis de décomposition* című könyv magyarítása, Cziszter Kálmán munkája, az Atlantisz Könyvkiadó jelentette meg 1999-ben.)

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 0,0000000001.

ELIZABETH GASKELL: PHILLIS

„A szeretet nélkül leélt élet fabatkát sem ér. A szeretet az élet vize. Hörpöld szíveddel-lelkeddel.” – Rími

Saját fordításomat ajánlom kitüntető figyelmedbe, nyájas vagy nyájtalan olvasó, Pongrác, Szervác, Bonifác, vagy akárhogy hívnak, még ha a maga lovát dicsérő cigánynak látszom is emiatt. De hát ezt a lovat mégiscsak én ismerem legjobban... „Jó ló, az már messziről meglátszik”: szépen, gusztusosan jelentette meg XIX. századi angol nőírókat közreadó sorozatában a szegedi Lazi Kiadó.

Elizabeth Gaskell (1810–1865), a viktoriánus Angliának ez a derék íróasszonya, egy jeles kor- és szerzőtárs, Charlotte Brontë bizalmasa és élettörténetének lejegyzője, nem tojásokat karcolt hímesre, miként a régi magyar íróasszonyok, hanem papirosra rótt hímes történeteket, asszonyi melegséggel, megértő humorral, gyöngéd természet- és emberismerettel.

Amikor, életem első komolyabb fordításaként, az Európa Könyvkiadó megbízásából magyarra nyüstöltem szóban forgó művét (1968-ban jelent meg *Phillis, az unokahúgom* címmel a *Tájjfun. Klasszikus angol kisregények* című válogatásban), az írónőnek még Mrs. Gaskell volt a neve, pontosan úgy, ahogyan ő is megnevezte magát, s ahogy az angol irodalomtörténetbe beírta a nevét. A polkorrektség terrorja és a gendermaszlagos téboly a ludas benne, hogy manapság már hatóságilag tilos Gas-

kellnének hívni. Fő- és vagyonszűréssel jár, ha lecsap rád a liberális gondolatrendőrség. (A gendermaszlag veleje: csak genderkutyák vannak, nincsenek egymástól elkülöníthető nőstény és kan kutyák, ez csak kényelmi szempontok diktálta „hímsovén” agyszülemény, ezeket a címkéket a kutyák ugatják rá egymásra...)

Ebben a regényében Gaskellné megejtően egyszerű históriát mesél el egy „életveszélyesen ártatlan” fiatal lány bimbózó, majd meghíúsuló szerelméről. Körültekintően gondoskodik róla, hogy az elmondottak és az elmondás módja között meglegyen a kellő távolság, s a romantikus történet ne fajuljon érzelmes operetté: egy alig fölserdült fiúval, a címszereplő unokatestvérével mondatja el, egyes szám első személyben. Hogy nem teljesedik be a regénybeli szerelem, annak több oka is lehet, és bizonyára mindegyik nyomós. Legnyomósabb talán a viktoriánus prudéria, amelynek jóvoltából főhősnőnek és olvasónak egyaránt meg kell kímélnődnie az „ártatlan fiatal lányok” menetrendszerűen bekövetkező és holtig kiheverhetetlen megrázkódtatásának ábrázolásától: hogy a férfi, akitől azt várták, hogy megnyitja előttük az éden kapuit, helyett – mivel szerelmi kultúráját alkalmasint bordélyházakban sajátította el – nekik esik, mint tót az anyjának, és hörgöve-röfögve megerőszkolja őket.

A viktoriánus regények hősnőinek teste a nyakuk tövénél ér véget, és csak valahol a térdük tájánál folytatódik. Ebből kifolyólag nincs mellük, faruk, ágyékuk, combjuk, de még hónaljuk sincsen, márpedig akinek nincs hónalja, annak persze hónalj-szőrzete sem lehet. Ágyékszőrzetükről mukkanás sem eshet, de hát hogy is lehetne ágyékszőrzetük, hiszen ágyékuk sincsen. Nemi szervek híján nem maszturbálnak és nem szeretkeznek. A világ nyolcadik csodája, hogy néha napján miként lesznek mégis állapotosak. Alighanem pólyástul születnek a világra, és soha életükben nem vetkőznek meztelenre. Soha nem mennek ki a klotyóra, nincs se székrekedésük, se hasmenésük. Nem káromkodnak, nem köpködnek, nem fújják ki az orrukat, nem köhögnek föl slejmgombócokat, sugárhányás sem tör rájuk, nem böfögnek és nem szellentenek. Belsőférgék nem kínozzák őket, vakarózni nem szoktak, izzadni is csak módjával, a menstruálásról pedig azt sem tudják, eszik-e vagy isszák... Szakadatlanul kézimunkáznak: százszámra kötik a sálakat, hálósipkákat és fuszekliket, és horgolják a csipketerítőket. Ha már nagyon unják, illedelmesen elájulnak.

A viktoriánus angol prózában ez az kedves mintadarabja a maga módján minden rendű, rangú és korú olvasót meg tud szólítani, manapság talán sokkal inkább, mint korábban bármikor. A *Phyllis* olvasója (a görög eredetű név azt jelenti: 'falevél', 'lomb') készségesen belevész Közép-Anglia napsütötte, szénaillatú tájaiba. Úgy vagyunk vele, mint a legangolabb magyar regény (melyet akár Oscar Wilde, P. G. Wodehouse vagy Evelyn Waugh is írhatott volna), *A Pendragon legenda* Battyán János: szeretjük az angol táj úriságát, és örömezt elidőzgetünk abban a pasztorális környezetben, amely mintha az antik aranykor világával tartana közvetlen rokonságot – eltekintve attól az árnyalatnyi különbségtől, hogy az antik világból szilaj pajzánság árad, Gaskellné világában viszont „megnemesítve”, „szublimáltan” van jelen az erotika, és megfelekezve arról a leheletnyi apróságról is, hogy a glóbusz urai, a (pf)új világrend markolábjai tömeges betelepítés és „multikulti” kényszerintegráció formájában felszámolási

eljárást indítottak Európa ellen, következésképp pillanatokon belül befellegzik az angol táj úriságának és pasztorális jellegének. Ha száz év múlva olvassa majd valaki az ilyen könyveket, képzelet szülte, utópisztikus meseregényeknek hiszi őket, már ha száz év múlva lesznek még olvasók, vagy ha az újbarbárság (és akkor ez a barbárság lesz a végső) meg nem semmisíti addigra az összes könyvet.

„Mintha még most is látnám a kopár, szürke fák alig zsendülő ágai alatt, melyek napról napra sötétebb színt öltöttek. Széles karimájú kalapja hátracsúszott a nyakára, keze megtelt illatos erdei virágokkal. Alig vette észre, ha ránéztem. Gyönyörködő figyelemmel hallgatta a szomszédos fákön és bokrokban megbúvó madarak csicseregését. Csodálatosan utánozta a legkülönfélébb madarak énekét... Phillis, az én unokahúgocskám rózsához hasonlított, mely viharoktól oltalmazva virágzik egy magányos ház napos oldalán.”

Zoli, Piri, Feri, Sári, vagy akárhogy hívnak: remélem, nem hiszed komolyan, hogy csakugyan rád akarom tukmálni ezt vagy bármelyik könyvet. A világ gyalázatos állapota nem engedi, hogy idődet regények olvasására fecséreld. Bőven elég, ha tudomást szerzel róluk, és szaporán továbbblódsz, hogy elvégezhess soron lévő teendőidet. Munkálkodj, ne okoskodj. Műveld a kertedet. Hímezz tojást, szőj vásznat, áss kutat, verj kötelet, fonj kosarat, önts harangot, süss kenyeret, főzz szappant, égess szenet, vess téglát, vájj teknőt, sajtolj mustot, aszalj szilvát, nevelj kecskét, ültess diófát, gyárts kereket, készíts furulyát. A saját állapotodon is van mit reparálnod, tán többet is, mint a világn. Arra meg pláne nem buzdítalak, hogy gyorsan és sokat olvass. Ne légy „mennységolvasó”, mert, ahogy Nagy Lajos írja, „a mennységolvasás ... semmi esetre sem komoly olvasás, nem igazi szórakozás, nem élvezése a műnek, még kevésbé elmélyedés benne, olyan, mint a festmény előtt nem megállni, hanem képtárakon átnyargalni. Aki a *Háború és békét* két nap alatt elolvassa, az nem méltó a műhöz, az jobban tenné, ha kártyázna.”

Degesre olvashatjuk magunkat, ezzel azonban fikarcnyit sem változtathatunk a magunk vagy a gyerekeink sorsán. Nem a szavakon függeszkedők, a betűk szaporítói és túltápláltjai, hanem csak a természet törvényeit betöltők, az erőszakmentes együttműködés gyöngéd művészetében jártasak szavatolhatnak – föltéve, hogy „szavatolási pozícióba” juthatnak olyan mesterek, mint például a lovasíjász Kassai Lajos és a tündérművész Kovács Gyula –, hogy a Föld valamennyi lényé, ember, állat, növény fennmaradjon és egészségesen élhessen. Ha nem ők adhatják meg a jövő alaphangját, végszükségben a rontás elhárításának jól bevált házi módszereihez folyamodhatunk: szárított varangyos béka porát, görény ürülékét, patkány nyálát, döglött hiéna fakedékát csempésszük a (pf)új világrend markolábjainak italába. Ha ebből sem értenek, lószart facsarunk a szájukba, és belehugyoztatunk a kutyanokkal.

Rabelais-tól való távolságának patafizikai együtthatója: 24,3.

F E N Y V E S M A R C E L L

Haza a magasból

Vidám reménytelenségi ének

(Süsü rázza a fejét)

Néped lóra való, de ha pónija sincs: gyalogoljon.

Berlin. A Brandenburg' kapunál lebegett Öcsi bácsi
hőlégballon. A gömb tágas meg nemzeti színű;
húsz honi útra kelővel szállt nem messze a földtől.
Látni akarták mind, hogy hol született Ru'menigge.
Merre lakott Schiller; hol a „sok tananyag-filozófus”:
zengő mondataiktól hangos most magyar utca.
És a bajor marhák! Ahogy Inn mentén legelésznek,
híres marhafogáshoz hízik lassan a húsuk.
Mert villantani kéne panelzugban maradónak
– voltak „Németben” –: beszereznének hifitornyot;
berlini boltokban járván telefont, sok egyéb mást.
Nézzük a turisták csapatát. Szilikon-különítmény
edzi a testét épp a fedélzeti konditeremben;
néhány kétajtós bevonult még gyúrni közējük.
Van kancsal szusiséf; akad itt profi hobbiszakács is;
képviselő, aki lábakon álló, szép kerek öltöny;
megrezen, ha e szókat hallja: *lebuksz; panamázás.*
Yuppie? Naná. Az okoskütyüjével társalog ő csak.
Végül a børszerkós utazó. Csupa arc ez az ember:
tar feje képét hordja a pólójára vasalva.
Kört rajzolt, közepére beállt. Tán szellemidéző?
Miskolc Edda-fiához volt az alakja hasonló.

Berlin. A Brandenburg' kapunál lebegő Öcsi bácsi.
Illés Béla, az egykori gólvágó: kapitánya.

Fentről nézve az *Unter den Linden* különösnek
tetszett, mert bizonyos távolságból a sugárút
– hangjai; élet nélkül – egy éjhüllő: anakonda,
ám kőből; lapul épületek, tornyok sűrűjében,
árnyaival Berlin hűvös szívére fonódva.

Tudták jól, mindez csak a fáradt agy szüleménye,
mégis képtelenek szabadulni e gondolatoktól.
Mint a világfa, minek nincs csillaglombja, se ága,
úgy állt ekkor előttük az égbe szökő Sony Központ
vasbeton és több tonna acél gyökerű sziluetdje.
Mint hogy a ballon e monstrum irányában lebegett, így
– menteni vágyva saját bőrét, utasok hazatértét –
Illés Béla a kormányt egyszer jobbra tekerte,
egyszer balra – mi rátermett vezető! –; akadályát
csak súrolta a gép, az irányváltások azonban
megbillentik a nagy kosarat, hol a nép-rakomány volt.
Két fiatal pont szelfi-csinálás közben esett ki,
míg hülye képet vágva a korláton hadonászott,
háttal a mélynek. Előbb ért földet ügyes masinájuk.
Észre se vette a többi gyökér: kicsivel kevesebben
vannak az imbolygón haladó légműbe szorulva,
hisz ki-ki net-tükrebe tekint; posztolta a „fontos”,
új eseményeket. – Ó, de a baljós légi manőver
már a legeslegutolsó csepp lelkük poharában:
gyors vita támadt köztük, amely vad lángra kapott most;
fásultság, a lefojtott düh táplálja viszályuk.
Megvillannak a póre fogak, tépnének a körmök;
ökleiket rázzák és szárnyatlan szavakat szól
az, ki idáig a konditerembe’ növelte bicepszét:
itt már forrnak az indulatok kapitány s utazók közt.
(Fúrómikrofonom – mese rétegin át – lebocsátom.)

UTASOK:

Hány sivatag nap múlt el a légrajt hajnala óta!
Széllel jártunk és nem is érintettük a földet.
Láttuk ugyan Frankfurtot, ahol nagyban megy az üzlet;
láttuk a kis falut is, hol kolbászból a kerítés,
ámde eluntuk mind, pusztán csak a nézegetését
alpsi tejben-vajban fürdő dajcsi világnak.

EGYNŐ:

Néhány művet akartam venni, mivel Magyarorszá-
gon megszűntek a könyvkiadók. Elapadhat a líra,
úgyis a szinglik mákonya mindenfajta poézis.
Ámde receptúrás könyv nélkül mit tesz az asszony?

EGY FÉRFI:

Szarvasgomba-vadászattal foglalkozom. Ehhez gombadetektor kell, itt kapni a berlini *Markt*ban. Eddig a vén kotorékebemet küldtem ki: kutasson, ám odalett a kutyám és hullá azóta a biznisz.

UTASOK:

Testvérkénk, mire vágysz? *Egy Angela Luft guminőre!*
És te? *E százeuróást elverném resztauránsban.*
Müncheni lágersört! Hütőt! Videót (videót: nem)!
Illés Béla, te balfék egykori válogatottból,
tízíg számol a nép: ha nem érzük el addig a földet,
kérđ csak az égíeket, mert használjuk *viperáink*.

KAPITÁNY:

Főnt a lelátón; Pesten a képernyőre tapadva láttátok, feleim kapufás góloom Bukarestben?
Régi idők... Ma e nagy lufiban szolgálom a hont, és arra sem emlékszem, milyen érzés kint beszerezni otthoni boltokban sosem árusított libamáját.
Mennék is veletek, de a ballont nem tehetem le.

Szótlán a férfi a kör közepén, noha legszivesebben dalra fakadna, de nem teszi, mert odaszóltak már neki: hagyja az elfeledett és régi zenéket, most az *Acélvárossal* a kínjaikat ne tetézze.
Tennie kell valamit – gondolja –, hisz ő a világűr intélígensebb lényeivel jó kapcsolatot tart, így csak a véletlen különös játéka lehet, hogy már Rubik Ernő Kocka-kiótlésben megelőzte.
Míg tűnődik a földönkívüliek kiszemeltje, hallja: a gondolatok zümmögnek a tar koponyában; hallójárait betapasztja a két tenyerével, szorgos méheket ily csellel rabul ejtve fejében.
Mint ka'balisták góleme lépi keresztül a firkát (ő rajzolta korábban); a jobbja ökölbe szorítva.
Kín volt látni. Egész testét elhagyta a lélek.
Egymást kérđi a többi: *Mitől kattant be az ürge?*
Már szaporázza a lépteit és a parancsnoki hídon karnyújtásnyira áll meg a vészsejtő kapitánytól.
Szívem a honnak háza, ahol nincsen maradásod
– míg zagyvált Illés fele, őt jól állon ütötte:

menten a mélybe zuhant kapitány a csapás erejétől.
Döntöttem s a hibázó „labdarugó”-t lecseréltem.
Én lépek posztjára. Az izmaim átmelegedtek
– szól, kifeszítve a mellét nagy diadalt követően.
Úgy nézlek titeket, kik a tat szélén sorakoztok,
mint egy jó apa: ő dönt házi, családi ügyekben.
Köztudomású, hogy naprendszereket beutazva,
tányérforma ufóból báméskodva ki, láttam,
mint születik – csillagközi úr mélyén – a kométa.
Nem tizenöt mi’lió magyar él, mert kívül e bolygón
laknak a távoli Vénuszon is: székely pionírok,
számukat úgy három vagy négy mi’lióra becsülöm.
Új vezetőként útvonalunkat már kitaláltam
és biztosra veszem, hogy nem fog senki csalódni.
Űrrepülő-cucc és szerszám van a hátitatyómban,
felturbózzom e ballont: ezt-azt átalakítok
rajta, a kéjutazási magasságot növelendő.
Légszomjunkra az ózongyártó gép a megoldás.
Nem sietünk. Megvárja a vágy-bolygó Őcsi bácsit.
Színeivel nincs semmi bajom, de az elnevezése
kissé ódivatú. Neve mától Hungarogriff lesz.
Még az elejtett zsebkendőt is hallani vélték,
akkora csend támadt az – imént dörgő – utasok közt.
Napszemüvegtartó fejüket csóválva jelezték,
egy sem akad, ki áltja, mi történik körülöttük:
kérem a népi megértésnek korlátai vannak...
Mit tegyen ő, ki az élükön áll: debilek seregével?
Hátha felébred bennük az alvó ész; az alázat,
bármi – dalocskát fújt a tizenhét zombi-magyarnek:

Az égi SPAR-
ban minden kapható,
itt „nincsen ár”
és nincsen eladó;

fejünk felett a népangyal lebeg:
ez Ördög Nóra. Nem rajtunk nevet.

Mozgás támad a dalra figyelmes, néma csoportban,
majd néhány pofa – összekacsintva – kilép e tömegből:
azt hinnéd, gladiátorok ők – oly tagbaszakadtak – ,
ám csak a konditeremben időzők szűk köre volt ez.

*Értjük a dalt, Mester. Mi kerültünk testi fölénybe
– szóltak. A fekve nyomók készek szolgálni hatalmad!*
Edda-fi csatlakozott hozzájuk; együttes erővel
most a kiváró, pár nyüzüjét rúgták, lefejelték,
szép finoman magyarázva a tat-deszkákra bukóknak,
hogy *Székelly-Vénuszra* utazni merő gyönyörűség.
Béke honolt a hajón e szelíd aktust követően,
mert a levert baromarcúak felkeltek a földről
és buzgón hódoltak izomtöbbségi erőnek.
Szólnék még, mi csodás dolgok történtek utána;
mint turbózta fel új kapitánya a légi dereglyét...,
ám leragad pillám.

A beszélyt folytassa a blogger:
ő is utas; valahol megbújva fedélzeti zugban
– *lelki* netet használva – tudósít már napok óta.
Az mi? A legrövidebb út „osztós” kapcsolatokhoz.

*KOCKAHAS 58: gyerekek mondom hasitottunk
mert a motortól szárnyai nőttek hungarogriffnek
féktelenül száguld majd egy nap a görbe tejúton
full hepi lett mindenki – naná vizlát európa –
gömbölyödött talpunk a kísérektől a söröktől
és egymás képebe legó-kockát hajigáltunk
ám hamar elmúlt sajna a felszabadult örömnünnep
nincs kaja így szólt egyszer a táplálás-felelősünk
és a kifosztott hűtőt tárja felénk tők üres volt
szöszmötölés kopogás nesze hallatszott valahonnan
majd lábak körmök bukkantak elő a kabinból
ó a fedélzeti patkány mondta a séf keserűen
távol a legközelebbi közért süssem meg az olgát
fogta levágta egész sűrű könnyek közepette
hosszú rést vágott a hasán hogy a bélvezetékét
– egy rántással – a zsúfolt asztallapra tehesse
nézve e munkát szól egyikünk uraim pia van még
mázlink volt ugyanis bujkált raktárban uborka
burgonya kel sőt volt itt répa retek mogyoró is
nem fenyegette veszély sült olgához köretünket
óra se telt bele és tányéron az illatos omlós
patkányhús a fanyar hoiszinszósszal lelocsolva
ámde kevés az adag táplálni egész regimentet
nincs para inti le ekkor az ébtől zúgolodókat
edda-fi többen a húst a sajátjukként követelték*

nichts para szól ismét azután fura mozdulatot tett
és megsokszorozá – egyetek – telt körben az ételt
akkora nagy lakomát csaptunk hogy utána VEDELTEK
eltárolt szeszeink szunya jött az ivást követően
Nyugtalanító zajra kelek. Látom, hogy a többi
emberféle – kemény buli volt – is mozdul a vackán.
Hol lehetünk? Passz. Azt se tudom, hogy mennyit aludtunk.
Rossz sejtéseimet most több esemény igazolja:
résztől dől a hajó; nagy a csúszkálás körülöttem
és ki-ki ürbe tekint: bár erre suhanna Superman!
Úgy hiszem, áll a motor... Zuhanunk..., már látom a Földet.
Öt perc múlva az Alpok sziklafalába csapódunk?
Még ép laptopomat szorítom most minden erőmmel,
ám a nehézség győz

így én fejezem be a munkát.
Nem tudtam szabadulni a félbehagyott irománytól
mély álomba merültem sem: csak jöttek a képek;
láttam a vasmadarat s a csodát váró „rakomány”-t is.
...Megmenekültek. Az úri kalandtúrát követően
emberi lelket nem követelt gyilkos zuhanásuk,
mert – nagy víz lehetett – puha árokföldbe csapódtak.
Egyben a gép: csak a farlemezén van pár benyomódás;
nincs komolyabb baja. Festett nemzeti máza hibátlan.
Most – vegyes érzésekkel – a zugraktárba siettek
és fülig ért szájuk, mert látták, hogy van itóka,
van bőven: koccinthat a banda a megmaradásra.
Elbaltáztuk a kéjutazást. De ki bánja, hisz élünk!
Jó néhány mobil átvészelte a nagy becsapódást,
volt kamerázás. Az fura, hogy nem csörg ki a gépük
és keresőprogram sem jött be. *Lehet lyuk a Hálón*
– búgtak a nők. Melegük volt? Éva-ruhára cserélték
addigi öltözetük, majd mentek a tatra napozni.
Látva a gömbölyü testük, dalra fakadt a „fűgés” nép

*(A Porschék és a Lexusok!
Vezesse őket egy tulok:
olyan leányzót érdemel,
ki nem töpreng, csak térdepel):*

erre középső ujj egyenes tartása a válasz.
Akkora hőség van, valahol Guanósza-jereszben

– *vagy más afrika' országban – lebetünk* – tanakodtak.
Hátha van itt a közelben koktélarusító hely,
hol kifeszített ernyő véd káros sugaraktól:
félkerekedtek mind; papucsot húztak legelőször,
majd a csajok testük plédfélével betakarták.
Most még kedvük arany, de hamar csökkent a vidámság;
lelkesezésük apadt pár percre kerülve a géptől.
Loggiás szállodasor; fagyizók meg hús teaházak?
Csak romok álltak: az egykori épületek maradéki;
nagy falak és faragott díszek törtek ripityára.
Mintha kiszáradt és iszonyú széles folyamágyban
járának: kikerülve a porló, szerteszoródott
halcsontvázakat és más, útba eső szemetet. Már
több liter *ásványvíz* is elég, hogy szomjukat oltsák.
Edda-fi most fontolva halad; csak bámul előre;
kéri a többiek őt, tegyen újra csodát, mi a táppal
már sikerült: *Legyen itt csobogó fontána*. Azonban
rájuk sem hederít. Mit néz? Nini, messze fatábla
áll egy rúdra akasztva. E tárgyat megközelítik
tízlépésnyire. Nézik: nyíl van rajta; szöveg, tán
ómagyarul firkantva alá: *Boede Daaniel wcca*.
Edda-fi ekkor egész népét szólítja szelíden:
Csípjetekek állon. Idáig vitte a kis Fradi-center...
Merre a nyíl mutat, abban a távoli fantomirányban
mozdul a dombbá gyűlt zuzalék. A kövek mocorognak?
Mintha a szél fújná ki e buckalakókat a fényre,
úgy bukkantak elő a homokba kapart üregükből,
melyre a pusztítás számos nyoma vet fura árnyat.
Kettőt léptek előre; megálltak, majd iramodnak,
nagy jetifej billeg nyakukon, mit körbetekertek
állatnak se való, koszlott textilmaradékkal.
Erre, felénk jönnek – sügták a sötét utazók, kik
közt zugolódás támad. A „vendégek” közelednek.
Két csöves az – hangzik – : *nem adunk pénzt és cigi sincsen!*
Testük büze előbb odaért, noha megszaporozták
lépteiket; bölcs Edda-fi színe előtt leborultak.
Hozzá szóltak: a Mester jól értette beszédük,
szórol szóra lefordított mindent a csapatnak:

Zombiörökségünk: holt lépdél az éji homályban.
Ez Budapest; Duna folyt itt; két nap múlva karácsony.
Rőt meteor pusztított el stadiont, zsinagógát;

tette a földdel egyenlővé Szegedet meg a többi,
régi magyar várost, hol a népek sem menekültek.
Karsztvízeinkért háboru dúlt, de hamar leigázták
szárazföldi erők híján túl gyenge hazánkat.
Elzárták, kiszivattyúzták a Tiszát, a Dunát is.
Zöld rablók költöztek a túlélő-kalyibákba
és keveréknyelvük gyorsan torzult a miénkkel.
Negyven fok van télen az árnyékban, de nyaranta
dupla erővel tűz le a nap: nem védhet az ernyő;
pincék mélye se, mert gyilkos tüzpára az éter.
Holt csecsemőt szültek – hosszú vajudást követően –
hószínű asszonyok: ők, akik édesanyák sose lesznek,
így követek – gyerekágyból szállva ki – torz ivadékok.
Lézeng itt is, amott is a fajtánkból eleven lény:
Oktogon és a Deák tér kő-maradéki között, és
áru az emberi élet s eszköze is fizetésnek.

'Béke baráti vagyunk, magyarok, de a „régi” világból'
– szólott Edda-fi, majd megkérte a két nyomorultat,
hagyják végre a térdeplést: fel a háttal; a fővel.
Mert ölelés nem volt, borzas fejüket simogatta,
mint a csahos kotorékebeket simogatja az ember.
'Sajgó nemzeti szív – mellére mutat – lakik itt, mely
azt diktálja, tegyék valamit, hogy a bú ne emésszen
benneteket. Megvan. Sietek most vissza hajónkra:
Kölyköd voltam aranylemezt kapjátok. Ajándék.'
Eltűnt. Úgy fut a Mester, porzik az út körülötte.
Öt perc múlva közöttünk lesz – bólintnak a társak.
Persze agyuk járt: ép a hajó, elhúznak, el innen,
vannak még vendégfogadó országok; akadhat
egy hely a térben, ahol nem pusztított kataklizma.
Mint augusztus végén – mint rég, légi parádén –
egy versenyrepülő, mely nagy kört ír le az égen
és lebegő mozgású: intett szárnya tömegnek,
úgy szállt félmagasan most turbós Hungarogriff is
és gyönyörű volt, színei ott játszottak a napban.
Álltak a lúzerek és csak két arc „érti”, mi történt.
Kezdetek óta tudom: rossz Eddafi-más ez a fickó;
végig pókszövedék-cellának rabjai voltunk.
Erre emelte az öklét társa, ki lendületet vesz:
Még egy gógyis. A jó eszedért ütlek meg először.

(Hétfejű Süsü orákuluma)
*Jólét-forradalom kopog ajtódon. Bebocsátod?
Gondolateltiltás idején mosolyognak a bölcsek.
Cinkefiókat lopsz... Ne feledd: fészket rak a griff is.
Szép repülőszőnyeg Budapest, csak tériszonyod van.
Tartod az égboltot, légy landol az orrodon ekkor.
Éteri csend lesz. Csönd! Hullák rothadnak az úton.
Földönkívüliek sem mentik már meg e bolygót.*

Delta

Stephen Hawking, a nagy elméleti fizikus, „korunk Newtona” pontot tett több évtizedes vizsgálódásai végére. Eszerint, bármilyen képtelenség, be kell látnunk, hogy világunk, az egész mindenség a nagy semmiből keletkezett. Szabatosabban mondva egy atomnál is milliószor kisebb, elképzelhetetlenül sűrű és forró pontból. Vagyis univerzumunk számtalan galaxisának, döbbenetes fekete lyukainak, szupernováinak, irdatlan kiterjedésű kvazárjainak és a láthatónál sokkalta nagyobb sötét anyagának ez a tűszúrásnyinak sem mondható pont lenne a bölcsőhelye? Ráadásul, mint mondja, a születés pillanatában kiszabaduló matéria ezermilliószorosa volt a most létezőnek, merthogy mindaz, ami jelenleg van, csupán az egymást kölcsönösen megsemmisítő anyag és antianyag győztes, elenyésző maradéka. Mi tagadás, tamaskodik egy kissé a magamfajta közönséges földi halandó. Lehetett ott, abban a nullaközeli pontban mindennek elegendő férőhely? Nem ment ez a teória nagyon mellé, professzor úr? Igaz, számos híve és követője közül akad olyan is, amelyik nagyvonalúan megengedi, hogy ezt az origót akár golflabda méretűnek is elképzelhetjük, ami melleleg úgy száz vagy akár ezer nagyságrendbeli eltérés is lehet! Hát ez is belefér, tudós urak, ilyen lomposságok is lehetségesek a tudomány megszentelt csarnokában? S vajon miben különbözik ez a Bibliában megénekelte teremtés jól ismert aktusától? Lényegét tekintve csak abban, hogy magát az eseményt a kétségkívül kedélyesebben hangzó Nagy Bumm elnevezéssel illetik, minden másban ugyanazt látjuk, legfeljebb pepitában. Arra persze hiába keressük a választ, hogy ugyan hol volt ez a picurka forró pont, mert úgy világosítanak fel bennünket, hogy mindenütt. Mindenütt, mivelhogy akkor ez volt maga a világ. De azt is kár firtatni, hogy mi módon és főleg mikor keletkezett, ugyanis ezt a problémát könnyedén áthidalják azzal, hogy már eleve értelmetlennek bélyegzik magát a kérdést is, mondván: az idő csak akkor, az ősrobbanás pillanatában született meg. Márpedig mennyiben lehet eligazító érvényű egy elmélet, amelyik be tud számolni a nulla utáni első egymilliomod másodperc eseményeiről, de egyetlen szava sincs a nulla mibenlétéről, állapotáról. Azt tudjuk, hogy valami csak az időben születhet meg, de hát szép szerényen kérдем, tesszen már mondani, hogyan tud megszületni idő híján az idő? Csak szemérmes hallgatás a válasz. Valami azt súgja nekem, laikusnak, hogy kérdésünkre még korántsem találtuk meg a végleges választ, s ez a jelenleg uralkodó elmélet éppúgy meg fog bukni, mint az összes korábbi. Idő múltán még az is kiderülhet, hogy az egész – horribile dictu – ugyanolyan blódség, amilyennek első hallásra gondoltuk. Hogy több sebből vérzik, az már most is látható. Mert bajok vannak mindjárt a világegyetem korának megállapításával. Ezt mintegy tizenhárom és fél milliárd évnnyire taksálják. Ámde eközben arról is beszélnek, hogy az univerzum peremén létező objektumok ugyanennyi fényév távolságra vannak tőlünk. Hogy is

van ez? Ha mi most egy ilyen objektumnak a tizenhárom és fél milliárd évvel ezelőtti képét látjuk, merthogy ennyi idő kellett ahhoz, hogy az égitest fénye teleszkópunk lencséjét elérje, akkor jelen pillanatunkban ez az objektum hány éves is? Szükségképp még ugyanennyit kellett öregednie, vagyis kora a kétszeresére nőtt. Ezt az egyszerű kiszámítást valahogy sosem hozzák szóba. Azt kívánják továbbá – miután egyszer már a fejünkbe verték: univerzumunkban a fény sebessége az abszolút határ, az semmi módon át nem hágható –, fogadjuk el, csak most az egyszer, kivételesen, hogy az ősrobbanás utáni, inflációnak elkeresztelt tágulás-felfúvódás ennek is a sokszorosával ment végbe. Csak hát már maga a szimpla fénysebesség is bőven elegendő lenne ahhoz, hogy a szélrózsa minden irányában való szétrepülés után a világ egyik fele soha többé meg se pillanthassa a másik felét! Ami pedig az origót, a semmihez közeli kiindulást illeti, a maga felfoghatatlan mennyiségű anyagával, azt sokkal inkább elképzelhetnénk egy gigantikus fekete lyuknak, amely – mikor már minden materiát befalt – kis gömböc módján felfakad. S ott lennénk megint az előző, a pulzáló világegyetemet vizionáló teóriánál. Persze ezzel is csak áthelyeznénk a kérdést, mert akkor meg az iránt kellene érdeklődnünk, hogy miből jött létre az a bizonyos fekete lyuk. S akkor újra meg újra, vég nélkül rákérdezhetnénk a korábbi és még korábbi okra. Nagyon valószínű ezért, hogy az idő legmélyén kell lennie valahol egy végső, egy ok nélküli oknak.

*

Ha már nagyon hosszúra nyúlik egy teoretikus régiókba is kiruccanó vita, és nekem még sokáig kellene állnom a vártán, rendszerint ezzel a készen tartott mondattal szoktam kifarolni a szorongattatásból: „Ne felejtsetek el, hogy én nem vagyok értelmiségi!” Ezt a színvallást mindannyiszor általános megrökönyödés vagy harsány hahota fogadja. Pedig semmit sem gondolhatnék ennél komolyabban. Ha már okvetlenül definiálnom kellene a dolgot, én – jól tudom, nincs ilyen szó, de ha nincs, akkor legyen – leginkább *érzékenységi* volnék. Abban az értelemben legalábbis, hogy első fokon nem az elvonatkoztatás, a fogalomhasználat, a rendszerező logika, sokkal inkább a konkrét ábrázolás, a titokfejtés, a materiához fűződő szerelmes viszony földjén vagyok otthonos, ott érzem lábam alatt a talajt. Szentül hiszem is, hogy a magas intellektus nem nélkülözhetetlen velejárója az íráságnak. Jó, ha ez ráadásként megvan, de úgy rémlik, nélküle is vígan eldöcöghet a szekér. Ezért vagyok bajban, ha olyasvalakivel kell szót cserélnem, aki merőben más dimenzióban mocomog-forgolódik, mint jómagam. Ő az elméjével fogja fel az irodalmat, én meg a bal lábam öregujjával.

Megvilágító erejű e tárgyban az a kis mulatságos történet, amit Illyés Gyula mesélt el egyszer Tersánszky Józsi Jenőről. Állítólag Illyés, kvaterkázás közben, gyanútlanul megkérdezte a friss hírnévre vergődő garabonciást, hogy támadt-e valamilyen nehézsége, és ha igen, miféle, a *Kakuk Marci* írása közben. Amire véget érni nem akaró, nagy hévvel előadott mesélés következett. Arról, hogy ő, mármint Tersánszky,

ceruzával szeret írni, még hozzá egy bizonyos márkájú ceruzával, de az éppen nem volt kapható a közeli szatócsnál, és két másik, távolabbi boltban sem. Ráadásul a még szolgálni tudó, csonkig nyútt ceruzájának a hegye is kitörött, a hegyező meg elbitangolt valahová a megtalálhatatlanságba, úgyhogy kénytelen volt a bicskájával nekilátni a faragás keserves műveletének. És így tovább, sorolta csak egyre, töviről hegyire a hátráltató, viszontagságos fejleményeket. Miközben meg sem fordult a fejében, hogy a *nehézséget* nem tárgyi értelemben is el lehetne gondolni!

*

Annyi nyelvet tanultam már, magam is alig hiszem el. Tíz évig jártam oroszóra, négyig németre, és latinra is két álló esztendeig. Még vogulul is tanultam fél éven át. Most, érett fővel, azon tűnődöm, miért nem tudom jól egyiket sem. Gyanítom, hogy a hiba bennem van, az én kárhozatosán csökkent lelkecskémben. Oly fokon, a megmérgeződésig vagyok telve az anyámtól, majd a költőinktől ajándékba kapott magyar igékkel, hogy nem jönnek a nyelvemre csak úgy az idegen szavak. Nekem valahogy nem akaródzik a *lélektelen munka* helyett azt mondani: *monotonnaja rabota*. De az *okno* szóra sem állna rá a szám. Micsoda hülyeség ez, az agyalágyult is tudja, hogy az ott, aminek az üvegén át kilátunk az utcára, még véletlenül sem okno, hanem ablak! Nekem gyakorta még arra is ellenállhatatlan ingerem támadna, hogy a fájltszövegállománynak, az aszteroidát meg űrsziklának mondjam. Pedig esküszöm, tőlem telhetőleg igyekeztem ebből az átokverésből kigyógyulni. Egyszer még, Thomas Mann kedvéért, a *Tonio Kröger* legyűrésének is nekifeküdtem. Fél éven át, minden áldott nap három-négy óra hosszat ezt a kisregényt fordítgattam magamnak, s mindezek után, ennyi stúdiummal a hátam mögött, még mindig beleakadtam olyan német mondatba, amiből a névelőkön és a kötőszavakon kívül egy árva szót sem értettem. Ettől meghököltem. Felsejlett előttem, micsoda kásahegy egy nyelv, milyen reménytelen vállalkozás átfúrni magunkat rajta!

Ezért gondolom én földre szállt csodának, ahogy a gyerekek pár röpké év alatt birtokba veszik az anyanyelvüket. Öt-hat éves korukra már mindent értenek, és folyékonyan beszélnek. Némelyikük ugyan még bajban lehet egyik-másik hangzó kiejtésével, de ha selypítenek is, már magyarul selypítenek. Talán az agy soha nem olyan kész a nyelvtanulásra, mint éppen ebben a korban? Gondoljunk csak bele, a szavak roppant mennyiségén túl mi minden még egy nyelv, uramisten! Se szeri, se száma benne az átvitt értelmű, képes kifejezéseknek, a megmásíthatatlan, szigorú vonzatoknak, a különféle ragos névmásoknak, szólásmondásoknak és szállóigéknek, a rendhagyó és elemi logikát is nélkülöző alakzatoknak, az igekötőknek a maguk külön-külön jelentésmódosító előírásukkal és ide-oda szökellő hóbortjukkal. Megfoghatatlan, hogy ezeket egy hatéves gyerek már mind tudja és érti. Tudja, létezik „nem lesz” és „nem volt”, de azt, hogy „nem van”, már úgy kell mondani: „nincs”. Tudja, hogy amivel ír, az töltőtoll, és nem töltött toll, hogy a nincstelen nem gazdag, hanem szegény, a számos ugyanaz, mint a számtalan, és hogy az asztalos székét is

csinálhat. De ki ne felejtjük ezt az egész irgalmatlan grammatikai polcrendszert, azon belül is nyelvünk öncélú, úri fényűzését, a bízvást bizarrnak mondható alanyi és tárgyias ragozásunkat. Ez aztán a kemény dió! Ez az, amivel minden jövevény, éljen köztünk akár negyven vagy ötven éve, minduntalan megbukik. Egy hatéves gyerek meg, jóllehet erre külön nem is tanította senki, már el nem tévesztené soha!

Ne keressük az égben a csodát, ott van az minden csácsogó lurkónk ajakán.

*

Azt mondja nekem okostojás ismerősöm, aki a fű növést is hallani véli, ne nevezem a vakokat világtalanoknak, mert az sértő. Nekik is van világuk, méghozzá nagyon is gazdag belső világuk van! Olyasmi érzés fut át rajtam, mint mikor egy ismeretlen hölgy kioktatólag közölte velem, hogy ő semelyik emeleten nem fog kiszállni a liftből, mert neki nem nőtt szárnya. Ő majd csak kilép. Akkor kénytelen voltam a hölgy tudtára adni, miszerint a *száll* igének legalább negyvenkilenc jelentése van, és közülük csak az egyik a *repül*. Most sem tehetek mást, muszáj mondanom, hogy a *világ* itt nem a mindenséget, az univerzumot jelenti, hanem a *világosságot*, a *fényt*, a vak embert ettől fosztotta meg a sorsa, úgyhogy ennél tapintatosabb megnevezést aligha lehetne találni.

A másik pedig *pingpong* szavunk használatát tiltaná meg nekem, mondván, ennek a sportágnak *asztalitenisz* a becsületes neve. Ezt vajon melyik hivatali hatalmasság írta elő nekünk? Nincs az a pénz, amiért én erről a remek kis *pingpong* szavunkról, amely mögött szinte hallani a kaucsuklabda ide-oda pattogását, le tudnék mondani. Meg is kérdezem nyelvörömet, mit mond ő a *pingpongasztal* helyett. *Asztaliteniszasztal*?

A harmadik meg már előre bocsánatot kér azért, mert, úgymond, magyartalan, szenvedő szerkezetet fog használni, aztán kiböki nekem a tökéletesen magyar alakzatot. Nem értem ugyan, ha helytelennek tartja, miért mondja mégis úgy, de ezúttal is csak egy szerény kérdéssel válaszolok. Hogyan lehetne másképp mondani azt, hogy *kis pej lovam ki van kötve*? Kis pej lovam *kikötött*? Ezek a szerkezetek tárgyat vonzó igékkel hibátlanok, tárgyatlanokkal már bajosan mennek, az csakugyan fülsértő, hogy „el van szaladva”, bár még ezeknél is akad jó néhány kivétel. József Attila például *Hazám* című versében azt írja: „múltunk mind össze van torlódva”, és kéne-e ezért követ vetni rá?

Túl sok már szép hazánkban az önjelölt, botcsinálta nyelvész, s mintha még osztódással szaporodnának is.

*

Nem értem Tarr Béla filmjeit. Illetve magamat nem értem. Két férfi megy át egyik faluból a másikba. Hátról látjuk őket, egészen közlőről, szinte mi is a nyomukban lépdelünk. Azon kívül, hogy mennek és mennek, nem történik semmi. Csak a lépteik

keltette neutrális zajokat hallani. Mennek, egyre mennek. Feltehetőleg pontosan annyi ideig, amíg valóságosan is át nem érnek gyalogszerrel a másik faluba. A képsor kitart vagy húsz-huszonöt percig, talán fél óráig is. De miféle képsor ez? Hisz mindig ugyanazt látjuk! Hogy mennek és mennek. Ez maga a dögunalom, maga a nézhetetlenség. Mi mégis megbabonázva nézzük. Érthetetlen az egész! Miért van az, hogy nem futunk ki a moziból már az első öt perc után, belebágyadván a teljes elcsüggedésbe? Ellenkezőleg, megtörten, szinte legyőzöttként tapadunk oda a vásznon látható jelenésre.

Ugyan mitől olyan sugallatos ez a pepecselő sültrealizmus, ez a végeérhetetlen monotónia? Hiszen ez mindent felrúg, amit a művészetről, a művészet sűrítmény voltáról eddig gondoltunk és megtapasztaltunk. Hát igen, az mostantól fogva jószerével már egytől egyig, tokkal-vonóval együtt mehet a kukába! Úgy látszik, Worringernek mégiscsak igaza van, amikor azt mondja, hogy „művészet az, ami előre nem látható”. Erre különб igazolást, mint Tarr Béla filmjei, nem is találhatna.

Ez az, amiért az esztétika soha nem válhat tudománnyá. Neki természete szerint a követés az osztályrésze, csak kullogni tud az új fejlemények után, normát csupán a múlt emlőjén csüngve állíthat fel. Azt meg egyre-másra hatálytalanítja egy-egy nagy mű váratlan villámdörgése. Hiszen a korszakos alkotó épp attól az, ami, mert valami eddig nem tudottal csapódik közénk. A tudomány papjai meg kezdhettek mindent előlről, rakhatják újra szaporán a cserepeket meg a téglákat.

*

Ha a nagy mulattatók közül valakinek a maradandóságára bármilyen tében fogadni mertem volna, az Hofi Géza. Nekünk, vele egykorúaknak, lehettek ugyan fenntartásaink, tudhattuk, hogy amit ez a zseniális komédiás kimond, az messze esik a teljes igazságtól, de tudtuk azt is, hogy ennél tovább elmenni nem lehet, és cinkosan összenevettünk vele, megbocsátottunk neki. Még díjaztuk is, a rajongásig szeretttük őt. A plebejus kiállítását, a helyettünk is kimondott ígéit.

Nem így az újabb nemzedékek. Alig tudom felfogni, de a mai húsz-harminc éveseknek ő már jóformán semmit sem jelent. Hogy poénjainak, nyelvet öltő kiszólásainak a felét sem értik, mivel azok annyira a korhoz kötöttek, vagyis romlékony anyagból valók, az nem meglepő. De hogy unalmasnak is találják? Unalmasnak! A lebilincselő, a bálványként imádott Hofi Gézát, az ő falrengető gegjeit! Az se nagyon fér a fejükbe, és ez a fő bajuk vele, mit evett ő azon a leszerepelt, bűnben fogant rendszeren, hogy ennyire benne állt, ennyire belülről szólt hozzá. Vagyis ezek szerint neki is, a nagy Hofi művészetének is csak helyi értéke lett volna? Annak a fajta átütő humornak, amit mindig is a legjobban szerettem, és amit melóshumornak mondanék? El sem akarom hinni. Márpedig úgy látszik, ha valaminek nincs évtizedeket átívelő röppályája, menthetetlenül elsüllyed az időben. Hofi kétségkívül frenetikus bohóc volt, de – ha odamondogatott is helyel-közzel –

mégiscsak egy bűnösnek ítéltetett rendszer bohóca, öfelsége udvari bolondja. A védhetetlent védte, és most meglakol érte?

*

Szöllősi Zoli hozza be a szerkesztőségbe új versét, elolvasnám-e. Őt csak az ebben legyártott metaforája, a „találatpirosan” aggasztja, hogy azt lehet-e érteni. Én értem, mondom neki megnyugtatólag. Alig akarja elhinni, ő ezt nem is merete remélni. Ámde egészen biztos szeretne lenni a dolgában, úgyhogy felteszi az ellenőrző kérdését is: „Te szintén látod magad előtt, amint a párbajtőrversenyen a vívó beviszi a találatot, és kigyullad a piros lámpa?” Puff neki! Ezt nem kellett volna. Nagy kár volt ilyen gyermetegen megvallanod az igazat, mondom, mert most már nem is tetszik a versed. Úgyhogy máskor inkább ne zaggasd ennyire az istrángot, nekem ugyanis ez a szókép a szívlovés pillanatát villantja fel, és ez beillik egy kis különbségnek, a szívlovés javára. Költőnk először elhül a csodálkozástól, majd szép lassan megbarátkozik a gondolattal, hogy jobbat írt, mint szándéka szerint írt volna, ráadásul, jótét többletként, ez a kép még a kontextusba is nagyobb erővel csapódik bele, így a vers egészét is legalább fél fokkal megemeli.

Én pedig azért örvendezek magamban, mert végre választ kaptam egy engem régóta birizgáló kérdésre. Sosem értettem, mitől van az, hogy ugyanannak az írónak két különböző műve értékében és hatásában annyira eltérhet egymástól. Mindkettő ugyanabból a műhelyből jött ki, ugyanaz a kéz rakta fel, ugyanolyan befektetéssel és odaadással készült, mégis: ég és föld a kettő! Az egyik remekmű, a másik felejthető. Most mindez világos lett. Nyilvánvaló, hogy a kettő közül nem a remekmű, hanem a felejthető tükrözi híven az alkotó mindenkori írni tudását. Vagyis remekművet előre megtervezni nem lehet, az csak akkor születhet, ha mindenféle más, tőlünk független tényezők is a kezünkre játszanak, hadrendbe állnak a javunkra. Lehet az a pusztza szerencse, a vakrepülő, áldását osztó véletlen, és lehet, legfőképpen, az a bizonyos pártunkat fogó, helyettünk is író, láthatatlan kéz. Ezek nélkül nem megy. Summa summárum, remekmű csupán és kizárólag akkor jöhet világra, ha jobban írunk, mint ahogyan tudunk.

*

Mindig is szerettem volna egy könnyű nyári olvasmányt, legalább egyetlenegy hamisítatlan giccset írni. Olyan giccset persze, ami az öröklétbe tart, ennél nem adnám alább. Mint a *Pál utcai fiúk*. Vagy Schiller *Haramiákja*, esetleg a *Cyrano de Bergerac*. Kétszer is nekiveselkedtem, és mind a kétszer csúfosan megbuktam vele. *Szemközt a lelátó és Kereszt a falon* lett belőle. A francba! Nincsenek nekem ehhez odavaló eszközeim. Mint ahogy dalszöveget sem tud írni akárki. Számtalan költőnk, főleg pénzzavarában, harcos nekifeszüléssel próbálkozott már ezzel. Még Ady Endre is, hiszen Vespasianus császár óta hibátlanul tudjuk, hogy a pénz nem szaglik. De az

ő képességeiből is csak olyan, nem eléggé alászálló versezetekre futotta, mint a *Kató a misén* vagy az *Egyedül a tengerrel*. S az összes többi költőnek is rendre beletörött ebbe a bicskája, hihetőleg nem tudták a tömegzés kívánt fokát hajszálra bemérni és eltalálni. Tudtommal egyedül Tóth Bálintnak sikerült ez, neki is csak egyszer, az ő *Hull a hó a kéklő hegyeken* kezdetű szövege, Kovács Kati előadásában, valóban slágerré tudott válni. Talán Szenes Iván szintén dalszövegíró édesapja találta fején a szöveget a magvas kórisméjével, hogy a fenn trónoló költő, teljes joggal, lenézi a dalszövegírót, ámde nem tudná utánacsínálni.

Ez kétségkívül maga a megokolhatatlan rejtély. De hát miért, hogyan állhat elő ilyen anomália? Velném, hogy csekélységem esetleg kapiskál valamit ez ügyben. Vegyük példának, Szenes Ivánnál maradva, ezt a közízlést telibe találó sort: „Aki ma húszéves, az holnap huszonegy.” Ilyen sort egy Ady Endre soha, még legrosszabb pillanatában sem tudna kitalálni. Azon egyszerű oknál fogva, mivel meg sem fordul a fejében, hogy ez a közlés mások számára információ lehet. Márpedig ennek biztos, megingathatatlan tudata kívántatik az üdvösséghez.

(Folytatás a következő számban)

Tél – idő